วัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พ.ศ. ๒๔๐๖

อนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ

พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร)

๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

คณะศิษยานุศิษย์

จัดพิมพ์ถวาย

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร)

อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต)

และอดีตเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม

ณ ฌาปนสถานวัดเสนาสนาราม

อำเภอพระนครศรีอยุธยา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖

คณะศิษยานุศิษย์ขอกราบขอบพระคุณ และขอบใจท่านพระเถรานุเถระ ท่านเจ้าคณะพระสังฆาธิการ พระภิกษุสามเณร ท่านผู้มีเกียรติ ตลอดจนท่านพุทธศาสนิกชน ที่ให้ความกรุณาช่วยเหลือร่วมรับเป็นเจ้าภาพ ในการสวดพระอภิธรรม โดยเริ่มตั้งแต่คืนวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๑๖ จนครบ ๗ คืน ต่อจากนั้นได้ร่วมรับเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมทุก ๆ คืนวันเสาร์ จนครบกำหนด ๑๐๐ วัน นอกจากนั้นยังรับเป็นเจ้าภาพ และช่วยเหลือกิจการอื่น ๆ เนื่องในการบำเพ็ญกุศลครั้งนี้โดยตลอด จนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) หากมีความบกพร่องใด ๆ เกิดขึ้นบ้าง ขอได้โปรดประทานอภัยและอภัยให้ด้วย.

พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร)

อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต)

และ

เจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม

ชาตะ : วันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๙

มรณภาพ : วันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล

คงคุณบูรพ์ รำพึงพลอยยั้ง

ประวัติ

พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร)

อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต)
และเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม

*

พระราชเมธากร นามเดิม หลี นามสกุล ไวท์ยางกูร นามฉายา สิกฺขากาโม นามโยมบิดา นายเทียมเป๋า นามโยมมารดา นางเปลี่ยน เกิดที่ตำบล บ้านเกาะ อำเภอพระนครศรีอยุธา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันศุกร์ แรม ๒ ค่ำ เดือนยี่ ปีเถาะ ตรงกับวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๔ มีพี่น้องร่วมสายโลหิตเดียวกัน ๒ คน คือ

๑. นางเงกกี ไวท์ยางกูร (ถึงแก่กรรมแล้ว)
๒. พระราชเมธากร (หลี ไวท์ยางกูร)

การศึกษา

เมื่อตอนปฐมวัย ได้เข้ารับการศึกษาภาษาไทยและภาษาบาลี ที่วัดบรมวงศ์-อิศรวราราม อยุธยา และได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดสระเกศ กรุงเทพ ฯ วัดตองปุ อยุธยา โดยลำดับ เพื่อศึกษาเล่าเรียนภาษาบาลีเป็นส่วนใหญ่

พ.ศ. ๒๔๕๑ (อายุ ๑๘ ปี) ได้บรรพชาเป็นสามเณรที่วัดเสนาสนาราม อยุธยา โดยมี พระพรหมเทพาจารย์ (กล่ำ เหมโก) เมื่อครั้งมีสมณศักดิ์เป็นพระครูเสนาสนาราม เป็นพระอุปัชฌาย์

เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ เวลา ๑๔.๐๖ น. ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดเสนาสนาราม โดยมีพระพรหมเทพาจารย์ (กล่ำ เหมโก) เป็นพระอุปัชฌาย์ มี-พระมหาดิสและพระญาณดิลก (บุญรอด วราสโย) เมื่อครั้งเป็นเปรียญ เป็นคู่กรรมวาจา-จารย์ พระอุปัชฌาย์ให้นามฉายาว่า "สิกฺขากาโม"

พ.ศ. ๒๔๕๗ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นตรีในสนามมณฑล

พ.ศ. ๒๔๕๘ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นตรีในสนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๕๙ สอบไล่ได้บาลีประโยค ๓

พ.ศ. ๒๔๖๐ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นโท

พ.ศ. ๒๔๖๑ สอบไล่ได้บาลีประโยค ๔

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร ที่พระครูพรหมเทพาจารย์

พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่พระพรหมเทพาจารย์

พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่พระราชเมธากร

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาส

พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์และเป็นเจ้าอาวาส

พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรม-สนามหลวง

พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการสงฆ์อำเภอ ในหน้าที่สาธารณูปการ

พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าคณะวินัยธร เขต ๑ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดลพบุรี และจังหวัดสระบุรี

พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต)

พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต)

พ.ศ.............. ได้พักงานในหน้าที่เจ้าอาวาสโดยมอบให้พระประ-สาธน์สารคุณ (เมื่อครั้งเป็นที่ พระปลัด) ทำการแทน

พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้พักงานในหน้าที่เจ้าคณะจังหวัด (ธ) โดยมอบให้พระประสาธน์สารคุณ (เมื่อครั้งเป็นที่ พระครู-โยคานุกูล) ทำการแทน

การพระศาสนาและงานพิเศษ

พระราชเมธากร นับตั้งแต่ได้อุปสมบทมาก็ได้ประกอบกรณียกิจน้อยใหญ่เป็นลำดับมาอาทิเช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นครูสอนสามเณรสิกขาและเป็นครูช่วยสอนนักธรรมชั้นตรี พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นครูสอนประจำชั้นนักธรรมชั้นตรี และในศกต่อ ๆ มาก็ได้ทำหน้าที่สอนนักธรรมชั้นโทบ้าง บาลีไวยากรณ์บ้าง และธรรมบทบ้าง ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนปรากฏว่าในยุคนั้นมีนักเรียนทั้งในวัด และต่างวัดภายในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยาได้เข้ามาสมัครเรียน และสอบไล่ได้เป็นจำนวนมาก

เมื่อ ๔๐ - ๕๐ ปีที่ผ่านมานั้นยังไม่มีโครงการพระธรรมทูต ท่านเจ้าคุณพระราช-เมธากร ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่นี้มาเช่นกัน กล่าวคือ ได้ออกทำหน้าที่อบรมประชาชนตามถิ่นต่าง ๆ ภายในเขตอำเภอพระนครศรีอยุธยา ปฏิบัติหน้าที่เผยแผ่ทั้งในวัดและนอกวัดเสมอมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ทางคณะสงฆ์ได้ออกระเบียบโดยให้เพิ่มวิชาสอบธรรมสนามหลวงในหลักสูตรนักธรรมชั้นโท คือวิชาอภิธรรมมัตถสังคหะ สำหรับวิชานี้ เป็นธรรมะชั้นละเอียดอ่อนและเป็นของใหม่สำหรับคนยุคปัจจุบัน หากผู้ใดไม่มีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดีแล้วก็ไม่สามารถที่จะสอนให้ผู้อื่นเข้าใจในวิชาดังกล่าวได้ สำหรับท่านเจ้าคุณพระราชเมธากรนับว่าท่านมีความรู้ความเข้าใจในวิชาอภิธรรมมัตถสังคหะนี้ได้เป็นอย่างดี ฉะนั้น ท่านจึงรับทำหน้าที่เป็นครูสอน ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นท่านก็อยู่ในวัยชราภาพแล้ว จนปรากฏว่า ในปีนั้นมีนักเรียนสอบกันได้เป็นจำนวนหลายรูป

เกียรติคุณอีกอย่างหนึ่งที่ควรจะกล่าวถึงก็คือ ท่านเป็นผู้ฉลาดในเทศนาโวหาร สามารถแสดงธรรมให้ผู้ฟังเกิดความอาจหาญ ร่าเริง เกิดปีติปราโมทย์ได้เป็นอย่างดี ข้อธรรมหรือหลักธรรม อันใดที่ยากแก่การเข้าใจ หรือที่ละเอียดสุขุมลึกซึ้ง ท่านจะสามารถอธิบายให้เป็นของง่าย ให้เป็นของตื้น จะยกอุทาหรณ์ อุปมา อุปมัย เปรียบเทียบให้ผู้ฟังทุก ๆ ชั้นได้เข้าใจ จนสามารถทำให้ผู้ฟังนำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติได้ เทศนาที่ท่านเรียบเรียงไว้มีมากมายหลายเรื่อง ขอยกตัวอย่าง เช่น ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร อนัตตลัก-

ขณสูตร และอาทิตตปริยายสูตร เป็นต้น ดังที่ได้รวบรวมจัดพิมพ์ไว้ในหนังสือเล่มนี้ ขอเชิญท่านทั้งหลายได้โปรดพลิกอ่านดูบ้างก็ได้ บางทีอาจจะถูกกับจริตอัธยาศัยของท่านบ้างไม่มากก็น้อย

อีกประการหนึ่ง ท่านมีความรู้ความสามารถทางวิชาแพทย์แผนโบราณ เป็นอย่างดี เป็นที่นิยมนับถือของประชาชนทั่ว ๆ ไป ท่านได้รวบรวมตำรายาไว้หลายเล่ม เช่น ตำราพรหมโอสถ และธรรมโอสถ เป็นต้น หนังสือดังกล่าวนี้มีผู้มาขออนุญาตไปตีพิมพ์ในงานต่าง ๆ หลายครั้ง

ทางด้านภาษาไทยก็ปรากฏว่า ท่านมีความรู้ทางวิชาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณคดีจนสามารถแต่งประวัติวัดเสนาสนารามและแต่งกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ได้อย่างไพเราะ

นอกจากนั้นแล้ว ท่านได้เป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรมชั้นตรี โท และเอก ในกรุงเทพฯ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา และเป็นกรรมการในการประชุมพระธรรมทูต สาย ๒ ณ วัดกวิศราราม จังหวัดลพบุรี และได้เข้าประชุมปฐมนิเทศ งานพระธรรมทูต ในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่งด้วย

อนึ่ง สำนักวัดเสนาสนารามเป็นสนามสอบธรรมสนามหลวง ดังนั้น เมื่อถึงวาระแห่งการสอบธรรมสนามหลวงได้เวียนมา พระราชเมธากร โดยตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดจะต้องดำเนินการสอบธรรมให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี สมตามความมุ่งหมายของทางการคณะสงฆ์ทุกประการ

การก่อสร้างและการปฏิสังขรณ์

พระราชเมธากร เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม ได้จัดการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ปูชนียวัตถุและเสนาสนะที่ชำรุดทรุดโทรม ให้คงคืนสภาพดีเสมอมา ส่วนใดที่ควรเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลง ที่เห็นว่าชำรุดทรุดโทรมมากไม่เหมาะสมด้วยประการทั้งปวงก็รื้อออก ได้เริ่มปฏิสังขรณ์มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมา งานที่จัดทำมีดังนี้

พ.ศ. ๒๔๘๔ ซ่อมพระอุโบสถทั้งภายในและภายนอก ซ่อมหอระฆัง และหอกลอง

พ.ศ. ๒๔๙๐ ซ่อมกุฏิคณะล่างตลอดทั้งแถว

พ.ศ. ๒๔๙๓ ซ่อมโรงเรียนนักธรรมหลังปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๔๙๗ สร้างศาลาการเปรียญหลังใหญ่ลงแทนที่พระตำหนัก ๒ หลัง ซึ่งต้องรื้อถอนออก เพราะชำรุดทรุดโทรมผุพังไปตามกาลเวลา

พ.ศ. ๒๔๙๙ สร้างถนนคอนกรีตภายในบริเวณวัด (สายหน้ากุฏิคณะล่างตลอดสาย)

พ.ศ. ๒๕๐๐ ซ่อมพระวิหาร พระพุทธไสยาสน์ ตลอดจนซ่อมองค์พระพุทธรูป โดยปิดทองใหม่ทั้งองค์ และซ่อมพระวิหารพระอินทร์แปลง

พ.ศ. ๒๕๐๓ ซ่อมศาลาดิน (ซึ่งเป็นศาลาที่สร้างพร้อมกับที่สร้างวัด)

พ.ศ. ๒๕๐๖ สร้างศาลาบำเพ็ญกุศล (ศาลาราชเมธากรรังสรรค์) โดยบริจาคทุนส่วนตัว ในการก่อสร้าง จำนวน ๑๐๐,๐๗๒.๙๙ บาท

นอกจากสร้างและซ่อมตามรายการข้างต้นแล้ว ยังบริจาคเงินส่วนตัวอีกดังนี้

๑. บริจาคทุนสร้างห้องพักพิเศษ สำหรับพระภิกษุอาพาธ ณ โรงพยาบาลสงฆ์ ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑ ห้อง จำนวน ๒๕,๐๐๐ บาท

๒. บริจาคทุนสร้างศาลาการเปรียญ จำนวน ๑๕,๐๐๐ บาท

๓. บริจาคซ่อมพระวิหาร จำนวน ๒,๕๐๐ บาท

๔. บริจาคทุนสร้างหอพระไตรปิฎก วัดเสนาสนาราม จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท

๕. บริจาคทุนตั้งเป็นทุนมูลนิธิ ในนามทุนพระราชเมธากร ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ กรุงเทพฯ จำนวน ๒๐,๐๐๐ บาท

๖. บริจาคปฏิสังขรณ์หลังคากุฏิคณะตึกเบอร์ ๑ จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท

๗. บริจาคสร้างฌาปนสถานวัดเสนาสนาราม จำนวน ๑,๐๐๐ บาท

๘. บริจาคสร้างโรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ ต. สวนพริก อ. เมือง จ. พระนครศรีอยุธยา จำนวน ๕๐๐ บาท

๙. บริจาคสร้างอุโบสถวัดราษฎร์ศรัทธาธรรม อ.บางไทร จ.อยุธยา จำนวนเงิน ๕๐๐ บาท

๑๐. บริจาคสร้างอุโบสถวัดตองปุ อ.อยุธยา จ.อยุธยา จำนวน ๕๐๐ บาท

๑๑. บริจาคสร้างโรงเรียนวัดหนองน้ำส้ม อ.อุทัย จ.อยุธยา จำนวน ๕๐๐ บาท

๑๒. บริจาคตั้งเป็นทุนมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยกรุงเทพฯ ในนามทุนพระราชเมธากร ประเภททุนสินอุปการะ จำนวน ๑๐,๑๐๐ บาท โดยแสดงความจำนงให้ทางมูลนิธิฯ แบ่งเฉลี่ยไปบำรุงประจำปีตามสถานที่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑๒.๑ บำรุงวัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๓๐%

๑๒.๒ บำรุงโรงพยาบาลสงฆ์ ประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๒๐%

๑๒.๓ บำรุงโรงพยาบาลสงฆ์พยาไท กรุงเทพฯ ๒๐%

๑๒.๔ บำรุงผู้ป่วยอนาถา โรงพยาบาลประจำจังหวัดพระนครศรี-ศรีอยุธยา ๕%

๑๒ ๕ บำรุงโรงพยาบาลโรคเรื้อน กรุงเทพฯ ๕%

๑๒.๖ บำรุงโรงเรียนเด็กอนาถา กรุงเทพฯ ๕%

๑๒.๗ บำรุงโรงเรียนสอนคนตาบอด กรุงเทพฯ ๕%

๑๒.๘ สมทบทุนสินอุปการะ ๑๐%

มรณภาพ

พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) อาพาธด้วยโรคชรา ถึงมรณภาพเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๔ ปีฉลู เวลา ๑๓.๓๐ น. ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ กรุงเทพมหานคร สิริรวมอายุได้ ๘๒ ปี พรรษา ๖๑

คำนำ

เนื่องในงานบำเพ็ญกุศลพระราชทานเพลิงศพ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม และอดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) ณ เมรุวัดเสนาสนาราม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กำหนดวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๖ นั้นนี้ คณะศิษยานุศิษย์จัดงานพระราชทานเพลิงศพ มีมติให้รวบรวมจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์เพื่อแจกเป็นธรรมบรรณาการแด่ท่านผู้ร่วมงานขึ้นเป็นจำนวน ๑ เล่ม

หนังสืออนุสรณ์เล่มนี้แบ่งออกเป็น ๒ ภาคคือ ภาค ๑. คำไว้อาลัยของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ และพระธรรมเทศนาของพระเถระรวม ๕ กัณฑ์ ภาค ๒. เป็นภาคบรรยายธรรมและพระธรรมเทศนาของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) สำหรับเนื้อเรื่อง ภาพและเจ้าของเรื่อง ล้วนเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) โดยฐานะต่าง ๆ กัน และแม้ผู้ที่รับแจกก็เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที มีความเคารพสักการะ มีความรักนับถือในพระเดชพระคุณท่านเช่นเดียวกัน หนังสือเล่มนี้จึงเป็นอนุสรณ์สัมพันธ์ระหว่างพระเดชพระคุณกับท่านเจ้าของเรื่อง และระหว่างพระเดชพระคุณกับท่านผู้ที่ได้รับแจก เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงโดยแท้

ส่วนเนื้อหาสาระแห่งหนังสือเล่มนี้ควรแก่การอ่าน เพื่อความสงบสุขทางใจและเพิ่มพูนความรู้ แม้จะเป็นประเภทคดีธรรม ก็อ่านง่าย เข้าใจง่าย เพราะแต่ละท่านล้วนแต่เป็นพระเถระ ผู้ใหญ่มีความสามารถในเทศนาวิธีโดยเอนกประการ

นับตั้งแต่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) อาพาธจนถึงมรณภาพ การบำเพ็ญกุศลตั้งแต่มรณภาพจนถึงงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ ได้รับความเมตตากรุณาจากพระเถรานุเถระเจ้าคณะพระสังฆาธิการ พระภิกษุสามเณร ข้าราชการ

พ่อค้า ประชาชน ตลอดถึงศิษยานุศิษย์อย่างพร้อมเพรียงกัน ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระเดช พระคุณ ขอบคุณและขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง แม้พระเดชพระคุณท่านมีญาณวิถี หยั่งทราบด้วยประการใดแล้ว ท่านคงจะปราบปลื้มปีติเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยอำนาจกุศลธรรมบรรณาการนี้ ขอจงเป็นปัตติทานมัยอำนวยผล ให้พระเดช พระคุณท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) มีความสงบสุขในสัมปรายภพ ตามสมควรแก่ฐานะนิยม จงทุกประการ เทอญ.

คณะศิษยานุศิษย์

๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๖

อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเจ้าหน้าที่สำนัก
พระราชวังมาสรงน้ำพระราชทานศพ พระราชเมธาภรณ์

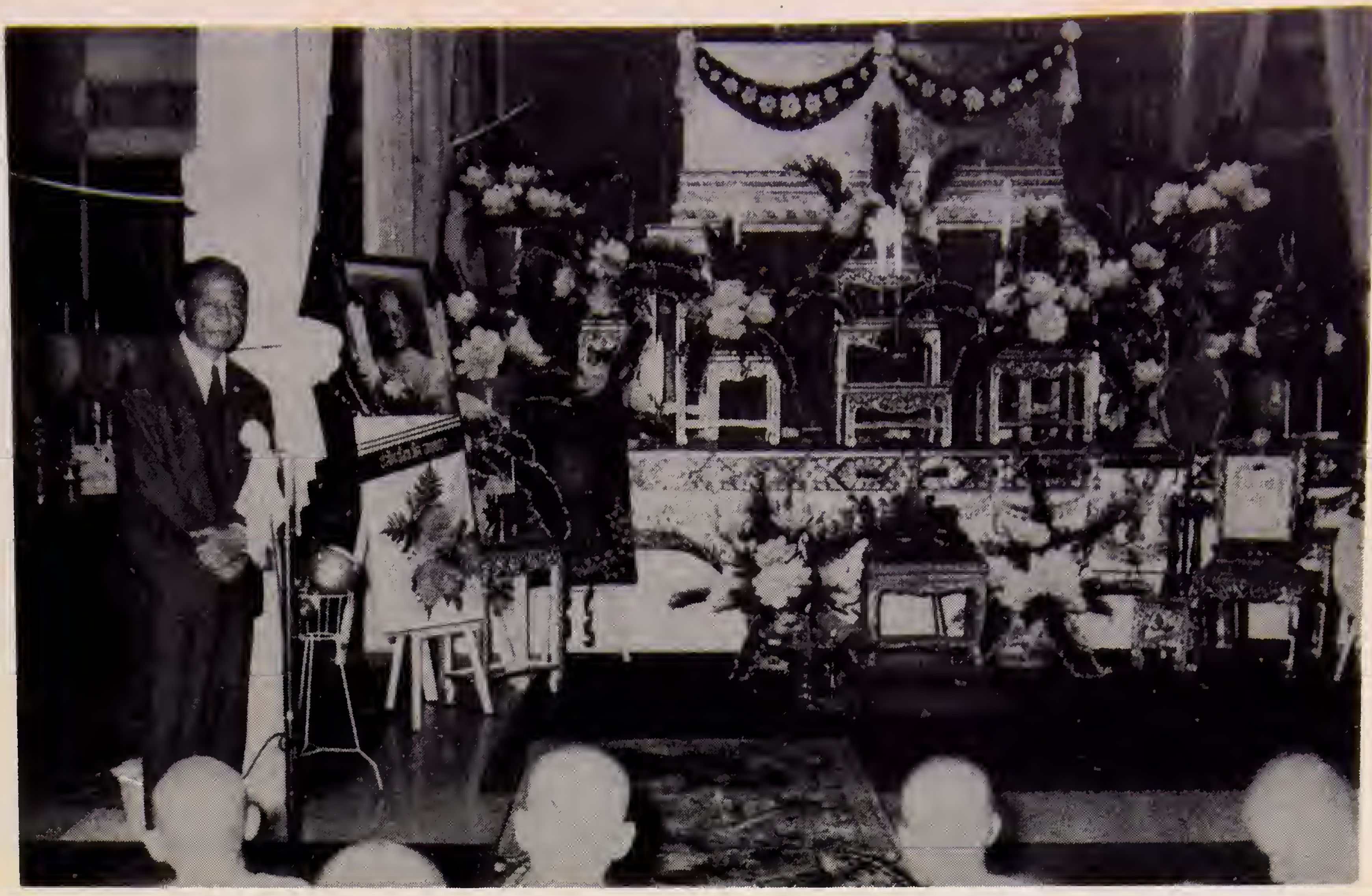
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ พร้อมด้วยพระเถรานุเถระ
วัดราชบพิธ กรุงเทพมหานคร มารับเป็น เจ้าภาพ
สวดพระอภิธรรม เมื่อคืนวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๐๖

พระเถระในพิธีสวดมนต์ครบรอบ ๑๕๐ วันศพพระราชเมธากร
และพระคุณเจ้าภาพ ในวัดเสนาสนาราม

ท่านเจ้าคุณพระประสารน์สารคุณ กรวดน้ำในพิธี
บำเพ็ญกุศลปัญญาสมวารที่ ๓ ศพพระราชเมธากร

อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
กล่าวคำไว้อาลัย ศพพระราชเมธากร

แขกผู้มาร่วมในงานสวดศพ พระราชเมธากร

ศึกษาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มารับเป็นเจ้าภาพ
สวดศพพระราชเมธากร ในนามแผนกศึกษาธิการจังหวัด

คณะญาติ และหลาน ๆ พระราชเมธากร

คติพจน์
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน) วัดราชบพิธ
บรรยาย

อันวิชา ความรู้ สู้ศึกษา
เพิ่มสติ ปัญญา สง่าศรี
ยิ่งเรียนมาก ฉลาดแม่น แม้นเมธี
สิ่งอยู่ที่ ตัวเรา เชาว์วิไล
พึงคิด ถามจด บทแบบปราชญ์
เรื่องปรีชา สามารถ พิลาสใหญ่
จำทรงแม่น แน่นตรึก จารึกไว้
คล่องปาก ขึ้นใจ ใคร่ครวญชัด.
เหมือนอาศัย ความรู้ ผู้ปราดเปรื่อง
มาเติมเรื่อง อารมณ์ ประสมสวัสดิ์
ช่วยให้เรา เจ้าปรีชา สารพัด
ดำเนินชีวี ประวัติ พัฒนา
หากเรียนน้อย ถอยหรี่ ปรีชาต่ำ
อาชีพคร่ำ เหนื่อยกาย ทุกข์หลายท่า
ดังมามืด ไปมืด มืดชาตา
เสียชาติมา เกิดกก ตกอบาย
ขยันเรียน เพียรจด จำวิชา
ที่ครูอา- จารย์สรร สอนขยาย
จะช่วยเพิ่ม เติมเฉลียว ฉลาดอุบาย
ดังมืดมา สว่างพราย ไปทุกกาล
จึงเป็นคน สมคน กมลแม่น
ทั้งกายใจ วิไลแสน สมสถาน
ถ้าโง่เขลา เบาปัญญา ดื้อสามานย์
เกิดมากีด ขวางบ้าน ด่านเมืองเอย.

ลักษณะยิ้มแย้ม

ของ

สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ วัดพระศรีมหาธาตุ

❀ ❀ ❀

เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ พระราชเมธากร (หลี สิกฺขกาโม) ป.ธ. ๔ วัดเสนาสนาราม อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) นั้น คณะกรรมการจัดงานพระราชทานเพลิง ได้ตั้งเจตจำนงมาขอบทอนุสรณ์ เพื่อจัดพิมพ์รวมกับหนังสืออนุสรณ์ ข้าพเจ้ายินดีจัดให้ตามเจตจำนง เมื่อเอ่ยถึงพระราชเมธากร ข้าพเจ้ารู้จักคุ้นเคยชอบพอสนิทสนมกับท่านมาแต่ปี ๒๔๗๐ ซึ่งสมัยนั้นข้าพเจ้ายังอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นครูสอน ป.ธ. ๔ และท่านเมื่อยังเป็นพระเปรียญ ได้เข้าไปพักอาศัยเรียน ป.ธ. ๔ ในสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร

ข้าพเจ้าไม่เพียงแต่รู้จักตัวท่าน ยังหยั่งทราบบุคคลิกลักษณะของท่านด้วย และบุคคลิกลักษณะที่เด่นนั้นคือลักษณะยิ้มแย้ม ได้สังเกตเห็นท่วงทีกิริยาท่าทางเยื้องยาตร และดวงหน้าเบิกบานยิ้มแย้มแช่มชื่น ซึ่งมีลักษณะขบขันแอบแฝงอยู่ในท่วงทีกิริยาท่าทางนั้นชวนให้ผู้ได้พบเห็นร่าเริงยิ้มแย้มแช่มชื่นต่อท่าน แน่นอนโลกเป็นเหมือนเงาในกระจก ถ้าเรายิ้ม เขาจะยิ้มตอบ ถ้าเราบึ้ง เขาจะบึ้งด้วย เพราะการกระทำมีความหมายยิ่งกว่าคำพูด ยิ้มครั้งเดียวดีกว่าพูดตั้งพันคำ ยิ้มจึงมีความหมายว่าเขาชอบเรา เราทำให้เขามีความสุข เขายินดียิ่งขณะที่เห็นเรายิ้ม

ลักษณะยิ้มแย้มเป็นคุณสมบัติที่สูงส่ง ไหลออกมาแต่น้ำใจกุศล แสดงถึงความสุขอันเย็นตา และส่องถึงใจเย็นสดชื่นแจ่มใสประกอบด้วยโสมนัสหรรษา มีสุขสนุกสนานร่าเริงชวนให้คนอื่นพลอยสุขสนานร่าเริงไปด้วย นี่กฎธรรมดามีว่า การเห็นภาพยิ้มช่วยให้เย็นตาชื่นใจ ยิ่งกว่าได้ดื่มยาชูกำลังขนานวิเศษเป็นไหน ๆ และเป็นภาพฟื้นความจำให้ระลึกถึงความสุข เมื่อคราวเราอยู่กับผู้มีดวงหน้ายิ้มแย้ม ตรงข้ามกับการเห็นภาพเศร้า ซึ่งทำ

ให้ใจเศร้าสุดซึ้ง ยิ่งกว่าได้ยินเขาเล่าให้ฟัง และเป็นภาพนำให้นึกถึงความทุกข์ระทม เมื่อคราวเราอยู่ร่วมกับคนหน้าบูดบึ้ง นี่ประโยชน์ของลักษณะยิ้มแย้ม คือ

ยิ้มดูดความสุขสำราญ คือบำรุงใจให้ชื่นบานสราญรมย์ ให้บันเทิงเริงรื่น ซึ่งเป็นยาบำรุงโลหิต ยาบำรุงกำลัง และยาบำรุงความงาม นี่ดูกฎธรรมดาเถอะว่า สิ่งที่เหมือนกันย่อมดูดกัน สุขย่อมดูดสุข เบิกบานย่อมดูดเบิกบาน รักย่อมดูดรัก ดีย่อมดูดดี.

ยิ้มเป็นเสน่ห์ หัวใจของมหาเสน่ห์มหานิยม อยู่ที่ดวงหน้ายิ้มแย้มและน้ำใจแช่มชื่น มิใช่อยู่ที่นะหน้าทอง ผงอิทธิเจ ปถมัง มหาราช หรือยาแฝดอะไรเลย ตามหลักจิตศาสตร์ว่า สมองของมนุษย์เรามีลักษณะเหมือนเครื่องส่ง และเครื่องรับกระแสวิทยุอยู่ในตัวทุกคน เมื่อฝ่ายหนึ่งมีมิตรจิต อีกฝ่ายหนึ่งก็มีมิตรใจตอบ

ยิ้มแต่งให้หน้างาม คือปรุงให้ใบหน้าหรือสีหน้างาม ช่วยให้ร่างกายสมบูรณ์เป็นคาถามหานิยม และเป็นอาคมมหาเสน่ห์ เพราะว่าคนรูปสวย แต่สีหน้าบูดบึ้งไม่มีใครเขาชอบ ส่วนคนรูปแม้จะขี้ริ้วขี้เหร่ แต่มีลักษณะยิ้มแย้มอยู่ที่ใบหน้าก็มีคนชอบ เหมือนทุเรียนเสียนนอกแต่เนื้อในดีมีราคาค่างวด ใคร ๆ ก็ชอบ นิยมรับประทาน

ยิ้มดับความโกรธ ผู้มีใจหนักแน่นเหมือนพกหินไว้ในอก ไม่แสดงความโกรธให้คนอื่นเห็นตั้งใจดับความโกรธในขณะกำลังมีโทสะฉุนเฉียว ไม่ทำไม่พูดในสิ่งใด ๆ เมื่อโทสะหายแล้ว ใจผ่องใส แลเห็นหนทางที่ควรหรือมิควรได้ จึงทำจึงพูดในทางที่ควรนั้น.

ท่านพระราชเมธากร มีลักษณะยิ้มแย้มเป็นสมบัติผู้ดีอยู่ในตัว และมีเครื่องโฆษณาอยู่พร้อมที่นัยน์ตา ที่แก้ม และที่ริมฝีปากของท่าน ให้ได้รับประโยชน์ของลักษณะยิ้มแย้มสำหรับดูดความสำราญ เป็นเสน่ห์ แต่งให้หน้างาม ดับความโกรธ และใช้ลักษณะยิ้มแย้ม พร้อมทั้งลักษณะขบขันที่แอบแฝงอยู่ในท่วงทีกิริยาท่าทางของตน แต่งดวงหน้าคนอื่นให้ชื่นบานหรรษายิ้มแย้มแช่มชื่นด้วย

ดังนั้น จึงหวังว่า คติของท่านคือสุคติ ให้รุ่งเรืองมา รุ่งเรืองอยู่ และรุ่งเรืองไป ได้เสวยสุขเวทนา มีปีติเป็นอาหาร เกิดชื่นบานสราญรมย์ อยู่ในภพที่สถิตโดยแน่แท้.

คำไว้อาลัย

*

เจ้าคุณพระราชเมธากร วัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่ได้พบปะรู้จักกับท่าน รู้สึกเลื่อมใสในปฏิปทาของท่าน ความรอบคอบความละเอียดในการปฏิบัติหน้าที่การงานที่ท่านได้รับมอบหมายแต่งตั้ง เช่นหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม ครั้งแรก ๆ ก็มีอุปสัคกีดขวางอยู่ แต่เพราะความรอบคอบ สุขุม ในการปฏิบัติหน้าที่ ท่านจึงปกครองบริหารวัดเสนาสนารามมาโดยสวัสดิภาพ ได้บำรุงปฏิสังขรณ์พัฒนาให้ดีขึ้นเป็นอันมาก ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด (ธ) ท่านก็ได้รับภาระปฏิบัติหน้าที่มาด้วยดี คณะสงฆ์ (ธ) ในจังหวัดเขตปกครองของท่านเจริญขึ้น ท่านจึงได้เป็นที่เคารพนับถือ บูชา ของพระภิกษุ สามเณร พระสังฆาธิการ ในเขตปกครอง ศิษยานุศิษย์และพุทธศาสนิกชนที่รู้จักท่านเป็นอันมาก ก็เพราะความปฏิบัติดี มีศีลาจารวัตรน่าเลื่อมใส มีคุณธรรมประจำจิตใจ หนักในพระวินัย หนักในพระธรรม และเป็นเจ้าอาวาสที่ดี เป็นเจ้าคณะจังหวัด (ธ) ที่ดี เมื่อท่านได้ถึงแก่มรณภาพ จึงเป็นที่อาลัยเสียดายที่ทางคณะสงฆ์ต้องขาดพระเถระผู้ใหญ่ไปอีก ๑ รูป ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเป็นธรรมดาของสังขาร ย่อมเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ตามสภาพธรรมดา ใคร ๆ จะหนี จะต่อสู้ จะช่วยเหลือกันไม่ได้ ในเพราะ ภัย ๓ ประการ แม้มารดาจะช่วยบุตร บุตรจะช่วยมารดาก็ไม่ได้ ดังปรากฏในพระพุทธภาษิตว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๓ อย่างนี้ เป็นอมาตาปุตติกภัย ภัย ๓ อย่างนี้เป็นไฉน ภัย คือ ชรา ได้แก่ความแก่ ๑ ภัย คือ พยาธิ ได้แก่ความเจ็บ ๑ ภัย คือ มรณะ ได้แก่ความตาย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุตรแก่ มารดาย่อมไม่ได้ตามใจหวังดังนี้ว่า เราจงแก่ บุตรของเราอย่าได้แก่เลย ก็หรือว่า เมื่อมารดาแก่ บุตรย่อมไม่ได้ตามใจหวังดังนี้ว่า เราจงแก่ มารดาของเราอย่าได้แก่เลย เมื่อบุตรเจ็บไข้ มารดาย่อมไม่ได้ตามใจหวังดังนี้ว่า

เราจงเจ็บไข้ บุตรของเราอย่าเจ็บไข้เลย ก็หรือว่า เมื่อมารดาเจ็บไข้ บุตรย่อมไม่ได้ตามใจหวังดังนี้ว่า เราจงเจ็บไข้ มารดาของเราอย่าเจ็บไข้เลย เมื่อบุตรกำลังจะตายมารดาย่อมไม่ได้ตามใจหวังดังนี้ว่า เราจงตาย บุตรของเราอย่าได้ตายเลย ก็หรือว่า เมื่อมารดากำลังจะตาย บุตรย่อมไม่ได้ตามใจหวังดังนี้ว่า เราจงตาย มารดาของเราอย่าได้ตายเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัย ๓ อย่างนี้แลเป็น อมาตาปุตติกภัย.

พระธรรมปัญญาจารย์

วัดโสมนัสวิหาร

๗ กันยายน ๒๕๑๖

คำไว้อาลัยปิยาจารย์

*

ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดใจอย่างยิ่ง ในการมรณภาพของ พระราชเมธากร อดีตเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) ผู้เป็นพระอาจารย์ที่เคารพรักสักการะอย่างสูง ในฐานะที่ข้าพเจ้าเคยเป็นศิษย์ผู้หนึ่ง ซึ่งได้อยู่ใกล้ชิดกับท่านเป็นเวลานานถึง ๑๐ ปี ท่านได้ให้ความอบอุ่นร่มเย็นแก่ข้าพเจ้าอย่างมาก ท่านเคยให้คติพจน์ที่น่าจับใจหลายอย่าง โดยฉะเพาะด้านธรรมท่านเน้นแนะให้ตั้งอยู่ในอิธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา นี้คือกุญแจเครื่องไขไปสู่ความสำเร็จ ความประสงค์ทุกประการ จะเป็นคดีโลกหรือคดีธรรม สำเร็จทั้งนั้น นอกจากนี้ท่านเคยเตือนให้ตั้งอยู่ในธรรมของสมณะ ๔ ประการคือ ๑ ขันติ ความอดทน ๒ อปฺปาหาโร ประมาณอาหารอย่าโลภเจตนา ๓ รติวิปหารโต ละเสียซึ่งกามราคมิให้ยินดีเลย ๔ อกิญจนํ มิให้กังวลในฆราวาส และเน้นหนักในอันตรายสำคัญอีกหลายอย่าง โดยฉะเพาะอย่างยิ่ง คือ ๑ ให้สำรวมในมาตุคามให้มาก ๒ ให้สำรวมในปัจจัยลาภ โดยฉะเพาะรูปิยะ(เงิน)อย่าหลงใหลเกินควรจะทำให้มัวหมองได้ง่าย อาจทำให้เป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์ในที่สุด คำตักเตือนอื่น ๆ ยังมีอีกมากล้วนเป็นคำสอนและคติพจน์ที่น่าจับใจ ข้าพเจ้าถือว่าเป็นอมตสมบัติอันล้ำค่าที่ท่านเจ้าคุณอาจารย์มอบให้ไว้

ด้านการปกครอง รู้สึกว่าท่านมีความรอบคอบมากเป็นพระเถระผู้หนักแน่นในธรรมวินัยเป็นอย่างดี ถ้าเห็นผู้น้อยผิดแม้เล็กน้อย ท่านจะรีบตักเตือนทันที ผู้ถูกตักเตือนที่อ่อนธรรมวินัย มักโกรธให้ท่านหาว่าท่านจู้จี้จุกจิก แม้ข้าพเจ้าก็ถูกท่านตักเตือนหลายครั้ง ยกตัวอย่างครั้งหนึ่ง เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๔ ข้าพเจ้ายังเป็น นวกะภิกษุ ความรอบคอบยังไม่มี ท่านได้ให้ไปอยู่กุฏิหลังหนึ่งแต่บันไดชำรุดมากขึ้น-ลงลำบาก ข้าพเจ้าจึงจัดการซ่อมแซมใหม่ให้ดี สะดวกแก่การขึ้น-ลง พอตกกลางคืนวันนั้นท่านให้ศิษย์มาเรียกไปหากราบนมัสการเสร็จแล้ว ท่านยกเรื่องการซ่อมบันไดที่ทำเสร็จไปแล้วนั้นว่า "บันไดที่คุณซ่อมสำเร็จแล้วนั้น ดีแล้วขออนุโมทนา ที่มีศรัทธาทำให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม แต่ขอตำหนิบ้าง ที่ตำหนิ เพราะเธอทำโดยพลการไม่ขออนุญาตผู้ปกครอง ต่อไปจะทำอะไร

ต้องขออนุญาตผู้ปกครองก่อนจึงจะควร คราวนี้ทำแล้วก็แล้วไปไม่ถือโทษ" ต่อจากนั้นท่านก็ให้โอวาทอย่างอื่นอีกนานประมาณ ๑ ชั่วโมงจึงอนุญาตให้ลากลับ

คำตำหนิและตักเตือนนี้ เป็นเหมือนยาขมขนานเอก เมื่อเป็นพระนวกะยังไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริง ต่อเมื่อมาเป็นนักปกครองผู้อื่นแล้ว จึงเข้าใจความหมายที่แท้จริง ความจริงต้องเป็นเช่นนั้น ผู้น้อยจะทำอะไรที่สำคัญลงไป จะต้องปรึกษาผู้ใหญ่ให้ทราบเสมอไปจึงจะชอบ มิฉะนั้นจะเป็นการอวดดี - แข่งดีเป็นเหตุให้ผู้ใหญ่ระแวง ที่เขียนไว้นี้เพื่อเป็นประโยชน์แก่เพื่อนสหธัมมิกทั้งหลายจะพิจารณาอาจเป็นประโยชน์บ้างไม่มากก็น้อย

ท่านเจ้าคุณอาจารย์ นอกจากให้ความอบอุ่นร่มเย็นแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างมากแล้ว ยังเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของบรรดาศิษยานุศิษย์ทุกยุคทุกสมัย เป็นพระเถระผู้มีคุณธรรมความดีอย่างสูง อันเป็นที่ปรากฏแก่ประชาชน เป็นผู้ควรแก่การสักการะเคารพนับถือของสาธุชนทั่วไป

บัดนี้ ท่านมาจากไปอย่างไม่มีวันกลับ ทำให้ข้าพเจ้าเศร้าโศกระลึกถึงท่านอาลัยในท่านมิรู้ลืม ด้วยเดชอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลผลบุญที่ท่านได้ทำไว้ในพุทธศาสนา ตลอดทั้งกุศลผลบุญที่ข้าพเจ้าและศิษยานุศิษย์ทั้งหลายได้บำเพ็ญแล้ว ขออุทิศส่วนกุศล แผ่วิบากสมบัติถวายในครั้งนี้ ขอดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของท่านเจ้าคุณอาจารย์พระราชเมธากร (หลี สิกฺขกาโม) จงไปสู่สุคติโลกสวรรค์ สมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพเทอญ.

พระราชธรรมโมลี

วัดสิริจันทรนิมิตรวรวิหาร

เจ้าคณะจังหวัดลพบุรี-สระบุรี (ธรรมยุต)

คำไว้อาลัยของภิกษุสามเณร

*

เวลา ๑๓.๓๐ น. ของวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๖ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เป็นวัน เวลา และสถานที่ ที่จะอยู่ในความทรงจำของพวกกระผม ภิกษุสามเณรวัดเสนาส - นาราม ไปอีกนานแสนนาน เพราะพระคุณท่าน ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร ท่านเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม, เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต), และพระอุปัชฌาย์อาจารย์ของพวกกระผม ได้จากไปอย่างไม่มีวันกลับ ด้วยโรคชรา, เยื่อสมองอักเสบ, โรคหัวใจ และไตพิการ แม้พวกกระผมจะได้ เตรียมตัวเตรียมใจไว้ล่วงหน้าเพื่อเผชิญกับความสูญเสียเช่นนี้ และทั้งที่ต่างก็ได้ศึกษากันมาแล้ว "มรณธมฺโมมฺหิ มรณํ อนตีโต เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้, มรณนฺตํ หิ ชีวิตํ ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด" ถึงกระนั้นพวกกระผมก็ยังไม่วายสลดสะเทือนใจในการจากไปของพระคุณท่าน

พระคุณท่านอยู่ในสมณเพศมานานถึง ๖๕ พรรษา, ครองวัดเสนาสนารามมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นเวลาถึง ๓๒ ปี, ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นเวลาถึง ๒๑ ปี, พระคุณท่านปฏิบัติภารกิจอันน่าเหน็จเหนื่อย ด้วยช่วงเวลาที่ยาวนานเช่นนี้ สำเร็จด้วยดีตลอดมา ดังปรากฏผลงานในประวัติของพระคุณท่านนั้นแล้ว ความมีระเบียบ, มีอุตสาหะ, มีวิจารณญาณ, มีความรอบคอบ, มั่นคงในสีลาจารวัตร เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ควรเป็นตัวอย่างอันดีของพวกกระผม

เอกสารต่าง ๆ ในการทำงานของพระคุณท่าน เช่นต้นขั้วใบเสร็จ, ต้นขั้วอนุโมทนาบัตร, บัญชีรับจ่ายอย่างละเอียด, บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ฯ ล ฯ พระคุณท่านรวบรวมผูกมัดไว้เป็นแผนก ๆ บางชิ้นก็ติดครั่งประทับตราอย่างแน่นหนา เก็บไว้อย่างเป็นระเบียบ ในหีบบ้าง ในตู้บ้าง นี้แสดงถึงความละเอียดรอบคอบ

ในการซ้อมรับกฐินทุกปี พระคุณท่านจะย้ำถึงระเบียบในการนั่ง, การพนมมือ, การจับพัด, ระยะวรรคตอนในการสวด เป็นต้น ให้พร้อมเพรียง เป็นระเบียบและเรียบร้อย

เวลาลงทำวัตรสวดมนต์ หากกระถางธูปหรือเชิงเทียนที่วางไว้ ยักเยื้องไม่สม่ำเสมอ พระคุณท่านก็จะเลื่อนให้สม่ำเสมอ เวลาปักธูป หากปลายธูปเสมอกันแล้ว แต่ก้านไม่เสมอ

กัน ก็จะหักเสียก่อนให้เสมอกัน แล้วปักลงแยก ๆ กัน ถือจุดกึ่งกลางของกระถางเป็นเกณฑ์

ครั้งสร้างศาลาการเปรียญ พระคุณท่านให้ช่างวัดระดับพื้นศาลา และพื้นอาสน์สงฆ์ เกรงว่าจะสูงกว่าพระประธานในพระอุโบสถ เพราะพระประธานในพระอุโบสถเป็นปูชนียวัตถุสำคัญยิ่งของวัด เมื่อแน่ใจว่าไม่สูงกว่าแล้วพระคุณท่านก็พอใจ

เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้ คนที่ไร้สำนึกอันละเอียดอ่อน หรือมีความคิดหยาบย่อมไม่แลเห็นคุณค่า แต่อาศัยความละเอียดรอบคอบในอัธยาศัยของพระคุณท่านจึงแลเห็น

พระคุณท่านเคยเตือนผู้ร่วมทำงานกับพระคุณท่านเสมอว่า "ทำอะไรให้คิดถึงด้านเสียไว้ด้วย ถ้าไม่มีด้านเสียแล้วจึงควรทำ อย่ามองแต่ทางได้หรือทางดีฝ่ายเดียว"

ในสมัยยังไม่ทุพพลภาพ พระคุณท่านจะออกเดินตรวจดูตามบริเวณวัดในเวลาเช้าบ้างเย็นบ้าง เมื่อเห็นที่ใดสกปรกรกรุงรังก็จะเตือนผู้อยู่ในที่นั้นให้จัดการให้สะอาด หรือบางทีก็พาคนงาน (คนโรคจิตที่ท่านขอจากเรือนจำมาเลี้ยงไว้เพื่อช่วยทำงาน) ไปถากถางหรือปัดกวาดด้วยตนเอง แล้วให้ขนไปทิ้ง ถมคูหน้าวัดจนเต็ม ได้พื้นที่กว้างขวางออกไปถึงหลัง ร.ร. ละม่อมบุญนิธิ

ในสมัยที่พระคุณท่านยังแข็งแรงอยู่นั้น ถ้าไม่มีกิจธุระอื่น ก็จะลงทำวัตรสวดมนต์ในพระอุโบสถเสมอ และถือโอกาสหลังทำวัตรสวดมนต์สนทนาปราศัยกับภิกษุสามเณรบ้าง อบรมสั่งสอนบ้าง ส่วนมากมักอบรมเน้นหนักในเรื่องความประพฤติ, สีลาจารวัตรและความสามัคคี ในด้านความประพฤติ พระคุณท่านเคยให้โอวาทพระนวกะอยู่เสมอคือ "ภิกษุสามเณร มี ๔ ชั้น ชั้น ๑ ดีมาก คือมีความประพฤติดี และมีความรู้ดี, ชั้น ๒ ดี คือมีความประพฤติดี แต่ความรู้ไม่ดี, ชั้น ๓ เลว คือมีความประพฤติเลว แต่ความรู้ดี, ชั้น ๔ เลวมาก คือความประพฤติก็เลว ความรู้ก็เลว"

ในด้านสามัคคีธรรม พระคุณท่านก็เตือนว่า "พวกเราบวชแล้วชื่อว่าเป็นพี่น้องกัน ได้ชื่อว่าศากยบุตร แปลว่าเป็นบุตรพระศากยะคือพระพุทธเจ้า มีพระพุทธเจ้าเป็นพระบิดาร่วมกัน ต้องเคารพนับถือกันตามฐานะ รักใคร่กลมเกลียวกัน เอื้อเฟื้อกัน พี่น้องไม่ช่วยเหลือกัน ใครจะมาช่วย"

ในเรื่องบริจาคนั้น ท่านชอบบริจาคเป็นกิจลักษณะ เช่นช่วยเหลือปลดเปลื้องความทุกข์ร้อนของผู้อื่น เช่นอุปถัมภ์คนชราที่ยากจนอนาถา ชอบปล่อยสัตว์ที่จะถูกฆ่า เคยให้

ไวยาวัจกรซื้อปลา เป็ดไก่ ปล่อย และแม้แต่กระบือที่จะถูกเชือดก็เคยซื้อปล่อย และชอบบริจาคทรัพย์ก่อสร้างถาวรวัตถุที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น ศาลา, โบสถ์, วิหาร, ห้องสมุด, โรงพยาบาล แม้ในขณะป่วยอยู่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ก็ได้บริจาคทรัพย์ ๒ หมื่นบาท ตั้งเป็นมูลนิธิสำหรับหาผลประโยชน์ บำรุงรักษาภิกษุสามเณรอาพาธ ณ ตึกสามัคคีพยาบาลที่พระคุณท่านพักอยู่

พระคุณท่านมั่นคงในสีลาจารวัตร เคร่งครัดในพระธรรมวินัย เข้าในหลักว่า "อนุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี มีปรกติเห็นภัยแม้ในโทษเล็ก ๆ น้อย ๆ" จึงเป็นที่นิยมนับถือของคนดีมีศีลเป็นที่รักโดยทั่วไป

เมื่อพระคุณท่านอาพาธถึงต้องเข้าโรงพยาบาลในพรรษา ๒๕๑๕ ครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๘ สิงหาคม เข้ารับการรักษาพยาบาล ณ ตึกสงฆ์อาพาธ โรงพยาบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภิกษุสามเณรได้ผลัดเปลี่ยนกันอยู่เวรพยาบาลร่วมกับนายยเรศ ราว ๖ วันก็ค่อยทุเลากลับวัดได้ตลอดพรรษานี้ สังขารร่างกายของพระคุณท่านทรุดโทรมมาก จนถึงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๕ พระคุณท่านมีอาการทรุดหนักจนต้องนำส่งโรงพยาบาลจังหวัด อีกครั้งหนึ่ง อยู่ห้องพิเศษที่พระคุณท่านบริจาคสร้างไว้ ณ ตึกสงฆ์อาพาธ ภิกษุสามเณรผลัดเวรกันไปเฝ้าวันละ ๒ รูป แพทย์ลงความเห็นว่าเป็นโรคชรา อาการมีแต่ทรงกับทรุด จนถึงวันที่ ๓ มกราคม ๒๕๑๖ จึงได้นำพระคุณท่านไปโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เพราะคิดว่าที่นั่นมีแพทย์ - พยาบาลมากกว่า มีอุปกรณ์ในการรักษาพยาบาลมากกว่า อาจจะดีขึ้น, ด้วยความเอื้อเฟื้อของแพทย์และพยาบาล ตลอดถึงเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาลนั้นหลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ นายแพทย์วิจิตร ฟุ้งลัดดา คุณจรรยา ศิริพร คุณระเบียบ พันธุ์เพ็ง คุณจารุณี มังกรกาญจน์ คุณรัตนา ขันธพันธ์ เป็นต้น ทำให้ได้รับความสะดวกทุกอย่าง ซึ่งพวกกระผมได้ระลึกถึงท่านเหล่านั้นด้วยความขอบคุณ ในระยะ ๑๕ วันแรกพระคุณท่านค่อยดีขึ้น ๆ จนพวกกระผมดีใจกันว่าพระคุณท่านคงจะหายและกลับวัดได้ในที่สุด แต่หลังจากนั้นไปก็กลับค่อย ๆ ทรุดลง ๆ จนถึงวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๖ พระคุณท่านก็จากพวกกระผมไปด้วยอาการสงบ

ในทันที่ ที่ทราบว่าพระคุณท่านถึงมรณภาพ พวกกระผมก็รีบรุดไปขอรับศพพระคุณท่านกลับวัดเสนาสนาราม และด้วยบารมีของพระคุณท่าน ทุกอย่างก็เป็นไปโดยเรียบร้อย

ศพของพระคุณท่านกลับถึงวัดในวันนั้น ประมาณ ๑๙.๓๐ น. ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา และศิษยานุศิษย์ ได้รอรับอยู่พร้อมเพรียงด้วยใบหน้าเศร้าสลดหม่นหมอง ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ได้กรุณามาเยี่ยมเคารพและถวายน้ำสรงศพเป็นปฐม และได้ประทานโอวาท แก่พวกกระผมในวาระนั้น ให้มีคารวะ กตัญญูกตเวที และมีสามัคคีธรรม แล้วจึงกลับวัดราชบพิธในค่ำวันนั้น

พิธีพระราชทานน้ำสรงศพ ในวันรุ่งขึ้น ที่ ๑๘ มีนาคม เวลา ๑๖.๐๐ น. ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร ก็ได้กรุณามาเป็นประธาน จนเสร็จพิธี พระเถรานุเถระอื่นที่ได้กรุณามาร่วมในพิธีพระราชทานน้ำสรงศพ อาทิ พระเดชพระคุณพระธรรมปัญญาจารย์ พระสาสนโสภณ พระเทพวราภรณ์ พระราชวราลังการ พระสิริวัฒน์เวที พระครูอาทรธรรมานุวัตร พวกกระผมรู้สึกเป็นเกียรติ และขอบพระคุณท่านไว้เป็นอย่างสูง

ตลอดเวลาที่พระคุณท่านอาพาธอยู่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ นางลั้ง จันทร์ทวี หลานของพระคุณท่าน ได้จัดอาหารไปถวายพระคุณท่านและภิกษุสามเณรที่เฝ้าพยาบาล ทุกวัน, นางกิมเอง แซ่ตั๊ง หลานสะใภ้ที่อยู่ตลาดพลู ทำน้ำปานะไปถวายภิกษุสามเณรที่เฝ้าพยาบาลและพระอาพาธ ณ ตึกนั้นเป็นประจำทุกวัน, นางเนื่อง คัมภีรานนท์ บุตรบุญธรรมของพระคุณท่านจากจังหวัดมหาสารคาม, นายคูณ หลานชายจากบ้านหมี่ ลพบุรี, นายเรศ เวชยางกูร หลานชายได้ไปร่วมอยู่เฝ้ารักษาพยาบาลเป็นประจำร่วมกับภิกษุสามเณรที่ผลัดเปลี่ยนเวรกันสัปดาห์ละ ๒ รูป

แม้พวกกระผมจะมั่นใจว่า พระคุณท่านจะต้องเสวยสุขในสุคติอย่างแน่นอน เพราะพระคุณท่านได้สั่งสมแต่กุศลกรรมตลอดมา พวกกระผมก็ยังมีฉันทะร่วมกันบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระคุณท่านมาตามลำดับ เพื่อเป็นปฏิการะและบูชาแด่พระคุณท่าน ขอพระคุณท่านได้รับทราบและอนุโมทนาให้สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัยกุศล เป็นผลเพื่อประโยชน์สุขควรแก่สุคติวิสัยในสัมปรายภพของพระคุณท่าน ทุกประการเทอญ. ฯ

ด้วยความเคารพและอาลัยยิ่ง

จากภิกษุสามเณรวัดเสนาสนาราม

คำไว้อาลัย

มางานศพพบภาพท่านอาจารย์ยิ้ม
ภักตร์ท่านพริ้มถ่ายภาพไว้ให้แลเห็น
คิดถึงท่านคราวยังมีชีวีเป็น
ทำประโยชน์หลายประเด็นประดับตน

โอร่างนี้ทิ้งไว้ในโลกนี้
ตัวอย่างชี้ชัดแจ้งแสดงผล
ถึงลาภยศปรากฏแก่ชุมชน
หนีไม่พ้นมฤตยูข่มขู่เรา

โออาจารย์อุปการแก่เหล่าศิษย์
ถึงคราวลับดับชีวิตมวลศิษย์เหงา
ร่มไทรโพธิ์โตใหญ่ให้ร่มเงา
เมื่อหักโค่นใครก็เศร้าโศกาลัย

พระครูสันตาจารคุณ
วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร
๘ ตุลาคม ๒๕๑๖

ติลักขณกถา

ในงานสัตตมวารศพ พระราชเมธากร (สิกฺขากาโม)
สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร

แสดง ณ วัดเสนาสนาราม พระนครศรีอยุธยา

วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๑๖

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตานํ อนุปฺปาทา วา ตถาคตานํ ฐิตาว สา ธาตุ ธมฺมฏฺฐิตตา ธมฺมนิยามตา สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา ฉลองศรัทธาประดับปัญญา อนุรูปกุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศถวายแด่ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร ในสัตตมวารสมัย ตามทางพระพุทธศาสนา

ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (สิกฺขากาโม หลี ไวท์ยางกูร) เป็นชาวอยุธยาโดยกำเนิด เกิดวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๔๓๔ ที่ตำบลบ้านเกาะ อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อเจริญวัยมีอายุครบที่จะบรรพชาอุปสมบทได้แล้ว ก็ได้บรรพชาอุปสมบทที่วัดเสนาสนาราม เมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๔๕๔ โดยมีท่านเจ้าคุณพระพรหมเทพาจารย์ (เหมกเถระ)เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาดิส กับท่านเจ้าคุณพระญาณดิลก ครั้งเป็นพระมหาบุญรอด วราสโย เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้ตั้งใจเล่าเรียนศึกษา พระธรรมวินัยตามสติกำลัง จนสอบไล่ได้นักธรรมชั้นโทและเปรียญ ๔ ประโยคแล้วก็หยุดการสอบ แต่ได้มารับภาระหน้าที่ทางการพระศาสนาและคณะสงฆ์ เป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และสนองคุณพระศาสนาสืบไป และก็ได้สมณศักดิ์และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางการศึกษา และการปกครองคณะสงฆ์เป็นลำดับมา คือ พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม พ.ศ. ๒๔๘๔

ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูพรหมเทพาจารย์ และได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์และเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรม พ.ศ. ๒๔๘๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการสงฆ์อำเภอหน้าที่สาธารณูปการ พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าคณะวินัยธรเขต ๑ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา-สระบุรีและลพบุรี พ.ศ. ๒๔๙๐ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะสามัญที่พระพรหมเทพาจารย์ พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าคณะธรรมยุติกา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะธรรมยุติกา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชเมธากร และได้ดำรงสมณศักดิ์นี้มาจนถึงมรณภาพ เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๖ ส่วนงานในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาสนั้น ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าอาวาสอย่างครบบริบูรณ์ เช่น ได้บูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่าง ๆ ภายในวัด เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร โรงเรียนนักธรรม กุฏิ หอระฆัง เป็นต้น ที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับคืนดีดังเดิม สร้างสิ่งที่ยังไม่มีขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ เป็นสัปปายะและทางการศึกษาเล่าเรียน ของพระภิกษุสามเณร เช่น สร้างถนนคอนกรีตภายในวัด สร้างศาลาการเปรียญ เป็นต้น

จึงเห็นได้ว่า ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร ได้บำเพ็ญกรณียะเป็นประโยชน์แก่การวัด การพระศาสนา และการคณะสงฆ์ และเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือทั้งหลายมาเป็นเวลาอันยาวนาน นับอายุได้ถึง ๘๒ ปี แต่ในที่สุดก็ต้องละโลกนี้ไปตามธรรมดาของสังขารทั้งหลาย ซึ่งมีความแตกดับเป็นธรรมดา แม้ว่าชีวิตร่างกายของท่านจะแตกดับไปแล้ว แต่อุปการธรรมความดีของท่านก็ยังปรากฏอยู่ จึงเป็นเหตุให้ทางวัดพร้อมทั้งคณะศิษยานุศิษย์อุบาสก อุบาสิกาทั้งหลาย ได้ระลึกรู้อุปการะของท่าน มาปรารภกันบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายตามควรแก่สมัยเช่นวารนี้ อันเป็นการแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรม ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นภูมิของสาธุชนคนดี ตามพระพุทธภาษิตว่า "ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา" แปลว่า ความกตัญญูกตเวที เป็นภูมิของสาธุชน ดังนี้.

ชีวิตนี้เป็นของที่รุกรันไปหาความดับตั้งแต่ก่อเกิดขึ้นมา เพราะเป็นสังขาร ซึ่งตกอยู่ในติลักขณะคือ ไตรลักษณ์ ทางพระพุทธศาสนาสอนให้อบรมปัญญาในไตรลักษณ์ จัดเป็นสิกขาข้อที่ ๓ สิกขา คือ การศึกษาปฏิบัติในพระพุทธศาสนานั้น มี ๓ คือ ศีลสิกขา คือศึกษา

ปฏิบัติในศีลจิตตสิกขา ศึกษาปฏิบัติในจิต คือสมาธิ และปัญญาสิกขา ศึกษาปฏิบัติในปัญญา ผู้ปฏิบัติธรรมในศีลและในจิต คือสมาธิ ก็พึงปฏิบัติในปัญญาสิกขา คือ อบรมปัญญาให้เกิดในไตรลักษณ์อีกด้วย จึงจะเป็นการปฏิบัติออกจากทุกข์ด้วยประการทั้งปวง การปฏิบัติในศีลสิกขานั้น นำให้ออกจากทุกข์เพราะภัยเวรที่บุคคลก่อขึ้น เพราะว่าเมื่อปฏิบัติอยู่ในศีล ก็ย่อมเป็นผู้ระงับภัยระงับเวร ส่วนการปฏิบัติในสมาธิหรือจิต เป็นการบำบัดทุกข์ที่เกิดขึ้นจากความฟุ้งซ่านแห่งจิต เพราะว่าเมื่อปฏิบัติในสมาธิ จิตก็ย่อมสงบตั้งมั่น ความทุกข์ที่จะพึงเกิดเพราะจิตฟุ้งซ่าน ก็ย่อมสงบไป แต่ว่าก็ยังมีความทุกข์ เพราะตัณหาอุปาทานคือความดิ้นรนปรารถนา ความยึดถือซึ่งเกิดขึ้นเพราะอวิชชา คือความไม่รู้ตามเป็นจริง ฉะนั้น จึงมีข้อปฏิบัติต่อไปก็คือการปฏิบัติอบรมปัญญา ในไตรลักษณะดังที่กล่าวแล้ว จึงจะเป็นทางระงับความทุกข์ที่บังเกิดขึ้น เพราะอำนาจตัญหาอุปาทานได้

ไตรลักษณ์นั้น แปลว่า ลักษณะ ๓ อย่าง ลักษณะ แปลว่า เครื่องกำหนด ไตรลักษณ์จึงแปลว่าเครื่องกำหนด ๓ อย่าง เครื่องกำหนดนี้เป็นเครื่องกำหนดแห่งอะไร ก็คือเป็นเครื่องกำหนดสังขารทั้งปวง คำว่าสังขาร ได้แก่สิ่งผสมปรุงแต่ง บรรดาสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งหลายได้ชื่อว่าสังขารทั้งนั้น โดยย่อก็มี ๒ อย่างคือ อุปาทินนกสังขาร สังขารที่มีผู้ครอง อนุปาทินนกสังขาร สังขารที่ไม่มีผู้ครอง สังขารที่มีผู้ครองอันเรียกว่าอุปาทินนกสังขารนั้น ก็ได้แก่ร่างกายของมนุษย์และของสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ซึ่งมีจิตใจครองและโดยปรกติก็มีตัณหาครองอยู่ เพราะประกอบด้วยตัณหา อุปาทาน ยึดถือในสังขารของตน ๆ อยู่ ส่วนสังขารที่ไม่มีผู้ครองอันเรียกว่า อนุปาทินนกสังขาร ก็ได้แก่สิ่งทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ตลอดจนถึงบ้านเรือนวัตถุหรือสิ่งทั้งหลายที่บุคคลเป็นผู้ปรุงแต่งก่อสร้างขึ้น เหล่านี้เรียกว่า สังขาร คือเป็นสิ่งผสมทั้งนั้น เพราะว่าจะเป็นสังขารอย่างใดก็ตาม จะต้องประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ มาประชุมปรุงแต่งขึ้นตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ และท่านก็บัญญัติเรียกสิ่งที่มาปรุงแต่งขึ้นว่าธาตุ ธาตุนั้น เดิมในพระพุทธศาสนา ก็แสดงว่ามี ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และต่อมาก็เติมอากาสธาตุ คือช่องว่าง ธาตุ ๔ หรือธาตุ ๕ เหล่านี้มาประชุมปรุงแต่งขึ้นเป็นสังขารทั้งหลายดังกล่าวมานั้น ก็แหละธาตุที่กล่าวนั้น ก็มุ่งถึงสิ่งที่มีคุณลักษณะสำหรับเป็นเครื่องกำหนด รวบรวมสิ่งทั้งหลายที่มีลักษณะอย่างเดียวกันเข้าด้วยกัน เช่นสิ่งที่มีลักษณะแข้นแข็งก็รวมเรียกว่า

ปฐวีธาตุ ธาตุดิน สิ่งมีลักษณะเอิบอาบก็รวมเรียกว่าอาโปธาตุ ธาตุน้ำ สิ่งที่มีลักษณะอบอุ่นก็รวมเรียกว่าเตโชธาตุ ธาตุไฟ สิ่งที่มีลักษณะพัดไหวก็รวมเรียกว่าวาโยธาตุ ธาตุลม สิ่งที่มีลักษณะเป็นช่องว่างก็รวมเรียกว่าอากาศธาตุ ธาตุอากาศมุ่งถึงคุณลักษณะเป็นที่รวมสิ่งทั้งหลายเข้าด้วยกัน ดังกล่าวมานี้ จึงเรียกว่าธาตุ และเมื่อพิจารณาลงไปอีก บรรดาสิ่งที่เรียกว่าธาตุเหล่านั้นก็ยังเป็นสังขารสิ่งที่ผสมปรุงแต่งนั่นเอง ยังแยกออกไปได้อีกไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้น เมื่อจะแยกให้ละเอียด ก็จะเป็นสังขารไปหมดโดยลำดับ จึงแสดงสรุปเสียทีหนึ่งว่าสิ่งที่มีลักษณะอย่างนั้น ๆ เรียกว่าธาตุนั้น ๆ และเมื่อธาตุนั้น ๆ มาประชุมกันปรุงแต่งกันขึ้นก็เรียกว่าสังขาร คือส่วนผสมปรุงแต่ง นี่เป็นความปรุงแต่งทางวัตถุ ส่วนความผสมปรุงแต่งทางจิตใจนั้น ความคิดปรุง หรือความปรุงคิดที่ปรากฏเป็นเจตนากรรม ก็เรียกว่าสังขารเหมือนกัน เพราะว่าจะต้องมีเรื่องที่คิด จะต้องมีตัวความคิดมาประกอบกันเข้า และจะต้องมีคิดจับโน้นจับนี่มาคิดรวมกันเข้าปรุงเป็นเรื่องเป็นราวขึ้น ถ้าเป็นส่วนดีก็เรียกว่า ปุญญาภิสังขาร คือเป็นบุญ ถ้าเป็นส่วนชั่วก็เรียกว่า อปุญญาภิสังขาร คือเป็นบาป ถ้าเป็นกลางๆ ก็เรียกว่า อเนญชาภิสังขาร สังขารที่ไม่หวั่นไหว อันได้แก่สมาธิ ก็เป็นสังขารอีกเหมือนกัน เพราะฉะนั้นแม้การปรุงคิดหรือการคิดปรุง จับโน่นจับนี่มาคิดเป็นเรื่องเป็นราวต่าง ๆ ในทางดีบ้าง ในทางไม่ดีบ้าง ก็เรียกว่าสังขาร เป็นสังขารทางจิตใจอีกส่วนหนึ่ง บรรดาสิ่งที่ผสมปรุงแต่งที่เรียกว่าสังขารดังกล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยทั่วไป เป็นต้นว่า ร่างกายของทุก ๆ คนที่นั่งอยู่ในที่นี้ ก็เป็นสังขาร เรียกว่า อุปาทินนกรสังขาร สังขารที่มีผู้ครองคือมีจิตใจและมีตัณหาอุปาทาน ความปรารถนายึดถือ ครองเป็นเจ้าของอยู่ด้วยกัน และภายนอกร่างกายนี้ออกไป จะเป็นร่างกายของบุคคลอื่น สัตว์อื่นซึ่งยังมีชีวิตอยู่ ก็เป็นอุปา-ทินนกสังขารทั้งนั้น และสิ่งทั้งหลายนอกจากนี้ที่ตามองเห็นเป็นรูปต่าง ๆ ที่จมูกได้กลิ่นเป็นกลิ่นต่าง ๆ ที่ลิ้นได้ลิ้มรสเป็นรสต่าง ๆ ที่กายได้ถูกต้องเป็นโผฏฐัพพะ สิ่งที่กายถูกต้องต่าง ๆ เหล่านี้ก็ล้วนเป็นสังขารทั้งนั้น เพราะฉะนั้น บรรดาสิ่งที่เป็นวิสัยของตา หู จมูก ลิ้น กายและใจคือหมายถึง มนะ ที่รับอารมณ์คือเรื่องของรูปเสียงกลิ่นเป็นต้นเหล่านั้น ก็รวมเรียกว่าเป็นสังขารทั้งสิ้น บรรดาสังขารเหล่านี้มีลักษณะคือเครื่องกำหนดของตน ๆ โดยเฉพาะส่วนหนึ่งและมีเครื่องกำหนด ซึ่งเป็นลักษณะทั่วไปอีกส่วนหนึ่ง และลักษณะที่เป็น

เครื่องกำหนดโดยเฉพาะนั้น เช่นว่า ลักษณะรูปร่างหน้าตา สูง ต่ำ ดำ ขาว ถ้าเป็นวัตถุ ก็คือลักษณะสั้นยาวหรือมีรูปร่างอย่างนั้นอย่างนี้เป็นต้น แต่ละสิ่งแต่ละอันย่อมมีลักษณะเฉพาะตน ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น บุคคลจึงกำหนดได้ดังเช่นว่า เมื่อเห็นกันและกัน ก็กำหนดกันได้ว่า เป็นคนนั้นเป็นคนนี้ เป็นสิ่งนั้นเป็นสิ่งนี้ เพราะเหตุอะไร ? เพราะเหตุว่า แต่ละคนแต่ละสิ่งก็ย่อมมีลักษณะเป็นเครื่องกำหนดเฉพาะตน ๆ ทั้งนั้น อีกอย่างหนึ่ง เป็นลักษณะที่เป็นทั่วไป คือสามัญลักษณะ เป็นเครื่องกำหนดทั่วไปของสัตว์ สังขารทั้งหลายทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นสังขารของคน ของสัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งเป็นอุปาทินนะ หรือว่าจะเป็นสังขารที่ไม่มีผู้ครอง จะเป็นภูเขาต้นไม้ เป็นบ้านเป็นเรือนเป็นวัตถุสิ่งนั้นสิ่งนี้ซึ่งเป็นอนุปาทินนะ หรือว่าจะเป็นสังขารทางจิตใจอะไรทั้งหมดทั้งนั้น ก็มีลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดทั่วไปตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ ๓ ประการ คือ อนิจจลักษณะ ลักษณะที่กำหนดว่าไม่เที่ยง ทุกขลักษณะ คือลักษณะที่กำหนดว่าเป็นทุกข์ อนัตตลักษณะ ลักษณะที่กำหนดว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน รวมเป็น ๓ ลักษณะ เรียกว่าไตรลักษณ์ นี้เป็นลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดโดยทั่วไปแห่งสังขารทั้งปวง ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นสิ่งที่มีขึ้นและประจำอยู่แก่สังขารทั้งปวงเอง และก็เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้น บุคคลจึงกำหนดให้รู้ได้ ถ้าไม่เป็นลักษณะที่มีประจำแก่สังขารทั้งปวงที่ปรากฏอยู่แล้ว ใคร ๆ ก็กำหนดให้รู้ไม่ได้ ก็แหละลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดสังขารทั้งปวง ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นวิสัยของปัญญา คือการพิจารณาให้รู้ตามความเป็นจริง แต่โดยที่แท้ก็เป็นวิสัยตาหู อยู่ด้วยเหมือนกัน คือว่า ตาก็เคยได้เห็น หูก็เคยได้ยินถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความเป็นอนัตตาของสังขารทั้งหลาย กล่าวคือ ทุก ๆ คนก็ย่อมเคยเห็นความเกิดความแก่ความตาย ถ้าเป็นวัตถุ ก็ย่อมจะเคยเห็นความประดิษฐ์ขึ้น หรือว่า ความแตกสลายไป สำหรับบุคคลทั่วไป ก็ย่อมเคยเห็นความแตกความดับของบุคคลอื่น แต่ว่าเมื่อจะพิจารณาน้อมเข้ามาให้รู้ถึงความเกิดความแก่ความตายของตนเองนั้น บางทีเป็นการยาก โดยมากมักจะเคยเห็นเป็นส่วนอดีตบ้าง เป็นอนาคตบ้าง คือเห็นว่าเกิดก็เกิดมาแล้ว ตายก็อยู่ข้างหน้า แต่ว่าบัดนี้ยังเป็นอยู่ ยังมีอยู่ และก็รู้สึกเหมือนไม่เกิด เหมือนไม่ตาย เพราะรู้สึกเหมือนอย่างว่าจะมีชีวิตอยู่เรื่อยไป ก็มักจะรู้สึกเหมือนอย่างนี้ เพราะอะไร ? ก็เพราะยังมีตัณหา คือความดิ้นรนปรารถนาและ

อุปาทานความยึดถือ ฉะนั้น แม้รูปที่ตาเห็น เสียงที่หูได้ยิน จะรายงานให้ทราบถึงไตรลักษณะของสังขารทั้งปวง แต่ว่าจิตใจก็ยังไม่ยอมรับ เพราะฉะนั้น จึงเป็นวิสัยของปัญญาที่จะพิจารณาให้รู้ตามความเป็นจริง มิใช่ว่าให้รู้เกิดความเป็นจริง หรือว่าให้รู้ต่ำกว่าความเป็นจริง แต่ว่าให้รู้เท่าทันความเป็นจริง คือว่าความเป็นจริงมีอยู่เท่าใด ก็ให้รู้เท่าทันความเป็นจริงนั้น ในการที่จะใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้ความจริงนั้น ก็ต้องพิจารณาให้รู้เสียก่อนว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นอย่างไร ? สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เป็นอย่างไร ? ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เป็นอย่างไร ? ตามพระพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น อันแปลความว่า "พระตถาคต จะบังเกิดขึ้นก็ตาม จะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือความตั้งขึ้นแห่งธรรม ความกำหนดแน่แห่งธรรม ก็ดำรงอยู่ คือสังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา แต่ว่า พระตถาคตได้อุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงตรัสรู้ธรรมฐิติ ธรรมนิยามนั้นแล้ว ก็ทรงแสดงเปิดเผยให้รู้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ดังนี้"

ข้อแรก สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง คำว่า ไม่เที่ยงนั้น ก็มีความหมายตรงกันตรงตัวอยู่แล้ว คือว่า ไม่ตั้งอยู่ยั่งยืน ที่ว่าไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนนั้น เพราะอะไร ? ก็เพราะว่า สังขารทุก ๆ อย่างนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมดับไป ไม่มีสังขารอันไหนที่บังเกิดขึ้นแล้วก็เที่ยงแท้ยั่งยืนไม่มีดับ ต่างกันก็แต่ว่า จะตั้งอยู่นานหรือเร็วกว่ากันเท่านั้น ในที่สุดก็ดับเหมือนกันหมด และในการที่ไม่เที่ยงคือไม่ตั้งอยู่ยั่งยืนนั้น ก็มีความไม่เที่ยงอยู่เสมอไป ไม่ใช่ว่าจะหยุดเที่ยงยั่งยืนชั่วคราวชั่วขณะ ดังเช่น สังขารที่ประกอบด้วยชีวิตของบุคคลทุก ๆ คน มีความเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้นแล้วก็มีความไม่เที่ยง คือมีความเปลี่ยนแปลงเรื่อยไปโดยลำดับไม่หยุดยั้ง เหมือนอย่างน้ำที่ไหลเรื่อยไปโดยลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้ ชีวิตของบุคคลจึงได้เลื่อนไป ๆ ทุกขณะวินาที โดยไม่หยุดยั้งและก็เลื่อนไปหาความดับในที่สุด เพราะฉะนั้น พิจารณาดูแล้วก็จะรู้สึกว่า เมื่อเป็นสังขารขึ้นแล้ว ก็คือว่าเมื่อเกิดมีขึ้นแล้วความมีขึ้นนั้นก็กลับเป็นความไม่มีไป แต่ว่าสำหรับเมื่อชีวิตยังมีอยู่นี้ ก็ยังมีสันตติคือความสืบต่อกันไป เช่นว่าเมื่อเกิดมาเป็นเด็กเล็กแล้ว ก็เลื่อนไปเป็นเด็กใหญ่ ความเป็นเด็กเล็กนั้นก็หายไป แต่ก็มีความเป็นเด็กใหญ่เกิดขึ้นแทนที่ หายไปและเกิดขึ้นเลื่อนไปโดยลำดับ จนถึงความตาย ถ้าขาดสันตติ

คือความสืบต่ออีกต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ชีวิตร่างกายอันนี้ ก็กลายเป็นศพ เหลือแต่อัฐิและในที่สุดอัฐินั้นก็จะสลายหายไปหมด ก็เป็นอันว่าไม่มี เดิมก็ไม่มี และในที่สุดก็กลับกลายเป็นไม่มี เพราะฉะนั้น ความที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ของชีวิตร่างกายของคนทุก ๆ คน เป็นเหมือนของที่ยืมเขามา คือว่ากรรมให้ยืมมา เมื่อสิ้นกรรมแล้ว ก็แปลว่าต้องใช้คืนไปแก่ธรรมดา อันลักษณะที่กล่าวมานี้เป็นอนิจจลักษณะ ลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดหมายว่าไม่เที่ยงของสังขารทั้งหลาย เป็นลักษณะที่หนึ่ง

ลักษณะที่สอง ทุกขลักษณะที่เป็นเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นทุกข์ คำว่าทุกข์นั้นเข้าใจกันว่าคือความไม่สามารถไม่สบายใจ แต่ว่าสำหรับทุกข์ในที่นี้ ไม่ได้มีความหมายแคบเพียงเท่านั้น แต่ว่ามีความหมายกว้างกว่านั้น คือว่าทุกข์มีความหมายว่า ทนอยู่ไม่ได้ ทนยากโดยความก็คือ ทนอยู่ไม่ได้ สิ่งใดที่ทนอยู่ไม่ได้ อยู่คงที่ไม่ได้ สิ่งนั้นก็ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่าเป็นทุกข์ดังกล่าวนี้ จึงมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา สิ่งที่เป็นทุกข์ทนยาก ทนอยู่ไม่ได้ก็คือสิ่งที่มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา นี้แหละเป็นทุกขลักษณะ เครื่องกำหนดดูที่สังขารเป็นตอน ๆ ไปว่า ทนอยู่คงที่ได้หรือไม่ ? อย่างเช่นกำหนดดูในบัดนี้ ร่างกายของตนในบัดนี้ ความคิดของตนในบัดนี้ทนอยู่คงที่สักขณะหนึ่งได้หรือไม่ ? อย่างชีวิตในวินาทีนี้จะให้คงที่ว่า จงหยุดอยู่อย่าเพิ่งก้าวไปข้างหน้าสักหนึ่งวินาที จะเป็นไปได้หรือไม่ ? ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของสังขารก็เช่นเดียวกัน จะให้หยุดอยู่เพียงวินาทีเดียวได้หรือไม่ ? เมื่อพิจารณาดูแล้ว ก็จะรู้สึกว่า ไม่มีหยุด ชีวิตก็ดำเนินล้ำหน้าไปทุกที่หยุดอยู่ไม่ได้ ความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของสังขาร ทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น ลักษณะที่ทนอยู่ไม่ได้สักขณะเดียว จึงเป็นทุกขลักษณะ เครื่องกำหนดว่าเป็นทุกข์ ทุกขลักษณะนี้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่าอิงอยู่กับอนิจจลักษณะ ไม่แสดงทุกขลักษณะไว้ เพราะว่าสรุปเข้าในอนิจจลักษณะแล้ว ดังบทที่สวดว่า รูปํ อนิจฺจํ รูปไม่เที่ยง เวทนา อนิจฺจา สญฺญา อนิจฺจา สงฺขารา อนิจฺจา วิญฺญาณํ เวทนา สัญญา สังขาร ไม่เที่ยง แล้วก็ไป รูปํ อนตฺตา เวทนา อนตฺตา สญฺญา อนตฺตา สงฺขารา อนตฺตา วิญฺญาณํ อนตฺตา รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตา ไม่ใช่

ตัวตน ข้ามทุกข์ไปเสีย ก็เพราะว่า ทุกขลักษณะนั้นรวมอยู่กับลักษณะที่หนึ่ง

ส่วนลักษณะที่สาม คืออนัตตลักษณะ ลักษณะเป็นเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตน ในที่นี้ ในบาลีแสดงว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ทำไม่จึงแสดงยกธรรม เพราะท่านกล่าวว่า อนัตตานั้นมีแก่สังขารทั้งหลายและวิสังสังขาร สังขารก็ได้แก่สิ่งผสมปรุงแต่งดังกล่าวมาแล้ว ก็เป็นอนัตตา มิใช่ตัวตน วิสังขารคือสิ่งที่ไม่ใช่สังขาร อันหมายถึงตัวธาตุแท้ และโดยตรง ก็หมายถึงนิพพานธรรม นี้เป็นอนัตตามิใช่ตัวตน จะกล่าวถึงสังขารก่อน สังขารเป็นอนัตตา มิใช่ตัวตนนั้น ก็พึงกำหนดดูตามที่ท่านแนะไว้ คือว่าไม่เป็นไปในอำนาจ คือสิ่งที่เป็นอัตตาคือตัวตนนั้น ควรเป็นไปในอำนาจของตนคือบังคับได้ แต่ว่าสังขารทั้งหลายนี้บังคับไม่ได้ หมายความว่า เมื่อเกิดมาแล้ว จะบังคับไม่ให้แก่ ไม่ให้เจ็บ ไม่ให้ตาย ดังนี้หาได้ไม่ สังขารก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายเป็นธรรมดา จึงเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นการขัดแย้งกับอัตตา คือความเป็นตัวตนดังกล่าวเมื่อชัดแจ้งกับอัตตาดังนี้ จึงเป็นของที่ว่างเปล่า เป็นของที่ไม่มีเจ้าของเป็นของที่ว่างเปล่านั้นก็คือว่าโดยที่แท้เป็นของที่ว่างเปล่าจากอัตตาคือตัวตน เป็นของที่ไม่มีเจ้าของ เป็นของที่ว่างเปล่านั้น ก็คือว่าโดยที่แท้เป็นของที่ว่างเปล่าโดยแท้จริง ส่วนที่บุคคลไปยึดถือนั้น ก็ด้วยอำนาจตัณหาอุปาทานของตนเท่านั้น แต่ก็ยึดถืออยู่ได้ชั่วครั้งชั่วคราว บางทีสังขารที่ยึดถือนั้นก็แตกสลายหลุดมือไปก่อน หรือบางทีผู้ยึดถือนั้นก็แตกสลายไปก่อน เพราะฉะนั้น เมื่อว่าโดยแท้จริงแล้ว จึงเป็นของที่ว่างเปล่า เป็นของที่ไม่มีเจ้าของ เพราะว่าต้องเป็นไปตามคติแต่ว่าบุคคลมีตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก มีอุปาทาน ความยึดถืออยู่ในสังขารทั้งหลายว่าเป็นของเราเป็นตัวของเรา เมื่อมีความยึดถืออยู่ดังนี้ ตัวความยึดถือนั่นเองจึงเป็นอนัตตา เป็นตัวตนซึ่งเป็นแต่เพียงความยึดถือไว้เท่านั้น แต่สังขารทั้งหลายนั้นหาเป็นอนัตตาคือตัวตนดังที่ยึดถือนั้นไม่ เพราะอะไร ก็เพราะไม่เป็นไปในอำนาจดังที่กล่าวมาแล้ว นี้เป็นอนัตตลักษณะเครื่องกำหนดหมายว่าเป็นอนัตตาอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งนั้น ก็มาพิจารณาดู จับเอาความเห็นว่าเป็นอัตตาเป็นตัวตนคือเห็นว่าเป็นตัวตนขึ้นมาแยก กล่าวคือทุก ๆ คนย่อมมีความรู้สึกอยู่เสมอว่า เรามีเราเป็น คือว่า มีอัตตา ตัวตนอยู่ และอัตตา ตัวตนนั้นอยู่ที่ไหน พิจารณาดูในเบื้องต้นก็จะเห็นว่า อยู่ที่สังขารนี้เอง คราวนี้ก็ยกสังขารขึ้นมาแยกเป็นส่วน ๆ คือว่าแยกธาตุออกไป ก็จะพบแต่ธาตุเท่านั้น ความยึดถือก็จะเลื่อนไปอยู่ธาตุ ก็จับเอาธาตุขึ้นมาแยกพิจารณาอีกว่า นั่นก็สักแต่ว่าธาตุ และธาตุนั้นก็แยกออกไปได้อีก เพราะฉะนั้น ก็ไม่

ใช่อัตตาคือตัวตน เมื่อพิจารณาไป ๆ ก็จะพบว่า อัตตาคือตัวตนนั้นอยู่ที่ตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยาก และอยู่ที่อุปาทานคือความยึดถือนั่นเอง มีตัณหาอุปาทานแผ่ขยายไปในที่ใด อัตตาตัวตนก็แผ่ไปในที่นั้น ตัณหาอุปาทานเล็กโตเท่าไร อัตตาตัวตนก็เล็กโตเท่านั้น ตัณหาอุปาทานใหญ่โตมาก อัตตาตัวตนก็ย่อมใหญ่โตมากไปด้วย ครอบคลุมออกไปทั้งหมด เพราะฉะนั้น ภาวะที่เรียกว่าอัตตาคือตัวตนนั้น จึงเท่ากับเป็นเงาของตัณหาอุปาทานซึ่งแผ่ออกไปในสังขารทั้งหลาย เมื่อพิจารณาดูแล้วก็จะเห็นได้ว่า ความเป็นอัตตาตัวตนนั้น อยู่ที่ตัณหาอุปาทาน อันบังเกิดขึ้นจากอวิชชา คือความไม่รู้ตามความเป็นจริง แต่เมื่อมาพิจารณาจับให้เห็นอนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะดังกล่าวมาแล้วโดยแจ่มชัดขึ้น ปัญญาก็ย่อมจะบังเกิดขึ้นโดยลำดับ เป็นเหตุให้เกิดนิพพิทา ความเบื่อหน่ายในสังขารทั้งหลาย เมื่อมาเกิดนิพพิทาความหน่ายในสังขารทั้งหลายขึ้นเท่าใด วิราคะ คือความติดคลายยินดีจนถึงความสิ้นยินดี ความสิ้นติดในสังขารทั้งหลายก็มากขึ้นเท่านั้น และเมื่อวิราคะ คือคลายติด คลายยินดีจนถึงความสิ้นมีมากขึ้นเท่าใด ความหลุดพ้นจากกิเลสกองทุกข์ก็มีมากขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้น การอบรมปัญญาให้บังเกิดขึ้นในไตรลักษณะ จึงเป็นทางที่จะผ่อนคลายตัณหาอุปาทานให้ลดน้อยถอยลงไป เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เป็นการผ่อนปรนทุกข์ให้ลดน้อยถอยลงไปโดยลำดับ และปัญญาดังที่กล่าวมานี้ และผลที่จะบังเกิดขึ้นกับปัญญา เช่น นิพพิทา ความหน่าย วิราคะ ความสิ้นติด วิมุตติ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ ก็ล้วนเป็นธรรมที่เป็นเหตุและผลที่บังเกิดขึ้น ไม่ใช่เป็นอัตตาตัวตนของใคร เมื่อบรรลุถึงนิพพานซึ่งเป็นที่สุด นิพพานนั้นก็ไม่ใช่เป็นอัตตาคือตัวตนของใคร เพราะฉะนั้น วิสังขาร ธรรมมิใช่สังขารอันได้แก่ธาตุแท้ คือ นิพพาน ก็เป็นอนัตตาคือไม่ใช่ตน ธรรมทั้งหลายนอกจากนี้ เป็นต้นว่า โพชฌงค์ มรรค ตลอดถึงจิตเป็นต้นก็เหมือนกัน ก็เป็นธรรมเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ๆ จะมัวยึดถือว่าเป็นตัวตนอยู่ย่อมไม่ถูก ในเบื้องต้นก็อาจจะยึดถือว่าเป็นอัตตาคือตัวตนในเวลาปฏิบัติ แต่เมื่อจะพ้นจากชั้นหนึ่ง ๆ ขึ้นไปแล้ว จะมัวยึดถือชั้นนั้นว่าเป็นอัตตาคือตัวตนอยู่ก็เลื่อนขึ้นไปไม่ได้ เหมือนอย่างว่า เรียนชั้นประถมสอง สอบชั้นประถมสองได้แล้ว จะยึดถือชั้นประถมสองอยู่ ก็จะเลื่อนขึ้นไปประถมสามไม่ได้ การปฏิบัติธรรมก็เหมือนกัน เมื่อปฏิบัติได้ในชั้นหนึ่งแล้ว จะยังยึดถืออยู่ว่าเป็นเราเป็นตัวเป็นตน ของเราอยู่ในชั้นนั้นแล้วก็เลื่อนไปไม่ได้ ต้องปล่อยให้เป็นอนัตตาในชั้นนั้น จึงจะเลื่อนชั้นสูงขึ้นไปได้ เมื่อจะเลื่อนไปก็ต้องปล่อย แล้วก็ไปยึดในชั้นสูงต่อไป แล้วก็ปล่อยโดยลำดับจนถึงที่สุด เพราะ

ฉะนั้น การที่สังขารและวิสังขารเป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตน ท่านจึงแสดงว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาไม่ใช่ตน ด้วยประการฉะนี้.

ไตรลักษณ์ ลักษณะ ๓ ของสังขารทั้งปวง หรือสามัญญลักษณะ ๆ ที่ทั่วไปแก่สังขารทั้งหลายทั้งปวง โดยที่แสดงมาโดยปริยายนี้ เป็นวิสัยของปัญญาที่จะพิจารณาให้รู้แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง การอบรมปัญญาในไตรลักษณ์ชื่อว่า เป็นการปฏิบัติในปัญญาสิกขา เป็นการผ่อนปรนกิเลสคือตัณหาอุปาทาน เป็นทางผ่อนปรนความทุกข์ให้ลดน้อยถอยลง เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติอบรมปัญญาในไตรลักษณะ จึงชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อผ่อนปรนกิเลสและกองทุกข์ ย่อมจะเป็นผู้ประสพความเบาบางแห่งกิเลสและกองทุกข์ ตามสมควรแก่ปัญญาที่เกิดขึ้นตามสมควรแก่การปฏิบัติ มีอรรถธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (สิกขากามเถระ) ได้มีอายุยืนยาวถึง ๘๒ โดย ปี ได้ใช้ชีวิตประกอบกรณียะต่าง ๆ อำนวยประโยชน์แก่พระศาสนาและคณะสงฆ์เป็นอันมาก ได้เป็นพระอุปัชฌาย์ให้อนุสาสน์สั่งสอนกุลบุตรเป็นจำนวนมาก อันกล่าวได้ว่าได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนผู้อื่นมาด้วยดี ตลอดเวลาแห่งอายุอันยาวนานของท่าน แม้ชีวิตจะต้องเป็นไปในไตรลักษณ์ดังแสดงมา แต่ก็ชื่อว่าได้ถือเอาสาระแห่งชีวิตไว้ได้ กรณียะส่วนที่เป็นบุญกุศล ก็ย่อมจะเป็นที่พึ่งสำหรับตนสืบต่อไป ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสว่า "ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปฏิฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ แปลว่า บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก" ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจกุศลราศีทักษิณานุปทาน ที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศทั้งปวงนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ผลิตวิบากสุขสมบัติ แด่ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (สิกขากามเถระ หลี ไวท์ยางกูร) สมตามเจตนาอุทิศ โดยฐานนิยมเทอญ.

แสดงพระธรรมเทศนา ยุติลง เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

อติโรจนกถา

พระมหารัชชมังคลาจารย์ (ทองเจือ จินฺตากร)

แสดงในการบำเพ็ญกุศล ครบปัญญาสมวาร
ศพพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร)

ณ ศาลาการเปรียญ วัดเสนาสนาราม
วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๖

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ยถา สงฺการธานสฺมึ อุชฺฌิตสฺมึ มหาปเถ
ปทุมํ ตตฺถ ชาเยถ สุจิคนฺธํ มโนรมํ
เอวํ สงฺการภูเตสุ อนฺธภูเต ปุถุชฺชเน
อติโรจติ ปญฺญาย สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ.

บัดนี้จักรับทานแสดงพระธรรมเทศนา ฉลองศรัทธาประดับปัญญาบารมี อนุรูปแก่กุศลราศีทักษิณานุปทานกิจ ซึ่งท่านเจ้าคุณ พระประสาธน์สารคุณเป็นประธานพร้อมด้วยคณะบรรพชิต ญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ อุบาสกอุบาสิกา ผู้เคารพนับถือท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) อดีตเจ้าอาวาสวัดเสนาสนารามและอดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) ได้ร่วมกันบำเพ็ญอุทิศถวายในวันครบรอบปัญญาสมวาร นับแต่วันที่ท่านถึงมรณภาพเป็นต้นมา เป็นการบูชาสักการะคุณูปการอันท่านทำแล้วแก่ตน ๆ สำเร็จด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม สาราณิยธรรม อปจายนธรรม คารวธรรม ญาติธรรม มิตรธรรม ตามภูมิแห่งสัตบุรุษ พุทธสาวก และผู้นับถือพระพุทธศาสนา

ก็ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) ครั้งมีชีวิตอยู่ มีคุณสมบัติและอรรถจริยาอย่างไร จึงเป็นอนุสสรณียะเครื่องเตือนใจ ให้ผู้อยู่ภายหลังระลึกถึงและบำเพ็ญ

ทักษิณทิศถวาย ด้วยความจงรักภักดีกตัญญูกตเวทีตลอดมา และจะบำเพ็ญเช่นนี้ตลอดไป ข้อนี้ผู้อยู่ใกล้ชิดสนิทสนมกับท่าน ย่อมทราบซึ้งประจักษ์แก่ใจเป็นอย่างดีทั่วกัน แต่เพื่อเป็นเนตติแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อยู่ไกลยังไม่รู้หรือไม่ทราบซึ้ง และเป็นอนุสสติภาวนาแก่ผู้รู้อยู่แล้ว จักยกขึ้นมาพรรณนาเพียงบางประการ พอควรแก่เวลา

๑. ท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ ที่มีพรรษายุกาลมาก เมื่อถึงมรณภาพมีอายุ ๘๒ ปี มีพรรษา ๖๑ ได้ครองวัดเสนาสนารามนี้มานานถึง ๓๒ ปี นับว่าหาได้ยากองค์หนึ่งในคณะสงฆ์

๒. ท่านมีจริยธรรมที่น่าเคารพนับถือ ท่านดำรงพรหมจรรย์มั่นคงยั่งยืน ไม่กลับคืนถอยหลัง

๓. ท่านบริบูรณ์ด้วยพรหมวิหารธรรมครบทั้ง ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาไม่บกพร่อง

๔. ท่านเอาภาระธุระของหมู่คณะ และพระศาสนาเป็นอย่างดี ตั้งแต่เป็นผู้น้อยจนถึงเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในคณะสงฆ์

๕. เพราะจริยธรรมและสมัตถะของท่าน จึงได้รับความยกย่องในตำแหน่งหน้าที่มีสมณศักดิ์เจริญมาโดยลำดับตั้งแต่เป็นพระครูสัญญาบัตรจนถึงเป็นพระราชาคณะชั้นราช

๖. ท่านดำรงตำแหน่งการงานตั้งแต่ชั้นผู้น้อยจนถึง เจ้าคณะจังหวัดพระนครศรี-อยุธยา (ธรรมยุติ) มาเป็นเวลานาน ท่านไม่เคยมีความมัวหมองเสียหาย ทั้งในหน้าที่การงาน ทั้งในด้านความประพฤติเฉพาะตน ตรงกันข้ามกลับได้รับความยกย่องว่าเป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัดต่อพระธรรมวินัย และขนบธรรมเนียมแบบแผนของคณะธรรมยุต

๗. ท่านมีอุตสาหะวิริยภาพมาก ในหน้าที่การงานนั้น ๆ เมื่อได้รับมอบหมายการงานอย่างใดแล้ว ท่านตั้งใจทำจริงไม่ทอดทิ้งเสียกลางคัน เป็นผู้อดทนไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยลำบากตรากตรำ ท่านผ่าพ้นอุปสรรคอันตรายมุ่งเอาชนะการงานนั้น ๆ จนสำเร็จได้ในที่สุด ท่านอยู่ที่ไหน ก็สามารถทำความเจริญรุ่งเรืองในที่นั้น ในสถานที่นั้น ท่านได้ก่อสร้างถาวรวัตถุขึ้นในวัดนี้ใหม่สวยงามทั้งวัด ดังที่เห็นปรากฏนี้ ทั้งในด้านการปกครอง ทั้งในด้านการศึกษานักธรรมและบาลี จนมีพระเปรียญบาลีชั้นสูงหลายรูป

๘. ท่านขวนขวายแสวงหาความรู้ ความฉลาดทันเหตุการณ์และทันสมัย เช่นนิยมบรรยายธรรมและสนทนาธรรม มีความรู้ในวิชาโบราณคดีพุทธศิลปะวัตถุโบราณ สมควรเป็นเนตติแบบอย่างของปัจฉิมาชนตาชน และควรที่ศิษยานุศิษย์ จะภาคภูมิใจในอุปัชฌายาจารย์แห่งตน ถ้ามีพระเถรานุเถระ เอาภาระธุระของหมู่คณะ และการพระศาสนา เช่นท่านอย่างนี้มาก ๆ ก็จะช่วยทำคาามเจริญแก่หมู่คณะและพระศาสนา ให้เจริญก้าวหน้าได้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

๙. บุคคลบางคน เมื่อได้รับยกย่องให้เป็นผู้ใหญ่ในหน้าที่การงาน หรือมีสมณศักดิ์สูงก็มักจะลืมตน มัวเมาในลาภยศสรรเสริญสุข หรือมักถือตัวฉุนเฉียวโกรธเคืองง่าย ๆ หรือมักลบหลู่คุณท่าน มักโลภด้วยลาภสักการะ เห็นแก่ได้ไม่เลือกทาง หรือมักรับสินบนของกำนัล โดยมุ่งช่วยเหลือผู้ให้ในทางผิด ผู้เช่นนี้หามีความเจริญงอกงามในพระธรรมวินัยไม่ มีแต่ความเสื่อมสถานเดียว อาศัยความจริงดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงตรัสเตือนภิกษุมิให้ประพฤติเช่นนั้นไว้ว่า

โกธมกฺขครุ ภิกฺขุ ลาภสกฺการคารโว
น เต ธมฺเม วิรูหนฺติ สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิเต

ซึ่งแปลว่า ภิกษุเป็นผู้หนักในความโกรธ และในความลบหลู่ หาหนักในสัทธรรมไม่ เป็นผู้หนักในลาภสักการะ หาหนักในสัทธรรมไม่ ภิกษุนั้นย่อมไม่เจริญงอกงามในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ดังนี้

โดยนัยนี้ แสดงว่า พระพุทธเจ้าผู้ประกาศพระพุทธศาสนา ทรงสรรเสริญภิกษุ ผู้หนักในสัทธรรม ๔ ประการ คือ ขันติ ความอดทนต่อการงาน ต่อความลำบากและความเจ็บใจ ๑ กตัญญูรู้อุปการะอันท่านกระทำแล้วแก่ตน ๑ สันโดษ ยินดีปัจจัยตามมีตามได้ ๑ อาชฺชวะ ความสัตย์ซื่อสุจริต ผู้ผิดก็จัดการไปตามผิด ผู้ถูกก็จัดการไปตามถูก ไม่กลับคนผิดเป็นถูก หรือกลับคนถูกให้เป็นฝ่ายผิด ๑ ท่านเจ้าคุณ พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) ผู้ถึงมรณภาพไปแล้วนั้น ย่อมเป็นที่รู้เห็นทั่วกันว่า ท่านเป็นผู้มีขันติคุณ ไม่โกรธเคืองใคร หรือสิ่งใดง่าย ๆ สมกับภิกษุภาวะที่ต้องมีขันติเป็นกำลัง และท่านไม่ลบหลู่คุณท่าน กลับปรากฏว่าท่านมากไปด้วยกตัญญูกตเวทีมีปกติรู้คุณคน ท่านปฏิบัติตนเคร่งครัดต่อพระธรรม

วินัย และระเบียบประเพณีของคณะธรรมยุตเป็นอย่างดี ไม่ทำวิญญัติหรืออเนสนาหรือกุลทูสกะ แสวงหาปัจจัยลาภในทางผิด นี่ส่อให้เห็นว่าท่านมีสันโดษ ท่านเป็นผู้หนักในสัทธรรม ไม่ปรากฏว่าท่านรับสินบนสินน้ำใจของใคร จึงส่อให้เห็นว่าท่านสถิตอยู่ในอาชวธรรม เพราะฉะนั้น ท่านจึงเจริญงอกงามในพระธรรมวินัย มั่นคงในพรหมจรรย์สมบูรณ์ด้วยกัลยาณเกียรติ กัลยาณคุณตลอดจนอายุขัย จึงจัดว่าท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ทั้งโดยพรรษายุกาล ทั้งโดยคุณธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ของท่าน ชื่อว่า เสฏฺฐชีวิตํ เป็นชีวิตประเสริฐ สุทฺธชีวิตํ เป็นอยู่ด้วยดี ไม่ใช่ทุฏฺฐชีวิตํ ชีวิตชั่วชีวิตเลว หรือโมฆชีวิตํ ชีวิตเปล่าไร้ประโยชน์ แม้ในสมัยท่านชราภาพไปไหนไม่ได้สะดวก ท่านก็มีขันติธรรมอดทนต่อทุกขเวทนา มั่นเจริญมรณสติกรรมฐานอยู่เนืองนิตย์ ไม่หวั่นไหวต่อมรณภัยอันจะมาถึง แสดงความประสงค์ในการจัดงานศพของท่านไว้

๑๐. ตามประวัติที่พรรณนามานี้ มีอาการละม้ายดอกปทุมชาติ แม้จะเกิดในโคลนในตม แต่ก็ชูช่อดอกใบขึ้นเหนือพ้นเปือกตม ใคร ๆ ได้เห็นก็อยากเข้าใกล้อยากได้ไว้บูชาไว้สักการะ เพราะมีกลิ่นหอมฟุ้งขจรไปได้ทั้งทวนลมและตามลม ดุจสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้เบื้องต้นจะเกิดเป็นลูกคนสามัญ แต่เมื่อประพฤติพรตพรหมจรรย์ ปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา วิชชา วิมุตติ ทำตัวให้พ้นชั่วพ้นกิเลสได้ ก็ล่วงปุถุชนลูกชาวบ้านหลานชาวเมือง กลับกลายเป็นกัลยาณชน สาธุชน สัปปุริสชน เป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นอริยะ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และพระอรหันต์ เป็นผู้น่าไหว้น่ากราบ น่าเคารพบูชาสักการะของปวงชนทั่วไป สมด้วยนัยคาถาพระพุทธภาษิต ซึ่งยกเป็นบทนิกเขปบทนั้นว่า ยถาสงฺการธานสฺมึ อุชฺฌิตสฺมึ มหาปเถ เป็นอาทิ แปลความว่า ดอกปทุมอันเกิดแต่กองอยากเยื่อ ที่เขาทิ้งไว้ใกล้หนทางใหญ่ ย่อมมีกลิ่นหอมเป็นที่น่าพอใจของคนชั้นสูง ฉันใด สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ยังเกิดในหมู่คนที่เป็นดังกองอยากเยื่อก็ย่อมรุ่งเรืองงอกงาม ล่วงเสียซึ่งปุถุชนคนเขลาราวกะคนบอดด้วยปัญญาของตน ฉันนั้น ดังนี้

ตามนัยพระพุทธภาษิตนี้ ชี้ให้เห็นว่า คนผู้มีปัญญาแม้จะอยู่ในหมู่คนเขลา ย่อมมีรัศมีดีกว่าเขาเหล่านั้นเพราะอำนาจแห่งปัญญา ยิ่งผู้นั้นใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นโทษของกามารมณ์ เห็นอานิสงส์ของเนกขัมมะ เกิดสัทธาปสาทะออกบวชเป็นภิกษุสามเณรอุบาสก

อุบาสิกา ก็ชื่อว่าล่วงปุถุชนคนเขลาด้วยปัญญาได้ชั้นหนึ่ง ครั้นบวชแล้ว ได้บำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา วิชชา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เจริญขึ้นตามลำดับ นับว่าทำตนให้ล่วงคนเขลาเหล่านั้นยิ่งขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ออกจากสกุลต่าง ๆ กัน มาบวชในพระธรรมวินัยของพระองค์ ได้ชื่อว่าทำตนให้สว่างไสว ล่วงพื้นเพเดิมของตนโดยทำนองนี้ ตามที่พรรณนามานี้ ชี้ให้เห็นว่าปัญญานั้นแล ทำให้สว่างไสวล่วงสามัญวิสัยของปุถุชน ย่อมเจริญขึ้นหน้าคนเขลาเสียได้เหมือนช้างม้าอาชาไนย ย่อมวิ่งขึ้นหน้าช้างม้าธรรมดาสามัญไป ฉะนั้น

ก็ทางให้เกิดปัญญานั้น มีหลายอย่างหลายประการ โดยบรรยายหนึ่ง ท่านกล่าวว่า "สพฺภิเรว สมาเสถ สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺถวํ" เป็นอาทิ บุคคลควรนั่งใกล้สัตบุรุษควรทำความสนิทสนมกับสัตบุรุษ ผู้นั้นรู้ทั่วถึงธรรมของสัตบุรุษแล้ว ย่อมได้ปัญญาย่อมไม่ได้ด้วยเหตุอื่น อีกบรรยายหนึ่ง "สุสฺสูสํ ลภเต ปญฺญํ" ผู้ฟังดีย่อมได้ปัญญา ตรงกันข้าม ถ้าฟังไม่ดีคือไม่ตั้งใจฟัง เช่นส่งใจไปเสียที่อื่น เข้าหูซ้ายทะลุหูขวา หรือเข้าหูขวาทะลุหูซ้ายเหมือนภาชนะก้นทะลุ หรือนั่งหลับกรนฟี้ ๆ เทศน์ให้ฟังก็ไม่เข้าทั้งหูซ้ายหูขวา เหมือนภาชนะที่ปิดฝาเสียแล้ว อย่างนี้ไม่เกิดปัญญาแน่แท้ อีกบรรยายหนึ่ง "โยคา เว ชายเต ภูริ" ปัญญาย่อมเกิดประการประกอบ "อโยคา ภูริสงฺขโย" ปัญญาจะเสื่อมไปก็เพราะการไม่ประกอบ คือต้องทำให้เกิดให้มีขึ้นที่ตน สรุปแล้วทางเกิดปัญญานั้นมี ๓ ทาง คือ สุตามยปญฺญา ปัญญาเกิดจากการฟัง ๑ จินฺตามยปญฺญา ปัญญาเกิดจากการคิดนึกตรึกตรอง ๑ ภาวนามยปญฺญา ปัญญาเกิดจากการอบรมทำให้เกิดให้มีขึ้นที่ตน ๑ ก็แลปัญญานั้น เมื่อกล่าวโดยประเภทก็มี ๒ คือ โลกิยปญฺญา ปัญญาเป็นไปในทางโลก หรือเกือกูลกับโลก ๑ โลกุตฺตรปญฺญา ปัญญาเป็นไปพ้นจากภาวะของโลกหรือเหนือชาวโลก ๑ โลกิยปัญญานั้น ได้แก่ปรีชาที่รอบรู้เหตุและผลของความเสื่อมและความเจริญ ที่เรียกว่าหายนะหรือวัฒนะและมีอุบายสามารถปลีกตนจากหายนะทำตนให้ถึงวัฒนะได้ ความรู้อย่างนี้อำนวยผลให้ตนและพวกของตนตั้งเนื้อตั้งตน เป็นหลักฐานเจริญในทางโลกแต่ไม่พ้นจากทุกข์ เพราะแก่ เพราะเจ็บ เพราะตายและเพราะประสบสิ่งไม่ชอบบ้าง เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่ชอบบ้าง อยากได้อะไร ไม่สมใจบ้าง ทั้งนี้เพราะยังมีปัญจุปาทานักขันธ์ ขันธ์ที่ประกอบด้วยอุปาทาน ความ

ยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นเราเป็นตัวตนของเรา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสสอนให้พิจารณาแยกตัวตนออกเป็นส่วน ๆ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรียกว่าเบญจขันธ์ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า รูป ๑ นาม ๔ รวมเป็นนามรูป หรือรูปนาม มีเกิดเป็นเบื้องต้น แปรไปในท่ามกลาง แตกสลายไปในที่สุด จึงชื่อว่า อนิจฺจํ ไม่เที่ยง ทุกฺขํ ทนอยู่ไม่ได้นานจำต้องแปรไป เปลี่ยนไปเสมอ อนตฺตา บังคับให้เป็นไปตามใจหวังไม่ได้ หรือไม่มีอะไรจะจับฉวยยึดถือว่าเป็นเราเป็นเขา ๆ เราแต่สักอย่างเดียวเลย ใครจะรู้เห็นเช่นนี้หรือไม่ก็ตาม เบญจขันธ์ก็คงเป็นอยู่เช่นนี้เสมอ ผู้ไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริง จึงยึดมั่นถือมั่นสำคัญผิดว่าเบญจขันธ์เป็นตน ๆ เป็นเบญจขันธ์ ๆ เป็นตัวตนจริงจังของเรา ถ้าเบญจขันธ์เป็นอย่างไรไป ก็เข้าใจว่าตนเป็นอย่างนั้นด้วย เช่นเมื่อรูปเจ็บ เวทนาก็รู้เสวยทุกข์เจ็บสัญญาก็จำหมายอยู่ที่เจ็บ สังขารก็คิดนึกอยู่ในเรื่องเจ็บ วิญญาณก็รู้อยู่ที่เจ็บเป็นอันตัวเราเจ็บทั้งหมดทั้งกายทั้งใจ หรือทั้งรูปทั้งนามหรือห่างออกไปอีก เช่น บ้านเรือนกุฎีสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เรายึดไว้ถือไว้ว่าเป็นของ ๆ เรา ถ้ามีใครมาทำอะไรแก่บ้านเรือนกุฎีสิ่งของเครื่องใช้ของเรา ๆ ก็โกรธเคืองขัดแค้น แต่ถ้าย้ายหรือยกให้แก่ใครไปแล้ว ทีนี้ใครจะมาทำอะไรแก่บ้านเรือน สิ่งของเครื่องใช้สอยนั้น ๆ เราก็ไม่โกรธไม่ขัดแค้นขุ่นเคืองเพราะไม่ได้ยึดถือไว้เป็นสมบัติของเรานั้นฉันใด ท่านผู้รู้หรือผู้ใช้ปัญญาย่อมไม่ถือมั่นสำคัญผิดว่าเบญจขันธ์เป็นตน ๆ เป็นเบญจขันธ์ ๆ เป็นตัวตนของเราและไม่ถือมั่นอย่างอื่น สิ่งอื่นเมื่อเบญจขันธ์เป็นอย่างไรไปก็ไม่เห็นว่าเราเป็นตลอดถึงไม่เห็นว่าเราได้เราเสีย เห็นจริงเห็นแจ้ง ตามธรรมดาของสังขารว่าเป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ที่เป็นอยู่ในบัดนี้เป็นผลของกรรมเก่าที่เรียกว่าวิบากขันธ์ ปรุงแต่งให้เกิดและเป็นไปตามกฎของสภาวธรรม คือเกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป ผู้ใช้ปัญญาพิจารณาอยู่อย่างนี้ ข่มหรือละโลภะ โทษะ โมหะ ที่เป็นกิเลส เห็นต้นเหตุให้ถือตนถือเราถือเขาเสียได้ เป็นผู้สว่างไสว ล่วงพ้นปุถุชนคนเขลา ผู้ปล่อยให้ โลภะ โทษะ โมหะ ครอบงำอยู่ ผู้ใช้ปัญญาเช่นนี้ เมื่อเพ่งพิจารณาต่อไปก็สามารถรู้เห็นสภาวธรรมโดยความเป็นสภาวธรรม ละความเห็นผิด คือเห็นสภาธรรมเป็นตัวเป็นตนเสียได้ด้วยประการทั้งปวง ถึงความบริสุทธิ์ พ้นจากกิเลสอย่างละเอียดที่หมักดองอยู่ความพ้นนั้นถ้าเป็นอกุปปธรรมคือไม่กำเริบ ไม่กลับคืนหรือเสื่อมไปได้ชื่อว่าบรรลุปัญญาอัน

สูงสุดเป็นโลกุตตรปัญญา ย่อมสว่างไสวไพโรจน์ชัชวาลย์ล่วงปุถุชนคนเขลาเป็นราวกะว่าคนบอดด้วยปัญญาของตน นับเป็นทักขิเณยยะ บุคคลที่ควรทักขิณา เป็นปูชนียะ บุคคลที่ควรบูชา เป็นอาหุเนยยะ บุคคลที่ควรแก่การต้อนรับ ปุญญกฺเขตฺตํ โลกสฺส เป็นบุญเขตของชาวโลก ดุจปทุมชาติแม้เกิดที่กองอยากเยื่ออันเขาทิ้งไว้ใกล้หนทางใหญ่ ย่อมส่งกลิ่นหอม เป็นที่พอใจของคนชั้นสูง ฉะนั้น ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) สามารถทำตนให้เจริญรุ่งเรือง ล่วงพื้นเพเดิมของท่านมาได้ด้วยความสวัสดี ชื่อว่าได้ดำเนินตามอนุสาสนีของพระบรมศาสดา และเป็นปฏิปทาตามเยี่ยงอย่างของพุทธสาวกในปางก่อนด้วยประการฉะนี้

บัดนี้ คณะศิษยานุศิษย์ ญาติมิตร ทั้งบรรพชิต ทั้งคฤหัสถ์ อุบาสกอุบาสิกา ซึ่งมีท่านเจ้าคุณพระประสาธน์สารคุณเป็นประธาน ร่วมกำลังกันบำเพ็ญทักษิณานุทิศถวายในปัญญาสมวารนับแต่วันท่านถึงมรณภาพมา สำเร็จด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม อปจายนธรรม คารวธรรม สาราณิยธรรม ญาติธรรม มิตรธรรมและสามัคคีธรรม ขอกุศลจริยานั้น ๆ จงสำเร็จเป็นวิบากอำนวยสุขสมบัติศุภอรรถอิฏฐวิบูลมนุญผล ตามที่ต้องประสงค์ แด่ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร) โดยควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ

รับประทานแสดงพระธรรมเทศนา สมควรแก่เวลา เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

ธมฺมจารีกถา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน) วัดราชบพิธ

แสดงอนุโลม

วันเสาร์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๑๖

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ ฉตฺตํ มหนฺตํ วิย วสฺสกาเล - ติ

บัดนี้จะแสดงพระธรรมเทศนา เป็นธรรมีกถาอนุโมทนาในกุศลจริยาทักษิณานุปทานกิจ ซึ่งคณะภิกษุสามเณรวัดเสนาสนาราม อันมีพระประสาธน์สารคุณ ผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาส เป็นประธาน มีสมานฉันท์พร้อมเพรียงเป็นสามัคคีธรรม จัดการบำเพ็ญตามศาสนประเพณี เพื่อประมวญกัลปนาผลทั้งนี้ อุทิศถวายพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากาโมสกุล ไวทยางกูร) อดีตเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม อดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) ผู้ถึงมรณภาพไปตามธรรมดาของสังขารแล้วนั้น ด้วยน้ำใจอันงามเป็นกตัญญูกต-เวทิตาธรรม ตามแบบฉบับของสัปปุริสวิสัย

อันน้ำใจที่เปี่ยมด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม ของคณะภิกษุสามเณรวัดเสนาสนารามนี้ ก็อาศัยคุณูปการของท่านพระราชเมธากร ที่ได้ปฏิบัติเจือจานอุดหนุนมาตามฐานะในตำแหน่งเจ้าอาวาส สัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกผู้ใดดื้อกระด้าง ว่านอนสอนยาก หรือมีสมณสารูปย่อหย่อน ท่านก็ข่มขู่บังคับ แนะนำสั่งสอนให้สำนึกในความผิด จนกลับตัวเป็นผู้มีความประพฤติดีชอบตามพระธรรมวินัยบ้าง สัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกผู้ใด ปฏิบัติดีชอบตามพระธรรมวินัย เป็นคุณประโยชน์แก่หมู่คณะอย่างแท้จริง ท่านก็ชมชอบยกย่อง มีการให้รางวัลและแต่งตั้งเป็นฐานานุกรมบ้าง อุปการคุณโดยเอกเทศนี้ เป็นเหตุจูงใจให้สัทธิวิหาริกอันเตวาสิก ถวายความเคารพนับถือด้วยความสนิทใจ นับเป็นพระเถระเจ้าอาวาสที่ทรงคุณวุฒิเป็นศักดิ์ศรีของวัดเสนาสน์รูปหนึ่ง

พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากาโม) ได้รับการบรรพชาอุปสมบทตั้งแต่เป็นสามเณรตลอดเป็นพระภิกษุ อยู่แต่ในวัดเสนาสนารามวัดเดียวนี้ สืบต่อจนได้รับตำแหน่งในฝ่ายบริหารเป็นเจ้าอาวาส และเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) มีสมณศักดิ์ถึงชั้น

ราช จึงนับว่าท่านเป็นรัตตัญญูของวัดเสนาสนารามรูปหนึ่ง เป็นผู้มีอัธยาศัยรักการศึกษาเล่าเรียนทั้งในด้านนักธรรมและบาลี สมนามฉายา ที่พระอุปัชฌาย์ตั้งให้ว่า สิกฺขากาโม ซึ่งแปลว่าชอบเรียน จนได้เป็นนักธรรมชั้นโท เปรียญ ๔ ประโยค นับว่าเป็นคุณวุฒิที่ควรเคารพนับถือสมนามฉายาโดยแท้

พระราชเมธากร ได้รับความเคารพนับถือจากศิษยานุศิษย์ ด้วยความสนิทใจ ก็เพราะคุณธรรมที่ท่านได้บำเพ็ญมาแล้วตามลำดับกาล แม้ชาติภูมิเดิมของท่าน จะเป็นเพียงตระกูลพ่อค้าธรรมดาก็ตาม แต่เมื่อมีศรัทธาปสาทะได้มาบรรพชาอุปสมบท ทรงเพศบรรพชิตประพฤติพรหมจรรย์ยั่งยืนตลอดมาตราบเท่าถึงกาลมรณภาพ ในทางพระพุทธศาสนาย่อมยกย่องผู้ที่ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณร ว่าดำรงอยู่ในอริยชาติ เป็นความเกิดอันประเสริฐ ข้อนี้ นับว่าเป็นวุฒิธรรมคือชาติวุฒิ ผู้เจริญด้วยชาติตระกูล นับเป็นคุณสมบัติของท่านประการหนึ่ง

เมื่อท่านดำรงตนอยู่ในเพศสมณะ ตั้งแต่เป็นสามเณรสืบมาจนได้อุปสมบท ยั่งยืนจากนวกภูมิ มัชฌิมภูมิ จนถึงเถรภูมิ นับชนมายุได้ ๘๒ ปี ๑๖ พรรษา ความเป็นผู้มีอายุพรรษายั่งยืน ถึงปูนปัจฉิมวัยเช่นนี้ ก็นับว่าเป็นวุฒิธรรม คือวยวุฒิผู้เจริญด้วยอายุอีกประการหนึ่ง

ชาติวุฒิ บุคคลจะเลือกเกิดเอาเองไม่ได้ สุดแต่บุญกุศลจะสนับสนุน ข้อสำคัญเมื่อได้ชาติกำเนิดแล้ว ถ้าเป็นตระกูลสูง ก็อย่ามัวเมาหลงระเริง เป็นเหตุให้เบียดเบียนผู้อื่น ถ้าเป็นตระกูลต่ำ ก็ไม่ควรน้อยเนื้อต่ำใจ เสียอกเสียใจอับอายขายหน้า พยายามศึกษาเล่าเรียนหาวิชาความรู้ ความสามารถ เพียรเขยิบฐานะตนให้สูงขึ้นด้วยความรู้เฉลียวฉลาด ก็ย่อมตั้งตนเป็นหลักฐาน มีเกียรติยศชื่อเสียงได้เหมือนกัน ตามแนวที่ว่า มืดมา สว่างไป ดังนี้

วยวุฒิ ผู้เจริญด้วยอายุ คือมีอายุยืน อายุมาก ย่อมถือว่าเป็นรัตตัญญู ผู้รู้เรื่องราวเก่าก่อนได้มาก ข้อนี้ในทางพระพุทธศาสนาท่านว่า เป็นอานิสงส์แห่งการเจริญเมตตา กรุณาไม่เป็นคนใจบาปหยาบช้า ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และพยายามระมัดระวังรักษาสุขภาพอนามัยให้สม่ำเสมอ ทั้งในการบริโภค และการบริหารร่างกาย ให้เป็นไปพอสม่ำเสมออยู่ในฐานะปฏิบัติเป็นสายกลาง ก็ย่อมมีอายุยืนยาวอยู่ได้นาน

ชาติวุฒ วยวุฒ นับเป็นการแสดงออก ของคุณความดีตามลักษณะ เมื่อผู้ได้ประสบแล้ว รักษาคุณลักษณะไว้ด้วยดี ย่อมสมควรได้รับสักการะเคารพ อ่อนน้อม จากผู้มีชาติต่ำกว่ามีอายุอ่อนกว่า และผู้มีปรกติเคารพอ่อนน้อม ก็ย่อมได้รับอานิสงส์ ด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ตามกำลังแห่งความอ่อนน้อมนั้น ๆ อีกด้วย

ชาติวุฒ วยวุฒ ๒ คุณลักษณะ ย่อมดำเนินอยู่เพียงชั่วกาลสมัย ไม่มั่นคงถาวรตลอดกาลนานได้ ท่านจึงยกย่องคุณลักษณะอีกประการหนึ่ง คือคุณวุฒ เจริญด้วยคุณความดี ซึ่งเป็นคุณมั่นคงถาวร ประเสริฐกว่าชาติวุฒและวยวุฒ เพราะคุณวุฒนี้ เมื่อบุคคลอบรมเจริญให้มากในสันดาน ย่อมสมควรได้รับความเคารพนับถืออ่อนน้อมจากผู้มีชาติ และวยวุฒสูงกว่าก็ได้ และผู้ที่มีคุณคือชาติวุฒก็ตาม วยวุฒก็ตาม มีความเชื่อความเลื่อมใสมั่นคงในสวากขาตธรรม ยังสามารถเพิ่มคุณวุฒให้แก่ตนได้อีก คุณวุฒจึงเป็นหลักของการประพฤติปฏิบัติเพื่อเกิดคุณงามความดี ในนิสัยของบุคคลทั่วไป

พระราชเมธากร แม้จะบันลุถึงชาติวุฒ เพราะอริยชาติก็ตาม มีอายุพรรษาถึงปูนปัจฉิมวัยเป็นวยวุฒก็ตาม ถ้าขาดคุณวุฒ ตามฐานะของท่านเริ่มแต่ฐานะ นวกะ มัชฌิมะ และเถระ เป็นพระอุปัทธยาจารย์ ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้ศรัทธา เป็นเจ้าอาวาสปกครองพระภิกษุสามเณรในพระอารามให้อยู่ดีกินดีมีการศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติตามธรรมวินัย ทนุบำรุงพระอารามให้มั่นคงถาวร เป็นศรีแก่พระศาสนา และเป็นเจ้าคณะจังหวัดปกครองคณะสงฆ์ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้ตั้งอยู่ในสมณสารูป มีวัตรปฏิปทาเป็นสัมมาปฏิบัติ จนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ถึงชั้นราชเห็นปานนี้แล้ว ความเคารพเลื่อมใส จากศิษยานุศิษย์ตลอดผู้เคารพนับถือ ย่อมจะไม่มั่นคงกว้างขวางเพียงไรนัก ยิ่งมาถึงมรณภาพไปตามวิสัยของสังขารเช่นนี้ด้วย ยิ่งจะเป็นเหตุให้เสื่อมคลายความเคารพบูชาลดน้อยลงทุกระยะกาล

แต่เมื่อยังปรากฏว่า ในการบำเพ็ญกุศลศพของท่านทุกระยะกำหนด ยังมีศิษยานุศิษย์ตลอดผู้เคารพนับถือ ต่างมาเคารพศพด้วยความเคารพนับถืออย่างคับคั่งเสมอ ย่อมแสดงให้เห็นว่า เพราะคุณวุฒที่ได้บำเพ็ญมาตามลำดับฐานะตั้งแต่สามเณร ตลอดถึงอุปสมบทเป็นพระภิกษุนั้นเอง นับเป็นเกียรติคุณที่ส่งเสริมให้วัดเสนาสนาราม คงรักษาสามัคคีธรรม

และศักดิ์ศรีในความเป็นสำนักศึกษา อบรมศิษยานุศิษย์ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ให้มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตเป็นจำนวนมากสืบไป

บรรดาคุณวุฒิที่พระราชเมธากร ได้บำเพ็ญมา ตามหน้าที่ตั้งแต่ภูมินวกะ ตราบเท่าถึงหน้าที่เจ้าอาวาส หน้าที่พระอุปัชฌาย์ หน้าที่เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ในเขตปกครอง เป็นต้นเหล่านี้ ล้วนแต่เกิดจากอัธยาศัยที่มั่นคงอยู่ในสวากขาตธรรม มีพรหมวิหารธรรม สาราณิยธรรม และอปริหานิยธรรม เป็นต้น ส่งผลให้องค์ท่านเอง ก็ได้ปีติปราโมทย์ไม่สามารถติเตียนตนเองได้ แม้ท่านผู้รู้อื่น ก็ไม่อาจติเตียนได้ จึงนำให้เกิดความเลื่อมใสในคุณธรรมจากพุทธบริษัททั่วไป นับว่าสวากขาตธรรมวินัย ที่พระราชเมธากร รับปฏิบัตินั้นได้เปลี่ยนอัธยาศัยเดิมของท่านเข้าหาหลักคุณธรรม มีคุณธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิต ทุกฐานะหน้าที่จึงนับว่าคุณธรรมได้คุ้มครองรักษาส่งเสริมให้ได้ดำเนินชีวิตถึงความสวัสดี ในที่ทุกสถานตลอดกาลทุกเมื่อ ตราบถึงมรณภาพ ตามนัยพระพุทธภาษิต นิกเขปบทว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ ฉตฺตํ มหนฺตํ วิย วสฺสกาเล พระธรรมแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรมเหมือนร่มใหญ่ในฤดูฝน ดังนี้

พระธรรมได้แก่คำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ที่ตรัสเทศนาไว้เป็นพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ได้นำมาแนะนำสั่งสอนพุทธบริษัทนั้น ย่อมคุ้มครองรักษาผู้ประพฤติปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปสู่อบายทางชั่ว เพราะพระธรรมเป็นสภาพความดี ทั้งที่จะปฏิบัติตามได้ทางกาย วาจา และใจ เป็นฝักฝ่ายงดเว้นไม่กระทำความชั่ว ทุจริต บาป อกุศล นำให้ได้ประพฤติปฏิบัติอบรมส่วนที่เป็นคุณความดี เป็นสุจริต บุญกุศล เมื่อบุคคลปฏิบัติตนตลอดไตรทวาร ตามแนวพระธรรม มีพระธรรมเป็นชีวิตจิตใจ ก็เข้าทำนองพระธรรมคุ้มครองรักษาไม่ให้กระทำความชั่วทุจริต ดังท่านเปรียบว่า เหมือนร่มใหญ่ในฤดูฝนนั้น ก็คือยามฝนตกบุคคลจะต้องฝ่าหยาดฝนไป เมื่อไม่มีเครื่องคุ้มกันก็ต้องเปียกด้วยหยาดน้ำฝน หากมีร่มกางคุ้มกัน ร่างกายก็จะไม่เปียกด้วยหยาดฝน เพราะอาศัยปีกร่มป้องกันไว้ ฉันใด พระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ก็มีลักษณะคุ้มครองรักษาสาวกผู้ปฏิบัติบำเพ็ญตาม ให้พ้นจากความชั่วทุจริตกิจเลือมเสีย กลับดำรงตนอยู่ในสภาพแห่งผู้มีบุญ เป็นสัมมาปฏิบัติ ฉันนั้น

แต่การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยนั้น ท่านกำชับว่า จงประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต

อย่าประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ก็คือให้พยายามประพฤติกาย วาจา ใจ ของตนไปตามแนวคำสั่งสอน จนกว่ากิริยา กาย วาจา ใจ จะเป็นกิริยาที่บริบูรณ์ด้วยคุณธรรม ได้แก่น้อมนำอัธยาศัยเข้าหาหลักธรรม เปลี่ยนแปลงแก้ไขอัธยาศัยที่ไม่ตรงต่อหลักธรรม ให้ได้กลับมาตั้งอยู่ตามหลักธรรมจนเป็นปกติอัธยาศัย ได้ชื่อว่าประพฤติธรรมเป็นสุจริต ถ้าปฏิบัติเอาธรรมเข้าหาอัธยาศัยตนอยู่เสมอแล้ว ย่อมชื่อว่าประพฤติธรรมเป็นทุจริต ไม่สมลักษณะของพุทธสาวกเลย ทำนองเดียวกับการใช้ร่มกันหยาดน้ำฝน ผู้ถือร่มมักถือด้ามร่มให้โย้ไปเบื้องหน้า รัศมีของปีกร่มจึงคลุมร่างกายส่วนหน้ามากกว่าส่วนหลัง หยาดน้ำฝนจึงคงเปียกด้านหลังได้ ดังนั้น ก็เปรียบได้กับการประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ถ้าพยายามถือด้ามร่มให้ใกล้ชิดกับส่วนดิ่งของลำตัว เมื่อลำตัวอยู่แนบกับด้ามร่ม ปีกร่มก็จะแผ่คลุมร่างกาย ทั้งส่วนหน้าส่วนหลังเท่ากัน ชื่อว่าป้องกันหยาดน้ำฝนได้ทั่วตัว ดังนี้ เปรียบได้กับการประพฤติธรรมเป็นสุจริตโดยแท้

อนึ่งร่มที่ใช้กันหยาดน้ำฝนนั้น ถ้าเป็นคันขนาดเล็ก หรือคันใหญ่แต่ฉีกขาดชำรุดก็ไม่สามารถป้องกันหยาดน้ำฝนได้อย่างสมบูรณ์ ต้องเป็นร่มคันใหญ่ ไม่ชำรุด จึงจะป้องกันหยาดน้ำฝนมิให้เปียกร่างกายทั่วถึง ข้อนี้ ฉันใด การปฏิบัติตามธรรมวินัย ก็ต้องอาศัยความเชื่อความเลื่อมใสเป็นเบื้องต้น แล้วประกอบด้วยอุสาหะพยายามประพฤติปฏิบัติ ฝึกกายวาจาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์เป็นศีลอย่างมั่นคงก่อนแล้ว จักชวนให้ฝึกฝนอบรมในส่วนสมาธิและประพฤติธรรมเป็นสุจริต ตามกำลังสามารถของตน ข้อนี้ ก็ฉันนั้น

พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากาโม) แม้ถึงมรณภาพไปแล้วตามธรรมดาของสังขารก็ตาม การบำเพ็ญกุศลตามศาสนประเพณี ที่ศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือบำเพ็ญเป็นทักษิณานุปทาน อุทิศกัลปนาผลถวายเพื่อสุขประโยชน์ในสัมปรายภพนั้น ก็ยังอุ่นหนาฝาคั่งทั้งนี้ ก็เพราะคุณธรรมที่ท่านได้บำเพ็ญไว้แล้ว ตามฐานะหน้าที่นั้น ๆ เป็นเครื่องสนับสนุนยิ่งในสัตตมวารศพที่ ๑๓ ซึ่งคณะภิกษุสามเณรวัดเสนาสนาราม อันมีพระประสาธน์สารคุณเป็นประธาน ร่วมใจบำเพ็ญเป็นทักษิณานุปทา อุทิศกัลปนาผลถวายด้วยน้ำใจอันงามอีกเช่นนี้ เท่ากับเป็นการเทิดทูนคุณูปการคุณของพระราชเมธากร ให้เฟื่องฟุ้งขจรยิ่งขึ้นด้วย และประกาศน้ำใจอันงามด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรมของคณะภิกษุสามเณรวัดเสนาสนาราม ที่ยังมี

น้ำใจหนักในคุณธรรม คือสามัคคี พยายามรักษาศักดิ์ศรีเกียรติประวัติอันดีงามของสำนักวัดเสนาสนาราม ซึ่งเคยเรืองลือมาแล้วในอดีตให้คงมีศักดิ์ศรีสืบต่อไป โดยปราศจากการแก่งแย่งแข่งดีในกันและกันอีกด้วย ชื่อว่าเป็นกัลยาณเกียรติควรที่บัณฑิตพึงสรรเสริญทั้งฝ่ายบุพพการี และฝ่ายกตัญญูกตเวทีนี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยมีคุณธรรมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาสนับสนุนโดยแท้ สมตามนัยพระแสพระพุทธภาษิตนิกเขปบทว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ ฉตฺตํ มหนฺตํ วิย วสฺสกาเล พระธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่มใหญ่ในฤดูฝน ซึ่งมีอรรถาธิบาย ดังบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจกุศลราศีทักษิณานุปทานกิจ ที่คณะภิกษุสามเณรอันมีพระประสาธน์สารคุณเป็นประธาน ร่วมสมานฉันท์บำเพ็ญด้วยอำนาจกตัญญูกตเวทิตาธรรม มาตามลำดับกาลแต่เบื้องต้น จนบัดนี้ เพื่อประมวลผลานิสงส์ทั้งนี้ อุทิศถวายด้วยน้ำใจอันงาม ให้เกิดสุขประโยชน์สถาพร แก่พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากาโม) อดีตเจ้าอาวาสวัดเสนาสนาราม และอดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมเจตนาปรารภอุทิศถึงจงทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนา พระสงฆ์จตุรวรรคจะได้สาธยายปกิณณกคาถาโดยสรภัญวิธี พร้อมทั้งคำแปล เพื่อเพิ่มพูลอปมาทธรรมแก่สมาคมและส่งเสริมทักษิณานุปทานให้สัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้นต่อไป ณ กาลบัดนี้.

พุทธคุณกถา

พระสาสนโสภณ (เอื้อน ชินทตฺต) วัดเทพศิรินทราวาส

กรุงเทพมหานคร

แสดงในการบำเพ็ญกุศลสตมวาร (ครบ ๑๐๐ วัน)

ศพพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากาโม) ณ ศาลาการเปรียญวัดเสนาสนาราม

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

พุทฺโธ โส ภควา โพธาย ธมฺมํ เทเสติ.

ขอนอบน้อมต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

บัดนี้ ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ประชาชน มีพระประสาธน์สารคุณเป็นประธานพรักพร้อมเป็นเอกจิตรเอกฉันท์ บำเพ็ญกุศลขันธ์ ๑๐๐ วัน เป็นทักษิณานุปทานถวายท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร อุทิศกัลลปนาผลถวายท่าน และบูชาท่าน เป็นพิธีพิเศษด้วยกุลศจิตตามวิสัยของสาธุชนพุทธมามกะ

ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร เป็นอุปัชฌายะอาจารย์ที่เคารพของพระภิกษุสามเณรจำนวนมาก อุปสมบทดำรงสมณเพศตลอดอายุขัย เป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดเสนาสนาราม เป็นเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยาฝ่ายธรรมยุตติกนิกาย ดำรงตำแหน่งนี้มานาน จนถึงอายุขัย มีอายุ ๘๒ ปี นับว่าเป็นพระเก่าแก่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โบราณราชธานีมีสัทธิวิหาริก สิสสานุศิษย์ มีผู้เคารพนับถือเป็นอันมาก ท่านมีชีวิตเป็นพระจริง ๆ ทำประโยชน์ตน คือปฏิบัติธรรมะ เป็นธัมมานุธัมมปฏิบัติไม่ถอยหลัง เป็นเยี่ยงอย่างของสาธุชนพุทธบริษัทอย่างดี ทำประโยชน์ในศาสนจักร์ ทั้งในฝ่ายปกครอง ทั้งในฝ่ายศึกษา และฝ่ายอื่น ๆ มาด้วยดี ตั้งแต่ต้นจนหมดลมหายใจในผ้าเหลือง ซึ่งถือว่าเป็นธงชัยของพระอรหันต์ชีวิตของท่านจึงเป็นชีวิตที่มีค่า ท่านดีในทางปฏิบัติตน ดีในทางปฏิบัติศาสนกิจ จึงได้รับพระราชทานสัญญาบัตรสมณศักดิ์ชั้นต้น ๆ จนเป็นถึงพระราชาคณะชั้นราช มีพระราชทินนามว่า พระราชเมธากร ธัมมะที่ท่านปฏิบัติมานั้น ก็อนุโลมตามพุทธคุณ ดังที่ยกขึ้นตั้งเป็นบทตั้งแล้วนั้น พระพุทธคุณที่กล่าวถึงนี้คือ

๑ พุทฺโธ พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงตื่นแล้ว พระองค์ตรัสรู้ครบถ้วนกระบวนความ ทั้งส่วนเสื่อมทั้งส่วนเจริญ ทั้งสุขทุกข์ ทั้งบาปบุญคุณโทษ พร้อมทั้งต้นเหตุ จะกล่าวในที่นี้เฉพาะ อริฺยสจฺจ อริยสัจ แปลว่าความจริงที่ไม่มีข้าศึก คือ ไม่มีอะไรมาลบล้างความจริงอันนี้ได้ คงเป็นความจริงเสมอไป เพราะเป็นความจริงที่ไม่มีอะไรมาลบล้างได้นี้แล จึงเป็นความจริงอย่างประเสริฐ ใครจะรู้หรือไม่รู้ ก็คงเป็นอยู่อย่างนั้น ใครรู้ก็พ้นทุกข์ร้อนไปได้ ใครไม่รู้ก็ดักดานอยู่ในกองทุกข์ ตายแล้วเกิดอีกอยู่นั่นเอง อริยสัจมีอยู่สี่ข้อ คือ ทุกข์ เหตุของทุกข์ดับทุกข์ เหตุดับทุกข์ ตัวคนนี้มีห้าส่วนเรียกว่าขันธ์ห้าโดยพิกัด คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ส่วนหนึ่ง ๆ เรียกว่าขันธ์หนึ่ง ๆ รวมทั้งหมดห้าขันธ์ด้วยกัน ห้าขันธ์นี้มีพร้อมในตัวคนทุกคน รูปได้แก่ร่างกาย เวทนาได้แก่ความรู้รสอารมณ์ เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้าง ไม่เป็นสุขไม่เป็นทุกข์ คือเป็นกลาง ๆ บ้าง หรือรู้อารมณ์ว่า ดี เลว ไม่ดี ไม่เลว คือกลาง ๆ สัญญาได้แก่ความจำหมาย เช่น จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำเย็นร้อนอ่อนแข็ง ที่กระทบร่างกายจำสิ่งที่ผุดขึ้นในใจ สังขารได้แก่ความคิด คิดดีบ้าง คิดชั่วบ้าง คิดไม่ดีไม่ชั่ว คือกลาง ๆ บ้าง วิญญาณได้แก่ความรู้สึก คือรู้สึกอารมณ์ที่มาประสบ เช่น ตาเห็นรูป รู้สึกว่าเป็นรูป หูได้ยินเสียง รู้สึกว่าเป็นเสียง จมูกได้กลิ่น รู้สึกว่าเป็นกลิ่น ลิ้นลิ้มรส รู้สึกว่าเป็นรส ร่างกายกระทบเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจรู้อารมณ์ที่ผุดขึ้นในใจ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ห้าขันธ์นี้เป็นทุกข์ในตัวเอง คือ ถูกอำนาจธรรมชาติบีบคั้นอยู่เสมอ จนทรงตัวคงที่อยู่ไม่ได้ รูปร่างกายแปรเปลี่ยนทรุดโทรมทุกขณะ แม้นอนหลับไม่รู้ตัวก็แปรเปลี่ยนทรุดโทรมไม่หยุดยั้ง แต่ในเวลาอันน้อยไม่ค่อยรู้สึก ต่อนาน ๆ หลายปีจึงรู้สึก ไม่สามารถคงเป็นเด็ก เป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่ได้ ที่แปรเปลี่ยนไปนั้น คือ เดินเข้าไปหาความตายนั่นเอง เวทนาแปรเปลี่ยนไป เดี๋ยวเป็นสุข เดี๋ยวเป็นทุกข์ เดี๋ยวเฉย ๆ ลางทีไม่รู้ว่าสุขหรือทุกข์ ไม่รู้รสเปรี้ยวหวานมันเค็ม ไม่รู้เหม็นไม่รู้หอม สัญญา แปรเปลี่ยนไป เคยจำอะไรได้แม่นยำ กลายเป็นฟั่นเฟือนเลือนลาง จำอย่างนี้ว่าเป็นอย่างนั้น จำอย่างนั้นว่าเป็นอย่างนี้ กินแล้วว่าไม่ได้กิน ยังไม่กินว่ากินแล้ว จำไม่ได้เลย สังขารความคิดอ่านเคยปรุโปร่งฉับไว กลายเป็นทื่อ ความคิดไม่แล่นคิดไม่ออก วิญญาณเคยรู้สึกทันท่วงที กลายเป็นเฉื่อยชา

กว่าจะรู้สึกก็ไม่ทันการณ์แล้ว ไม่รู้สึกอะไรเลย กระทั่งไม่รู้สึกตัวเองในขั้นสุดท้าย ห้าขันธ์นี้แปรเปลี่ยนไปแตกดับหมด กระจายออกจากกัน คงตัวอยู่ตามเดิมไม่ได้ นี่คือเป็นทุกข์ ห้าขันธ์นี้เป็นตัวตนหรือตัวเราโดยสมมติ เมื่อห้าขันธ์นี้เป็นทุกข์ ต้องแปรเปลี่ยนไป ในขั้นสุดท้ายแตกดับหมด กระจายออกจากกัน นี่ใช่อื่นไกล คือตัวตนหรือตัวเราโดยสมมตินี่เอง เป็นทุกข์ แปรเปลี่ยนไป กระจายออกจากกัน แตกดับหมด เรียกกันว่าตาย นี้เป็นความจริง เป็นทุกข์ของขันธ์โดยเฉพาะไม่เนื่องกับใจ เรียกว่าสภาวทุกข์ แปลว่า ทุกข์ตามสภาพ คือ ต้องเป็นอย่างนี้ สภาวะหมายความว่า เป็นเอง เป็นจริง เป็นเสมอ เป็นเอง คือ เป็นทุกข์เอง ไม่ต้องมีใครมาทำให้เป็นทุกข์ ก็เป็นทุกข์อยู่ในตัว เช่น แก่ ตาย ไม่ต้องทำให้แก่ให้ตาย ก็แก่ไปเอง ตายไปเอง เป็นจริง คือ เป็นทุกข์แปรเปลี่ยนไปจริง ๆ ไม่มีใครฝืนไม่ให้แปรเปลี่ยนได้เลย เช่น แก่ ตาย ก็แก่จริง ตายจริง เป็นเสมอ คือ แปรเปลี่ยนไปเสมอไม่หยุดยั้ง เช่น แก่ ตาย ก็แก่ไปทุกคืนทุกวัน น้อยวันไม่รู้สึกแก่ แต่ก็แก่แล้วหลาย ๆ ปี หลายสิบปี จึงเห็นแก่ชัด ตายก็ตายเสมอของเก่าหมดไป นั่นคือตาย แต่ยังมีของใหม่สืบต่อ จึงยังไม่ตายเด็ดขาด ของใหม่ไม่สืบต่อเมื่อใด ตายเด็ดขาดเมื่อนั้น ทุกข์ของขันธ์นี้ มาเป็นทุกข์เนื่องกับใจได้ ในเมื่อคนหรือเรามีอุปาทานความยึดถือว่า รูปร่างกาย พร้อมด้วยเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้เป็นเรา เป็นตัวเรา ครั้นยึดถือเช่นนี้แล้ว ก็เกิดมานะถือตัว ทิฏฐิความเห็นผิด เมื่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไม่เป็นไปตามใจ หรือถูกติเตียนประทุษร้ายก็เกิดโทสะ โมหะ ประทุษร้ายใจตัวเองเป็นประเดิม นี้เกิดทุกข์ถึงใจ เพิ่มทุกข์ขึ้นอีกส่วนหนึ่ง กล่าวโดยรวบยอด กระบวนทุกข์ทั้งสิ้น รวมอยู่ที่เรานี่เอง นี้เป็นอริยสัจข้อที่หนึ่ง ฯ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือทรงรู้เท่าตามเป็นจริงว่า ห้าขันธ์นี้เป็นทุกข์ ต้องแปรเปลี่ยนไป ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวเรา เราไม่มี ตัวเราไม่มี เป็นแต่ห้าขันธ์ควบคุมตัวกันเข้าแล้ว สมมติว่า เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วสลายหายไปตามสภาพ เหมือนลูกคลื่นตั้งเป็นลำขึ้นจากน้ำ แล้วลาบลงไปในน้ำนั้นนั่นเทียว ห้าขันธ์จะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าไม่ทรงยึดถือ เช่นนี้ทุกข์ไม่เข้าถึงพระหทัยของพระองค์ ยึดถือน้อยเป็นทุกข์น้อย ยึดถือมากเป็นทุกข์มาก ยึดถือหลายอย่างเป็นทุกข์หลายอย่าง ยึดถือเมื่อใดเป็นทุกข์เมื่อนั้น ไม่ยึดถือเลยไม่มีทุกข์เลย ความยึดถืออันเป็นเหตุของทุกข์นั้น คือตัณหา

๓ ประเภท ได้แก่กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา กามตัณหา คือ การกระเสือกกระสน ในเรื่องกาม ภวตัณหา คือ การกระเสือกระสนด้วยอยาก มีอยากเป็นต่าง ๆ วิภวตัณหา คือ การกระเสือกกระสน ไม่ขอพบไม่ขอเห็นสิ่งที่ไม่ชอบใจ อยากให้พ้นหูพ้นตาไป ก็สิ่งทั้งหลายเป็นอิสสระในตัวไม่ขึ้นต่อใคร ใครบังคับวิงวอนงอนง้อไม่สำเร็จ ไม่เปลี่ยนแปลงคงเป็นไปตามสภาพของตน ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครจะให้เป็นไปตามใจก็เป็นทุกข์ ตัณหา คือ การทะเยอทะยานกระเสือกระสนดิ้นรนนั้นแล เป็นเหตุของทุกข์ ที่เป็นทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ เพราะตัณหาทั้งนั้น ตรวจดูเถอะจะรู้ดี นี่เป็นอริยสัจข้อที่สอง.

ทุกข์มีได้ ดับทุกข์ก็มีได้ เหมือนมีร้อนแล้วมีเย็น มีมืดแล้วมีสว่าง นี้เป็นอริยสัจข้อที่สาม ทุกข์ดับไปเองนั้นไม่ได้ ความดับทุกข์เป็นผล ผลนี้มาจากเหตุ คือตัณหา ความอยาก จะแก้ทุกข์ต้องกำจัดตัณหาให้หมดไป แก้อย่างอื่นไม่สำเร็จ รังแต่จะเพิ่มทุกข์มากขึ้นหนักขึ้น กำจัดตัณหาความอยากแก้ทุกข์ ต้องปฏิบัติตามอริยสัจข้อที่สี่ กล่าวโดยย่อ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตั้งอยู่ในศีล ไม่ใช่กาย วาจาทำบาปอกุศล ไม่ใช่ก่อเวร ไม่ใช่ก่อภัย ทุกข์เพราะเรื่องนี้ก็ไม่มี นี่เห็นได้ว่าทุกข์ลางส่วนหมดไปแล้ว ตั้งอยู่ในสมาธิ คือข่มใจไว้ได้ ไม่ให้อารมณ์ร้ายมาประทุษร้าย ใจข่มความรักไว้ ข่มความโลภไว้ ข่มความโกรธไว้ ไม่ให้พล่านในใจ ขณะที่ใจมีสมาธินั้นใจสงบ ระงับทุกข์ใจไม่มี นี่เห็นได้อีกว่า ทุกข์หมดไปอีกแล้ว ตั้งอยู่ในปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งทั้งปวงว่า ไม่เที่ยงถาวร พอตั้งขึ้นแล้วแปรเปลี่ยนอยู่เสมอ แม้นอนหลับไม่รู้นอนคู้ไม่เห็น เป็นทุกข์ถูกบีบคั้นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน จนคงตัวอยู่ไม่ได้แม้สักขณะเดียว เป็นอนัตตา คือ ไม่ใช่ตัวตน คุมกันเป็นก้อนแล้วแยกสลายระเหยไปหมด ไม่ปรากฏเป็นชิ้นเป็นอัน ไม่ยึดมั่นในสิ่งทั้งปวง ทุกข์ใจก็หมดสิ้น ทุกข์ทั้งหลายเกิดจากยึดถือหมดยึดถือแล้ว ทุกข์จะมีมาเพราะอะไร.

พระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจสี่ดังนี้ จึงไม่ทรงลุ่มหลงในสิ่งทั้งหลาย ไม่ทรงหลงแพ้ในพระองค์เอง ชื่อว่าทรงตื่นแล้ว ประชากรยังไม่เห็นอริยสัจชื่อว่าหลับไหลอยู่ ด้วยอำนาจความลุ่มหลง พระองค์จึงทรงสอนให้รู้อริยสัจ ทรงปลุกให้ตื่นด้วยทรงแสดงเหตุผล คือ อริยสัจ ดังกล่าวมาฉะนี้

๒. ทนฺโต พระพุทธเจ้าทรงฝึกหัดปราบปรามพระองค์เอง ไม่ทรงปล่อยพระองค์ให้

เป็นไปตามอำนาจรัก โลภ โกรธ หลง ด้วยทรงเห็นว่า รัก โลภ โกรธ หลง นี้แล เป็นตัวมารผู้ล้างผลาญ ล้างผลาญศีลธรรม บุญกุศล คุณธรรม ความดี ล้างผลาญทรัพย์สิน ล้างผลาญร่างกายชีวิตของตนและคนอื่น ประชากรปุถุชนตกอยู่ในอำนาจรัก โลภ โกรธ หลง จึงใช้กายวาจาไปในทางทุจริต ประทุษร้ายร่างกายทำลายชีวิต ทรัพย์สินของกันและกัน ทำการต่าง ๆ ไปในทางก่อทุกข์ก่อภัย พูดปดมดเท็จ ส่อเสียดยุยงให้สองคนสองฝ่ายหมางใจโกรธเคืองแตกร้าวกัน พูดหยาบคายว่าร้ายด่าทอกัน พูดพล่ามเพ้อเจ้อ โลเลหาหลักหาเกณฑ์มิได้ คิดแต่ได้เป็นประมาณ พยาบาทจองล้างจองผลาญกัน กดขี่เกลียดกันข่มเหงเบียดเบียนกัน สาเหตุคือรัก โลภ โกรธ หลง นี้เอง ท่านจึงว่าเป็นอกุศลมูล คือสมุฏฐานของอกุศลทั้งหลาย เมื่ออกุศลมูลนี้ มีแรงกล้าในคนใดแล้วคนนั้นทำได้ทุกอย่าง อย่าสนเท่ห์เลย จึงต้องฝึกหัดปราบปรามตัว อย่าปล่อยไปตามอำนาจ รัก โลภ โกรธ หลง พระพุทธเจ้าทรงฝึกหัดปราบปรามพระองค์เอง คือทรงกำจัดรัก โลภ โกรธ หลงในพระองค์ ให้หมดสิ้น แล้วทรงชี้แจงแสดงโทษของรัก โลภ โกรธ หลง ทรงแนะนำชักชวนให้คนทั้งหลายต่างฝึกหัดปราบปรามตัวเอง ด้วยกำจัดบรรเทารัก โลภ โกรธ หลง ในตัวเอง ปราบคนอื่นนั้นปราบเท่าไร ๆ ก็ไม่ราบเรียบ ทั้งเป็นการก่อเวรก่อภัยด้วย ปราบตัวเองได้คนเดียวเท่านั้น นี่แหละราบเรียบ ไม่เกิดภัยเวรด้วย เป็น สงฺคามชุตฺตโม ขุนศึกจอมทัพ

๓. สนฺโต พระพุทธเจ้าทรงสงบแล้ว คือทรงสงบพระกาย พระวาจา พระมนัสจากบาป อกุศลทั้งหลาย ทรงสงบมาแล้วเป็นขั้น ๆ ตั้งแต่ทรงดำรงอยู่ในประสาทราชวัง มิได้ทรงทำอะไร ให้เป็นที่เดือดร้อนขุ่นเคืองข้องใจแก่ผู้ใดผู้หนึ่งเลย เมื่อทรงผนวชแล้วทรงปฏิบัติจนสงบโดยสิ้นเชิง ครั้นแล้วทรงชี้แจงแสดงโทษของความไม่สงบให้คนทั้งหลายเห็นจริง และทรงแนะนำให้สงบกาย วาจา ใจจากบาปอกุศลมลทินโทษทั้งหลาย มีผู้ปฏิบัติได้เป็นจำนวนมาก การสงบนั้น สงบกายวาจาได้ด้วยศีล ไม่เบียดเบียนประทุษร้ายด้วยกายด้วยวาจา สงบใจได้ด้วยสมาธิ ทำใจให้สงบระงับ ถึงจะมีความคิดเห็นเป็นอย่างไรก็สงบไว้แต่ในใจ ไม่ให้พลุ่งออกมาทางกายวาจา สงบใจอย่างดีด้วยปัญญา พิจารณาเห็นโทษของความไม่สงบ เห็นคุณของความสงบ สละเหตุของความไม่สงบให้เด็ดขาด เมื่อกายวาจาใจสงบแล้ว ก็เป็นอันสงบโดยสิ้นเชิง ที่ไม่สงบนั้น เพราะไม่ตั้งอยู่ในศีล ละเมิดศีล

ทุศีล เพราะไม่มีสมาธิสงบใจ ปล่อยใจให้ระส่ำระสาย ด้วยอำนาจรักบ้าง โลภบ้าง โกรธบ้าง หลงบ้าง ทั้งนั้นแล้ว เพราะเหตุไม่มีปัญญา ไม่เห็นตัวความสงบอย่างแท้จริง ไม่งดเว้นเหตุของความไม่สงบ รวมความว่าไม่สงบตัวเอง ไม่สร้างความสงบขึ้นในตัวของตัว

๔. ติณฺโณ พระพุทธเจ้าทรงข้ามห้วงน้ำ คือตัณหาได้ ตัณหาก็ความอยากต่าง ๆ สิ่งใดพอใจ อยากได้สิ่งนั้น ได้แล้วอยากให้คงที่อยู่ตลอดไป อยากเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นแล้วอยากเป็นยิ่ง ๆ ขึ้น ที่ไม่ พอใจ ไม่อยากได้ไม่อยากเป็น อยากให้พ้นไป ตัณหาท่วมทับใจของคน ให้จมลงไปในกองทุกข์ความอยากไม่มีเวลาพอ ความอยากเหมือนไฟกระดาษเชื้อเพลิง น้ำมันเชื้อเพลิงถมลงไปเทลงไปในไฟ ไฟเผาไหม้หมด เท่าไร ๆ ก็เผาไหม้หมด ไฟไม่ดับไม่มอดเพราะกระดาษเชื้อเพลิง น้ำมันเชื้อเพลิง ยิ่งลุกลามมากขึ้นไฟไม่อิ่มไม่พอด้วยเชื้อเพลิง คนที่มากไปด้วยตัณหาความอยากก็เหมือนกัน ได้รับปรนปรือบำรุงบำเรอเท่าไร ๆ ก็ไม่หายอยาก ยิ่งบำเรอมากยิ่งอยากมาก ถึงหายอยากบ้างในบางสิ่งบางอย่างบางครั้งบางคราว ก็ชั่วประเดี๋ยวเดียว ไม่ช้าก็อยากอีก ต้องปรนปรือรับใช้ตัณหาจนตลอดชีวิต ตัณหาไม่ปราณีใคร เด็กหนุ่มสาวกลางคน คนแก่คนป่วยคนพิการ ตัณหาบังคับใช้ไม่เว้นแต่ละคน คนก็เต็มใจรับใช้หารู้ไม่ว่า ตนตกเป็นทาษของตัณหา ไม่มีอิสสรภาพ ตัณหาความอยาก เป็นต้นเหตุให้เกิดความทุกข์ร้อนต่าง ๆ ทุกคนกลัวทุกข์ ต้องการพ้นจากทุกข์ แต่ไม่รู้ว่าทุกข์มาจากตัณหา ไพล่ไปเพิ่มพูนตัณหา ทุกข์จึงหนักขึ้น เกิดไฟไหม้ จะดับไฟไพล่ไปเอาน้ำมันสาดเข้าไปในไฟ พระพุทธเจ้าก็ทรงจมอยู่ในห้วงน้ำคือตัณหาเหมือนกัน แต่จมไม่ลึก จมไม่ดิ่ง เมื่อทรงดำรงฆราวาสวิสัย มีปราสาทราชวังเพียบพร้อมด้วยสมบัติยศศักดิ์สุขในราชสำนัก ทรงดำรงตำแหน่งรัชทายาท ได้รับทำนายตามตำรับว่า จะได้เป็นจักพรรดิราชาสูงส่งกว่าราชาธิบดีทั้งหลาย น่าจะทรงจมเบาหรือกลับทรงเห็นว่า นั่นไม่ใช่ความสุขอย่างแท้จริง นั่นคือความทุกข์ทั้งนั้น แล้วทรงสละสิ้นทุกอย่าง เสด็จออกบรรพชา ทรงใช้พระภูษาเพียงพอนุ่งพอห่ม เสวยพระกระยาหารแม้ที่เป็นเดน ประทับนั่งและบรรทม แม้บนกองหญ้า พระกายพระมนัส ข้ามพ้นตัณหาโดยสิ้นเชิง หมดกังวลห่วงใย พ้นทุกข์ภัยเวร ไม่เป็นทาษของตัณหา ทรงเปล่งพระอุทานวาจาด้วยความเบิกบานโล่งพระทัยว่า

สุขิโน วต เย อกิญฺจนา

คนใดไม่มีกังวล คนนั้นแสนสบายนักหนา ครั้นทรงข้ามพ้นห้วงน้ำคือตัณหาแล้ว ทรงแลเห็นประชากรยังวักว่ายอยู่ในห้วงน้ำคือตัณหา เกิดก็ในตัณหา เป็นอยู่ก็ในตัณหา ตายก็ในตัณหา จึงทรงช่วยเขาให้ข้ามพ้นตัณหา มีจำนวนไม่น้อย ด้วยทรงชี้แจงแสดงโทษของตัณหา และกระบวนทุกข์ทั้งหลาย

ธุระการงานก็เป็นโอฆะ ยังทำไม่เสร็จ ก็ต้องทำต้องคิด ต้องลำบากตรากตรำ ทำเสร็จแล้วชื่อว่าข้ามโอฆะได้ ไม่ต้องทำไม่ต้องคิด เสร็จธุระสบายใจ ความป่วยไข้ก็เป็นโอฆะ ต้องบอบช้ำทนทุกขเวทนา หายป่วยไข้แล้วชื่อว่าข้ามโอฆะได้ ไม่ต้องทุกข์สิ้นเปลือง ความลำบากยากเย็นต่าง ๆ ก็เป็นโอฆะได้ พ้นไปได้ ชื่อว่าข้ามโอฆะได้ การพ้นจากบาปอกุศลอุปสัคทุกข์ร้อนต่าง ๆ ชื่อว่าข้ามโอฆะได้ เพราะฉะนั้น จึงสมควรข้ามโอฆะให้พ้น ถ้ายังไม่พ้น โอฆะอื่น ๆ จะไหลบ่ามาท่วมทับอีก จะบอกให้

๕. ปรินิพฺพุโต พระพุทธเจ้าทรงดับไฟ คือรัก โลภ โกรธ หลง ได้หมด ทรงเยือกเย็นเป็นสุข รัก โลภ โกรธ หลง นี้เป็นไฟ เมื่อยังไม่กำเริบดูไม่สู้กระไรนัก ถึงคราวกำเริบ จะมีพิษสงร้ายแรง มีอาการกระสับกระส่าย ดุจไฟลวกลนแผดเผาอยู่ทุกวี่ทุกวัน เป็นห่วงของรักกลัวจะเสียจะหาย ถ้าเป็นคนที่รัก ก็ต้องเป็นกังวลปรนปรือดูแล กลัวจะเจ็บไข้ล้มหายตายจาก กลัวจะอดอยากลำบาก กลัวจะไม่จงรักภักดี ซื่อสัตย์ โลภมากมีอาการกระเสือกกระสนดุจถูกไฟลน กลัวจะไม่ได้ กลัวจะได้น้อย กลัวจะได้ชักช้าไม่ทันใจ กลัวจะได้ไม่ดี กลัวจะเสียหายถูกโจรผู้ร้าย โกรธมาก มีอาการเคียดแค้นทุรนทุรายอยู่ไม่สุข ประทุษร้ายเขาด้วยกายวาจา ก่อความวุ่นวาย ก่อเวรภัย ปลูกศัตรูให้แก่ตัวเอง ทำอะไรเขาไม่ได้ ก็คุมแค้นร้อนระอุอยู่ในใจ ทำลายของ ๆ ตัวเอง เขาไม่รู้เรื่องสักนิดไม่เห็นสักหน่อย ไม่ได้ยินเลย กล่าวคำหยาบคายด่าทอลับหลังข้างเดียว ตัวเองสิได้ยินคำหยาบคาย คำด่าว่านั้น เหมือนด่าว่าตัวเอง ถ้อยคำหยาบคายนั้น เข้าหูของตนอยู่เสมอ ๆ ก็เป็นการย้อมใจให้มัวหมองต่ำทรามหยาบคายยิ่งขึ้น แทนที่คนอื่นจะเลวทราม ตนเองแหละเลวทราม ยิ่งคิดยิ่งทวีความโกรธหนักขึ้น ถึงกับทำลายตัวเองก็มี อย่างน้อยความโกรธนั้นก็เผาใจตัวเอง ให้ร้อนใจไม่เย็นใจ ความโกรธอัดอั้นอยู่ พอกระทบอารมณ์ไม่พอใจแม้นิด

เดี๋ยว ก็ฉุนเฉียวเป็นกำลัง สติคุมไว้ไม่อยู่ ปกติเป็นคนสุภาพ ก็กลายเป็นคนมุทะลุ เป็นคนพูดจาอ่อนหวาน ก็กลายเป็นคนเกรี้ยวกราด เป็นคนสวย พอโกรธขึ้นมาความสวยหายหมด หน้าตาผิดรูป หลงมากมีอาการเคลิบเคลิ้ม ลุ่มหลงมัวเมา ไม่รู้ผิดรู้ถูก กลายเป็นคนเห็นผิดคิดมิชอบ ดุจไฟสุมกรุ่นอยู่ในใจเผาสติปัญญาคุณธรรมความดีหมดสิ้น รัก โลภ โกรธ หลง น้อย ความร้อนก็น้อย ถ้ามาก ความร้อนก็มาก รัก โลภ โกรธ หลง หมดสิ้น ไม่มีความร้อนเลย แต่นั้นก็เยือกเย็นเป็นสุข เหมือนอยู่ใกล้กองไฟ กำลังพรุ่งโพลงร้อนมาก ดับไฟลงบ้าง ค่อยร้อนน้อยลง ดับให้หมดไม่ร้อนเลย แต่นั้นก็เย็นสบาย ฉันใด ก็ฉันนั้น พระพุทธเจ้าทรงดับไฟ คือ รัก โลภ โกรธ หลง มีพระทัยเยือกเย็นแล้ว ทรงเห็นประชากร ยังเร่าร้อนด้วยไฟ คือ รัก โลภ โกรธ หลง จึงทรงช่วยดับให้ ด้วยทรงชี้แจงแสดงโทษของ รัก โลภ โกรธ หลง มีผู้ดับได้เป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทรงดับ รัก โลภ โกรธ หลง มาโดยลำดับ ทรงมีพระทัยเยือกเย็นมา ตั้งแต่ทรงดำรงในฆราวาสวิสัยแล้ว พระพุทธบิดา พระพุทธมารดา พระชายา พระโอรส พระประยูรญาติ ปริวารชนพลเมือง ไม่ต้องทุกข์ร้อนเพราะพระองค์เลย ต่างจงรักภักดีอย่างสนิทใจ มีโศลกคาถาสรรเสริญพระคุณสมบัตินี้ว่า

นิพฺพุตา นูน สา มาตา นิพฺพุโต นูน โส ปิตา
นิพฺพุตา นูน สา นารี ยสฺสายํ อีทิโส ปติ

พระราชกุมารเห็นปานฉะนี้
เป็นบุตรของมารดาคนใด
มารดาคนนั้นเย็นใจแท้
เป็นบุตรของบิดาคนใด
บิดาคนนั้นเย็นใจจริง
เป็นสามีของนารีคนใด
นารีคนนั้นเย็นใจนัก

พุทฺโธ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ถึงตัวจริงแล้ว ทรงแสดงธรรม โปรดให้คนอื่นตรัสรู้ด้วย ทรงตื่นแล้วจากโมหะ คือ ความลุ่มหลง ทรงปลุกให้คนอื่นตื่นด้วย

ทนฺโต พระพุทธเจ้าทรงฝึกหัดปราบปรามพระองค์แล้ว ทรงแสดงธรรมแนะนำ ให้คนอื่นฝึกหัดปราบปรามตนของตนด้วย

สนฺโต พระพุทธเจ้าทรงสงบแล้ว จากบาปอกุศลมลทินโทษทั้งปวง ทรงแสดงธรรม โปรดให้คนอื่นสงบด้วย

ติณฺโณ พระพุทธเจ้าทรงข้ามพ้นห้วงน้ำ คือตัณหาแล้ว ทรงแสดงธรรมโปรดให้คนอื่นข้ามพ้นด้วย

ปรินิพฺพุโต พระพุทธเจ้าทรงดับไฟคือ รัก โลภ โกรธ หลง แล้ว ทรงมีพระทัยเยือกเย็นสบายแล้ว ทรงแสดงธรรมโปรดให้คนอื่นดับไฟนั้น ให้มีใจเยือกเย็นสบายด้วย

พระคุณของพระพุทธเจ้าดังกล่าวมาฉะนี้ ผู้ใดปฏิบัติตามได้ ผู้นั้นก็ดับทุกข์ร้อน มีความสำราญร่มเย็นเป็นอานิสงส์ ขอให้ความรู้จริง การฝึกหัดปราบปรามตน ความสงบระงับการข้ามพ้นทุกข์ ความเยือกเย็น จงเกิด จงมี จงเป็นไป แก่ท่านทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

สัทธิวิหาริก ศิษยานุศิษย์ สาธุชนทั้งหลาย ที่เคารพนับถือท่านเจ้าคุณ พระราชเมธากร โดยเฉพาะคนวัดเสนาสนาราม พึงปฏิบัติอนุโลมตามพระพุทธคุณนี้ ชื่อว่า เป็นทายาทที่ดี วัดเสนาสนารามจะดำรงมั่นคงยิ่งขึ้น

ขอผลานิสงส์ผลแห่งทักษิณานุปทาน ซึ่งคณะเจ้าภาพ มีพระประสาธน์สารคุณเป็นประธาน และสาธุชนทั้งหลาย มีศรัทธาร่วมอนุโมทนา จงสำเร็จเป็นวิบากสมบัติ ส่งเสริมเพิ่มเติมบารมีของท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร ผู้มีร่างกายลับตาไปแล้ว มีน้ำเสียงลับหูไปแล้ว คงมีแต่พระคุณซาบซึ้งอยู่ในใจ ให้ไพศาลยิ่งขึ้น ปฏิปทาของท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร เป็น สุ ค โต ไปดีแล้วแล. แสดงพระธรรมเทศนา เพื่อประโยชน์เพื่อความสุข เพื่อเจริญสัมมาปฏิบัติแก่สมาคมนี้ เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้

จาตุรงคธรรมกถา

พระพรหมมุนิ (วิน ธมฺมสาร) วัดราชผาติการาม แสดง
ในการบำเพ็ญกุศล ปัญญาสมวาร ที่ ๓
ศพพระราชเมธากร (หลี่ สิกฺขากาโม)
ณ ศาลาการเปรียญ วัดเสนาสนาราม

นโม ตสฺส ภควโต อารหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ หน)
จตูหิ ภิกฺขเว ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อาหุเนยฺโย โหติ ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส กตเมหิ จตูหิ อาชฺชเวน ชเวน ขนฺติยา โสรจฺเจนาติ.

บัดนี้จะได้วิสัชชนาธรรมเทศนา ในจาตุรงคธรรมกถา อนุรูปแก่กุศลจริยา ทักขิณานุปทานปัจโจปการกิจ ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์ ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา พุทธศาสนิกชน ผู้อุปถัมภ์วัดเสนาสนาราม มีเจ้าคุณพระประสาธน์สารคุณ เป็นประธาน ปรารภการมรณภาพแห่งท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร (หลี สิกฺขากาโม) อดีตเจ้าอาวาสวัดนี้ และอดีตเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) ซึ่งได้มรณภาพล่วงลับไปครบปัญญาสัมวารที่ ๓ คือ ๑๕๐ วัน เป็นโอกาสที่จะได้บำเพ็ญกุศลอุทิศกัลปนาผลเพื่อท่าน ด้วยวิธีทักขิณานุปทาน ในพระพุทธศาสนา อนุวัตน์ตามพระพุทธภาษิตที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสไว้ว่า

อทาสิ เม อกาสิ เม	ญาติมิตฺตา สขา จ เม
เปตานํ ทกฺขิณํ ทชฺชา	ปุพฺเพ กตมนุสฺสรํ

เมื่อระลึกถึง อุปการคุณ ที่ท่านได้ทำไว้ก่อนว่า ท่านผู้นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ท่านผู้นี้ได้กระทำกิจอันนี้แก่เรา ท่านผู้นี้เป็นญาติ เป็นมิตร เป็นสหายของเราดังนี้แล้ว พึงบำเพ็ญทักขิณา เพื่อท่านผู้ล่วงลับไปแล้วดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร เป็นปูชนียบุคคล ของศิษยานุศิษย์ มิตรญาติ ซึ่งมีความเคารพนับถือในท่าน โดยฐานะที่ท่านเป็น พระอุปัชฌายาจารย์ และในฐานะที่ตนเป็นศิษยานุศิษย์ สัทธิวิหาริกอันเตวาสิก และในฐานะที่ได้มีความเคารพนับถือ เคยได้รับโอวาสคำสั่งสอนของท่าน การปรารภการบำเพ็ญกุศลนี้ จึงจัดเป็นการบูชา ท่านผู้ควรบูชาเป็นอุดมมงคล ต้องด้วยพระพุทธนิพนธ์ว่า "ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมมงคลมุตฺตมํ" บูชาท่าน ผู้ควรบูชาเป็นอุดมมงคล คือ เหตุให้ถึงความเจริญอย่างสูงดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร ได้ใช้ชีวิตของท่านในพระพุทธศาสนา ได้บรรพชาอุปสมบท เป็นพระภิกษุตั้งแต่เริ่มแรก จนอวสานแห่งชีวิต เป็นสมณศักยบุตร คือเป็นบุตรของพระสมณโคดม ที่เสด็จออกจากศากยสกุล คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านบวชแล้วได้ตั้งใจทำกิจพระพุทธศาสนา ตามฐานะเรื่อยมา ตั้งแต่เป็นผู้น้อยจนเป็นผู้ใหญ่ จนได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดเสนาสนาราม พระอารามหลวง และเป็นเจ้าคณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ธรรมยุต) ได้รับสมณศักดิ์ตั้งแต่เป็นพระครู จนถึงเป็นพระราชาคณะชั้นราช ได้เป็นอุปัชฌายาจารย์ให้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตร เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนามามากพระโดยมาก ญาติโยมอยู่ข้างนอก ไม่ค่อยจะรู้ว่า ท่านทำอะไรที่เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา โดยมากเห็นว่า บวชเป็นพระนี้สบาย ฉันแล้วจำวัด ญาติโยมไปหาที่วัดเมื่อพบศิษย์ ก็มักจะถามว่า เจ้าคุณจำวัดแล้วหรือยัง อยู่ในห้องเป็นไม่ได้ ท่านว่าจำวัดครั้นได้พบ สนทนา ปราศัยเรื่องกิจการ เสร็จแล้ว เวลาจะกลับยังแถมอีกว่า ขอลากลับก่อนพระคุณเจ้าจะได้พักผ่อนจำวัด ดังนี้ อันที่จริงพระภิกษุในพระพุทธศาสนา บวชแล้วจำวัดก็มีเหมือนกัน แต่เห็นจะมีเป็นส่วนน้อย ส่วนมากท่านประกอบกิจพระพุทธศาสนา อย่างเจ้าคุณราชเมธากร ตั้งแต่เบื้องต้น จนอวสานแห่งชีวิตของท่าน ปกครองวัดวาอาวาส ให้มีความเจริญขึ้นโดยลำดับ ตามความสามารถของท่าน ฝึกปรือศิษยานุศิษย์มิตรญาติ ให้อภิรมชมชื่นในความดี ให้ภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดเสนาสนารามนี้ หนักในระเบียบวินัย แม้แต่กระทั่งการกราบพระก็ขอให้กราบให้ถูก รูปไหนกราบไม่ถูก ท่านให้กราบซ้ำ ๆ อยู่อย่างนั้นจนถูก ดังนี้เป็นตัวอย่าง เพราะฉะนั้นชีวิตของท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร จึงเป็นชีวิตที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ คือรักษาแผ่นดินของบ้านเมืองไว้ให้อยู่ในระเบียบที่ดี และ

ชีวิตของท่านเป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา เพราะท่านได้ใช้ชีวิต อบรมธรรมให้มีปรากฏขึ้นที่ใจท่านเป็นเบื้องต้น ครั้นเสร็จแล้วแจกจ่ายความรู้นั้น ๆ แก่ศิษยานุศิษย์มิตรญาติเป็นอันผดุงพระพุทธศาสนา ให้เจริญต่อ ๆ ไป พระพุทธศาสนาของเราถ้ามีพระภิกษุสงฆ์ปรากฏอยู่อย่างนี้ตราบใด ตราบนั้นไม่เสื่อม เรายังเห็นพระสงฆ์ที่เคร่งครัดในพระวินัยอยู่เพียงใด ชื่นใจเถิดว่า พระพุทธศาสนาของเราไม่เสื่อม เมื่อท่านได้รับยกย่องไว้ในสมณศักดิ์พระราชาคณะผู้ใหญ่ชั้นราช ท่านรักษาสถานะของท่านให้ดีเรียบร้อยไม่เศร้าหมองไม่เป็นที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัย ชีวประวัติของท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร จึงได้ชื่อว่าเป็นประโยชน์แก่ชาติ แก่พระพุทธศาสนา แก่พระมหากษัตริย์ ด้วยประการฉะนี้

เมื่อกล่าวถึงปฏิปทาของท่านเฉพาะตัวเป็นอยู่ประจำวันด้วยได้เคยเห็นบ้าง ภิกษุศิษยานุศิษย์เล่าให้ฟังบ้าง ว่าท่านเป็นผู้ซื่อตรงต่อธรรม ต่อวินัยหนักแน่นในพระธรรมวินัย เป็นผู้ว่องไวไหวพริบ ในการที่จะนำตัวให้รอดพ้นจากกิเลสมาร มีความอดกลั้นทนทานต่ออารมณ์ที่จะมายั่วให้เสียพื้นใจ มีความเบิกบานแจ่มใจตลอดชีวิตของท่าน คุณสมบัติดังนี้ มีในท่านผู้ใด สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าสรรเสริญท่านผู้นั้นว่า เป็นผู้ควรของคำนับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา เป็นเนื้อนาบุญอย่างเยี่ยมของสัตวโลกดังนี้ ต้องด้วยพระบาลีพระพุทธภาษิต ซึ่งได้นิกขิตไว้ในเบื้องต้นนั้นว่า จตูหิ ภิกฺขเว ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อาหุเนยฺโย โหติ เป็นต้น ซึ่งแปลเนื้อความว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรของคำนับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา เป็นเนื้อนาบุญของสัตวโลกอย่างยอดเยี่ยม ธรรม ๔ ประการนั้น คือ อาชฺชเวน ด้วยความซื่อตรง ชเวน ด้วยความว่องไวไหวพริบ ขนฺติยา ด้วยขันติ โสรจฺเจน ด้วย โสรัจจะ รวมธรรมที่เป็นเหตุให้บุคคลถึงความเป็นผู้ควรของคำนับ เป็นต้น ๔ ประการ คือ อาชชวะ ชวะ ขันติ โสรัจจะ

อาชฺชวะ แปลว่า ความเป็นผู้ซื่อตรง ออกจากคำว่า อุชุ เช่น อุชุปฏิปตฺติ ปฏิบัติตรง อุชุโก เป็นผู้ตรง อุชุมคฺโค ทางตรง ความเป็นผู้ซื่อตรงนี้ ในทางธรรมปฏิบัติมีควรจัดเป็น ๓ ประการ คือ ซื่อตรงต่อตน ซื่อตรงต่อท่าน ซื่อตรงต่อธรรม ซื่อตรงต่อตนนั้น คือตนจะกระทำอะไรที่เป็นความดีที่เป็นประโยชน์เป็นธรรม บากบั่นกระทำการนั้นจริง ๆ ไม่ละเลิก

เพิกถอนท้อถอยอ่อนใจ ปฏิบัติตามพระพุทธภาษิตเทศนานัยว่า กยิรา เจ กยิราเถนํ ถ้าจะทำควรทำการนั้นจริง ๆ ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม ควรบากบั่นซึ่งการนั้นให้มั่น ดังนี้ ซื่อตรงต่อตนนี้สำคัญมาก คนที่เสียคนเพราะขาดความซื่อตรงต่อตน เด็ก ๆ ที่เสียไป ต้องไปอยู่ในที่กักกัน ที่ต้องได้รับชื่อใหม่ว่า อันธพาล ก็เสียเพราะขาดความซื่อตรงต่อตน ไม่มีใครเลยที่จะอยากเป็นอย่างนั้น แต่เพราะขาดความซื่อตรงต่อตน ครั้นขาดความซื่อตรงต่อตนแล้ว ทำอะไรเข้าข้างตน กิเลสเกิดขึ้นครอบงำปิดบังปัญญาหมด นึกอะไรไม่ได้ เห็นดีเป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดี เห็นกงจักรเป็นดอกบัว ในด้านการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาก็เหมือนกัน ภิกษุสามเณร ขาดความซื่อตรงต่อตน เรียนก็ไม่ก้าวหน้า ประพฤติพรหมจรรย์ก็ไม่มั่นคง ความรู้ก็ไม่ดี จิตใจไม่แน่นอน ญาติโยม อุบาสกอุบาสิกา ที่ขาดความซื่อตรงต่อตน ก็ไม่ได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติ เช่น ในเวลานั่งกรรมฐาน ต้องนั่งตั้งตัวตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า นั่งนาน ๆ เมื่อยขบไม่สบาย ก็คลาย ความพยายามนึกเอาเองว่านั่งเมื่อยนอนก็เห็นจะได้ ไม่มีข้อห้ามในพระบาลีไหน ครั้นตกลงใจล้มลงนอน อรหํ พุทโธ ๒ - ๓ จบ ก็หลับเลยไม่ได้ผล ซื่อตรงต่อตน จึงเป็นเหตุที่จะให้เกิดความซื่อตรงต่อท่าน เป็นประการที่ ๒ ซื่อตรงต่อท่านนั้น ได้แก่ซื่อตรงต่อผู้อื่น ประพฤติซื่อตรงต่อกัน นึกอย่างไรก็ซื่อตรงอย่างนั้น ไม่มีลับลมคมใน ไม่มีเอารัดเอาเปรียบ ไม่มีอิจฉาริษยา ตรงไปตรงมา ไม่มีการปิดบังอำพรางที่เรียกว่า อำความ เมื่อเป็นผู้ซื่อตรงต่อตน เป็นผู้ซื่อตรงต่อท่านแล้ว ก็นำให้ซื่อตรงต่อธรรม ซื่อตรงต่อธรรมนั้น ก็คือซื่อตรงต่อการปฏิบัติธรรม น้อมธรรมเข้ามาหาตน ตามพระธรรมคุณข้อว่า โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามาในตน น้อมตนเข้าไปหาธรรม หรือน้อมธรรมเข้าไปหาตน ไม่ปฏิบัติธรรม ตามความสะดวกของตน เช่น คนชอบดื่ม สุราเมรัย เวลารับศีลห้า รับข้อ ๑ ข้อ ๒ ข้อ ๓ ข้อ ๔ พอถึงข้อ ๕ ก็งดเสียเพราะนึกว่าจะอดไม่ได้ ดังนี้เรียกว่า ไม่ซื่อตรงต่อธรรม คนติดเหล้านั่นเอง เมื่อรับศีลครบ ๕ ข้อ เว้นจากฆ่าสัตว์ เว้นจากลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นจากพูดปด เว้นจากดื่มสุราเมรัย ครบเป็นเบญจศีล เป็นนิจจศีล ครั้นรับเสร็จแล้วประสงค์จะดื่มเหล้า ดื่มศีลก็ขาด ศีลขาดไปข้อหนึ่ง อีก ๔ ข้อยังไม่ขาด มีศีลขาดดีกว่าไม่มีศีลจะขาด อย่างนี้เรียกว่า ซื่อตรงต่อธรรม คือ ปฏิบัติตามอำนาจของธรรม ไม่ปฏิบัติตามอำนาจ

ของตน อย่ากดธรรมให้มาสู่ระดับจิตใจของตน น้อมจิตใจของตนเข้าไปหาระดับของธรรม ระดับธรรมอยู่แค่ไหน จูงใจให้เข้าหาระดับของธรรมแค่นั้น อย่างนี้เรียกว่าซื่อตรงต่อธรรม แต่ถ้าน้อมธรรมเข้ามาหาตน แต่ปฏิบัติตามอัธยาศัยของตน ตนปฏิบัติได้แค่ไหนก็ปฏิบัติธรรมได้แค่นั้น ศีล ๕ ก็ไม่ครบ ศีล ๘ ก็ไม่ครบ ดังนี้เป็นตัวอย่าง ได้ชื่อว่า ไม่ซื่อตรงต่อธรรม ความซื่อตรงต่อธรรมเป็นมูลรากให้ซื่อตรงต่อตนด้วย ให้ซื่อตรงต่อผู้อื่นด้วย กล่าวโดยรวบรัดเพื่อให้เข้าใจง่าย ก็คือ ธมฺมคารวตา ความเป็นผู้เคารพในธรรม เมื่อบุคคลมีความซื่อตรงต่อตน มีความซื่อตรงต่อท่าน มีความซื่อตรงต่อธรรมดังนี้แล้ว ยังต้องพยายามปฏิบัติให้เกิดความเฉลียวฉลาด ว่องไว ไหวพริบ ทันเหตุการณ์ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสคุณสมบัติ ประการที่ ๒ คือ ชวะ

ชวะ เป็นชื่อของปัญญา แปลว่าความว่องไว ไหวพริบ ถ้าเป็นม้าอาชาไนย ก็หมายเอาม้าตัวที่มีฝีเท้าเร็ววิ่งไว ขึ้นหน้าม้าทั้งปวง เมื่อกล่าวในทางปฏิบัติ ได้แก่ความเป็นผู้เฉลียวฉลาดในเชิง ปฏิบัติรู้เท่าทันต่อสังขาร ไม่มัวเมาหลงใหลในสังขาร รู้ล่วงหน้ารู้ทันท่วงทีรู้ไว้ก่อน เช่นรู้ว่าสังขารนั้นไม่เที่ยง สังขารเป็นทุกข์สังขารไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน อย่างนี้ต้องรู้ล่วงหน้า รู้ไว้ก่อน เพราะถ้าไม่รู้ไว้ก่อนล่วงหน้า ไม่ศึกษาให้รู้ล่วงหน้า ในเวลาที่สังขารพลัดพรากตามธรรมดาของสังขาร ก็เกิดความเศร้าโศกเสียดายเสียใจ แต่ถ้าได้เตรียมตัวไว้ก่อน เตรียมใจไว้ก่อนว่า สักวันหนึ่งสังขารจะต้องเป็น อนิจฺจํ สังขารจะต้องเป็นทุกฺขํ ธรรมดาทั้งหลายจะต้องเป็น อนตฺตา คือใช่ตัวตน พอ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ปรากฏ ก็รู้ได้ทันทีว่านี่เรื่องของธรรมดา นี่เป็น ชวะ คือความว่องไว ท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ จตฺตสลฺลเถร ท่านแต่งกลอนสอนใจไว้ว่า "อนิจฺจํ ทุกขํ อนตฺตา รู้ล่วงหน้าเสียก่อน ไม่ร้อนใจ" หมายความว่า ถ้าเราไม่รู้ล่วงหน้าถึงคราวสังขารแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปก็รู้ไม่ทัน นึกไม่ออก อดกลั้นก็ไม่ได้ ป้องกันความเศร้าโศกเสียดายก็ไม่ได้ แต่ถ้าเรานึกไว้ล่วงหน้าว่า ธรรมดาสรรพสังขารทั้งหลาย หรือธรรมดาทั้งหลายในโลกนี้ ตกอยู่ในกระแสแห่งธรรมดา คือ อุปฺปาโท ปญฺญายติ ความเกิดปรากฏ วโย ปญฺญายติ ความเสื่อมก็ปรากฏ ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญาญติ เมื่อตั้งอยู่ความเปลี่ยนแปลงปรากฏดังนี้ เมื่อเรารู้อย่างนี้แล้ว ถึงคราวจะได้สบายใจ จะได้รู้ความเป็นไปของสังขาร และเชื่อมั่นในพระพุทธ

โอวาทของสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ว่า เป็นสัจจธรรม คือเป็นจริงอย่างเที่ยงแท้แน่นอน เมื่อปฏิบัติเป็นผู้มีอาชชวะ ความซื่อตรงและมี ชวะ ว่องไว ไหวพริบ ดังนี้แล้ว แต่ถ้าขาดความอดทน การปฏิบัติก็ไม่ถาวร สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้บำเพ็ญ ขันติ เป็นประการที่ ๓

ขันติ แปลว่า ความอดทน อดทนต่อหนาว ร้อน หิวกระหาย ปวดเมื่อย อย่างญาติโยมฟังเทศน์ต้องนั่งพับเพียบ ตามระเบียบในพระพุทธศาสนา ปวดเมื่อยก็อดทนได้ เพราะปวดเมื่อยนั้นหายได้ อย่างนี้เป็นขันติ หรือทนต่อทุกขเวทนาที่มาครอบงำ ด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ก็ต้องใช้ขันติ และอดทนต่ออารมณ์ที่จะเป็นเหตุให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง อิจฉาริษยา อยากได้ใคร่ดีอยากมีอยากเป็น คืออดทนต่อกิเลส รวมความว่า มีอะไรเกิดขึ้นก็ต้องอดทน แต่การอดทนนั้น ต้องพิจารณาไปด้วย ถ้าเราไม่พิจารณา ขันติความอดทนนั้นจะกลายเป็นขันติอัด คืออัดไว้อัดไว้ ประสบอารมณ์อะไรก็อัดไว้ เมื่ออัดเต็มที่ก็เหมือนกับยางรถหรือลูกโป่ง มันก็ระเบิด อาการที่ปฏิบัติด้วยกลั้นไว้กลั้นไว้แล้วระเบิดออกมานั้น ทำให้หน้าตาบูดบึ้งไม่เรียบร้อยน่าทัศนา อาการกายวาจาก็ไม่น่าดูน่าชม เพราะฉะนั้น จึงให้เป็นที่อดทนด้วยการพิจารณากำหนดไว้ล่วงหน้า เช่นว่า ได้รับคำด่าว่าเสียดสี ถ้าไม่นึกไว้ก่อนก็คงโกรธตอบ แต่ถ้าเรานึกไว้ก่อนว่า คำด่าว่าเสียดสีสบประมาทนั้นเป็นธรรมดา คนมีปากเขาก็ต้องว่าไปอย่างนั้น "มีปากอยากพูดก็พูดไป เรื่องอะไรก็ช่างอย่าฟังขาน เราอย่าต่อ ก่อก้าวให้ร้าวลาน ความรำคาญก็จะหายสบายใจ" ดังนี้ก็ไม่โกรธ แต่ถ้าไม่ได้นึกไว้ก่อน ถูกสบประมาทอย่างจัง ๆ ต่อหน้า ขันติก็ตามมาไม่ทัน ก็เกิดความโกรธเสียธรรมปฏิบัติ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้บุคคลผู้อดทนตั้งแต่ ทนหนาว ร้อน หิวกระหาย ปวดเมื่อย ทุกขเวทนา จนถึงอดทนต่ออารมณ์ที่จะให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง อิจฉาริษยา อยากได้ใคร่ดี อยากมีอยากเป็น ให้บำเพ็ญโสรัจจะเป็นประการที่ ๔

โสรัจจะ คือความเสงี่ยม ถือเอาความว่าสงบเสงี่ยมก็ได้ คือแช่มชื่นหน้าตาแช่มชื่นเบิกบาน อดกลั้นทนทานอยู่ภายในเป็นหน้าที่ของขันติ ทำกายวาจาให้สงบเสงี่ยมเรียบร้อยเป็นหน้าที่ของโสรัจจะ ขันติแต่งใจ โสรัจจะแต่งกาย ถ้ามีแต่ขันติหน้าตาไม่แช่มชื่น เพราะอึดอัดอยู่ภายใน แต่ถ้ามีโสรัจจะด้วยจะแช่มชื่นทั้งกายทั้งวาจาและทั้งใจ พร้อมทั้งกับ

อัธยาศรัยสงบเสงี่ยมเรียบร้อยงดงาม ธรรม ๒ ประการ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ได้ตรัสสอนพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ซึ่งเกิดบาดหมางกันคราวหนึ่งว่า

อิธ โข ตํ ภิกฺขเว โสเภถ ยํ ตุมฺเห เอวํ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา ขมา จ ภเวยฺยาถ โสรตา จ

ซึ่งแปลเนื้อความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เธอทั้งหลายบวชแล้วในธรรมวินัยอันเรากล่าวดีแล้วอย่างนี้ พึงเป็นผู้อดทน และสงบเสงี่ยม ข้อนั้นก็จะพึงงามในพระธรรมวินัยนี้แล ดังนี้

ข้อปฏิบัติ ๔ ประการ คือ อาชฺชวะความเป็นผู้ซื่อตรง ชวะความว่องไว ไหวพริบ ขันติ ความอดทน โสรัจจะ ความเสงี่ยม มีอยู่ในท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นได้รับสรรเสริญว่าเป็นผู้ควรของคำนับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา เป็นเนื้อนาบุญของสัตว์โลก อย่างยอดเยี่ยม ดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร ท่านมีความซื่อตรงต่อพระธรรมวินัย ว่องไวไหวพริบในการที่จะป้องกันอารมณ์ร้ายไม่ให้กระทบใจของท่าน และมีขันติอดทนต่ออารมณ์ทั้งหลาย มีโสรัจจะรักษาไว้ให้กาย วาจา ใจ สงบเสงี่ยมเรียบร้อยครบไตรทวาร จึงเป็นที่เคารพนับถือเลื่อมใสของศิษยานุศิษย์ญาติมิตร แม้คุณธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ ในท่านจะไม่ตรงตามพระพุทธดำรัสที่มีเป็นเหตุให้เป็นอาหุเนยยบุคคลเป็นต้น แต่ท่านก็เป็นผู้ควรของคำนับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรกราบไหว้บูชา เป็นเนื้อนาบุญของศิษยานุศิษย์มิตรญาติ ผู้มีความเคารพนับถือในท่านเป็นอย่างดี ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจกุศลราศี ทักษิณานุปทา ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์มิตรญาติ อุบาสกอุบาสิกาพุทธศาสนิกชนทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายฆราวาส มีเจ้าคุณพระประสาธน์สารคุณเป็นประธานบำเพ็ญแล้วนี้ จงเป็นบุญราศีมีวิปาโกภาส สามารถอำนวยอิฏฐวิบูลมนุญผลสุขประโยชน์อันเป็นที่เบิกบานใจ สำเร็จแด่ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร ซึ่งล่วงลับไปแล้วนั้น โดยสมควรแก่คติวิสัย ในสัมปรายภพทุกประการ ขอให้ท่านได้ทราบบุญกุศลส่วนนี้แล้ว อนุโมทนาและประสาธน์ประสิทธิ์พิพิธพรให้ศิษยานุศิษย์มิตรญาติ ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์บรรลุซึ่งความสุขเกษมสำราญตลอดกาลนาน โดยเทศนาบรรหารดังบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้.

หนังสือเตรียมตาย

เรื่อง

เตือนตนคราวป่วย

โดยอาศัยนัย แห่งพุทธภาษิตว่า

อตฺตนา โจทยตฺตานํ

จงเตือนตนด้วยตนเอง

คำนำ

หนังสือที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ ในชั้นต้นมิได้คิดว่า
จะพิมพ์เป็นเล่ม เป็นแต่เพียงตั้งใจว่า จะคัดข้อธรรม
ที่ต้องกับอัธยาศัยเพียงเล็กน้อย ไว้สำหรับส่วนตัว
ในคราวคับขัน เผื่อเวลานั้นจะมีสติฟั่นเฟือนนึกคิดอะไร-
ไม่ได้ จะได้อาศัยหนังสือนี้เป็นแนวทาง ทั้งนี้เนื่องจาก-
ข้าพเจ้ารู้ตัวว่า เป็นผู้หนึ่งที่ยังไม่สู้จะคุ้นเคยกับพระธรรม
เท่าไรนัก เช่นเดียวกับมนุษย์ปุถุชนทั้งหลายอื่น

ต่อมาศิษย์ของข้าพเจ้าบางคน ทราบเรื่องนี้แล้ว
มาขอร้องข้าพเจ้าให้เขียนมากขึ้นอีกสักหน่อย เพื่อจะมีผู้-
ต้องการนำไปเป็นหลักแห่งความปฏิบัติ จะได้สำเร็จ-
ประโยชน์แก่เขาบ้างตามสมควร ในที่สุดข้าพเจ้าก็รับ
อาราธนาตามที่เขาขอร้อง

อนึ่งการรวบรวมหนังสือนี้ ข้าพเจ้าทำอย่างใจเย็น
ไม่รีบร้อน คราวละเล็กละน้อย เมื่อหลายคราวเข้า ก็-
มากขึ้นโดยลำดับ จนกลายเป็นหนังสือเล่มขนาดนี้

พระธรรมคาภ

ภุชงคปยาตร ฉันท์

๑๒

◎ ดิฉันนี้กวิตกเหลือ สมัยเมื่อจะวางวาย
เพราะเกรงตัวจะกลัวตาย จะหวาดถึงตลึงงง ฯ

◎ จะถึงกับกระสับส่าย ทุรนรายละเมอหลง
ประดุจดังบุรุษดง มิเคยดัดมนัสเลย ฯ

◎ เผอิญในสมัยนั้น มโนฉันสงบเฉย
วิจารอรรถอนัตต์เลย อุปาทานมิราญฉัน ฯ

◎ ผิโรคนั้นกระชั้นรุก เสวยทุกข์ตลอดวัน
อุราร้อนอุทรถัน ตลอดทั่วระบมถึง ฯ

ฉะนี้แล้วไฉนใคร จะมีใจมิพรั่นพรึง
มนัสผ่องก็ต้องผึง เปรียญปราชญ์ก็อาจเป็น ฯ

วสันตดิลก ฉันท์

๑๔

◎ แม้องค์พระธรรมกถิกา- จริยาก็เคยเห็น
เทศน์ดีบมีปทะกระเด็น จะกระดอนฤๅย้อยหลง ฯ

◎ ถึงคราวถวายบรมรา- ชะมหาธิราชองค์
บางครั้งก็ตั้งสติมิตรง อุระเต้นตะลึงงัน ฯ

◎ เสียงสั่นกระเส่าขณะแสดง เพราะระแวงระเหหัน
พลาดผิดและติดสติก็ตัน มนะขลาดมิปราดเปรียว ฯ

◎ ทราบชัดกระษัตริย์บมิปหา- ระชิวาไฉนเสียว
ความสิ้นมนินทริยะเทียว จะไฉนเพราะไม่เคย ฯ

◎ เหตุนั้นดิฉันวิตกะตัว ก็เพาะกลัวณะท่านเอ๋ย
หมดลมก็ล่วงชีวิตะเลย บมิฟื้นจะคืนหลัง ฯ

อินทรวิเชียร ฉันท์

๑๑

◎ แม้ใครจะสักสิท-	ธิมหิทธิโด่งดัง
หายตนฤ เหินบัง	ระพิรันท์มหิทธา ฯ
◎ ไป่อาจจะใช้ฤทธิ์	นฤมิตตชีวา
ม้วยแล้วนิวัตต์มา	อิธะโลกสถานเคย ฯ
◎ เหตุนั้นดิฉันหนัก	มนะนักณะท่านเอ๋ย
ชีพวอดก็มอดเลย	คตินั้นจะฉันใด ฯ
◎ จักเหว่เพราะเอกี	ฤ จะบีติบานใจ
จักเกิดสุราลัย	ฤ ไฉนมิแน่นา ฯ
◎ถ้าจวนจะสิ้นชี-	วิตะมีกุศลมา
ปรากฏประจักษ์ตา	ดุจะเห็นถนัดเจน ฯ
◎ เมื่อนั้นแหละรู้ ดี	ก็เพราะมีนิมิตต์เห็น
สิ้นใจก็ไปเย็น	สุขโสมนัสส์ปรีดิ์ ฯ

สุรางคณางค์เลียนฉันท์

๒๘

◎ มลายจะมา จะเร็วฤช้า
ก็สุดจะมี กิเลสสงัด
มนัสสุขี ประสบฉนี้
ก็สมมะโน ฯ

◎ เพราะทราบถนัด มโนอุทัจจ์
วิบัติอะโข จะคืนชีวิต
เพราะคิดนิโมห์ ก็ตนมะโต
จะคืนไฉน ฯ

◎ ฉนั้นดิฉัน วิตกนิรันตร์
เพราะรู้กะใจ ประสงค์จะมรณ์
ณะตอนสมัย กิเลสประลัย
มิกล้าผจญ ฯ

อินทรวงศ์ ฉันท์

๑๒

◎ อ้าพ่อพระศรีรั- ตนะชัชวาลอนนต์
ดุจจันท์นิราศมล- ทินะอันมหันธการ ฯ

◎ ขอเดชพระศรีมง- คละจงประดิษฐาน
ยังจิตตวิญญาณ ะดิฉันตลอดสมัย ฯ

◎ โปรดให้นิวรณ์สรรพ- ะระงับ,นิราศ,ประลัย
ให้จิตต์ดิฉันใส ดุจะหยาดอุทกสวรรค์ ฯ

◎ อีกทุกขเวทน์กัก- ขหะหนักฉภาจฉกรรจ์
ขออย่าประทุษฐ์ฉัน จะกระทำระส่ำระสาย ฯ

◎ ขอให้ดิฉันมี สติดีกระทั่งมลาย
ยึดธรรมะสัปปาย ะมิย่อมฤตยู ฯ

เตือนตนคราวป่วย

โดยอาศัยนัย แห่งพุทธภาษิตว่า

อตฺตนา โจทยตฺตานํ

จงเตือนตนด้วยตนเอง

ท่านสิกขากามภิกษุ เธอได้เตรียมตายมานานแล้ว ขณะนี้เธอกำลังถูกอาพาธขนาดหนักครอบงำอยู่ ถึงคราวแล้วที่เธอจะต้องรักษาขวัญให้มั่นคงไว้ อย่าให้หวาดเสียวต่อมรณภัยได้ ในชีวิตของเธอจะมีตายเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ถ้าตายไม่ดีแล้ว ไม่มีทางแก้ตัวอีกต่อไป ต้องพยายามให้มากหน่อย ถ้าไม่หวาดกลัวแล้วใจจะผ่องใส เป็นเหตุให้ตั้งสติได้ง่าย สติดีแล้วเป็นเหตุให้มองเห็นธรรมในห้องพระกัมมัฏฐานนั้น ๆ ได้อย่างแจ่มแจ้ง ถ้าตายในขณะที่ใจแนบอยู่กับพระกัมมัฏฐานแล้ว ชื่อว่าตายดี ไม่เสียทีที่ได้เตรียมตัวมานาน สมกับเป็นพระที่อาบการศึกษาธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ถ้าคราวนี้เธอมีขวัญดี มีสติส่งจิตไปตามแนวพระกัมมัฏฐานได้ ถ้าไม่ตายในคราวนี้ ต่อไปถ้าถูกอาพาธหนักครอบงำอีก เธอจะมีกำลังใจเข้มแข็งดีกว่านี้ เช่นเดียวกับทหารที่เคยผ่านศึกมาแล้ว ย่อมมีกำลังใจดีกว่าทหารใหม่ ฉนั้น

ถ้าหากว่าอาพาธคราวนี้เป็นครั้งสุดท้ายซึ่งต้องตายแน่ ก็นับว่าเป็นโชคดีของเธออย่างยิ่งใหญ่ จะได้หมดเรื่องยุ่งกันไปเสียคราวหนึ่ง เพราะชีวิตของเธอเป็นชีวิตที่ยุ่งสางแทบไม่ไหวมาตั้งแต่เยาว์วัยแล้ว ขมขื่นเพียงไรเชื่อว่าเธอยังคงจำได้ดี เธอจะมาเสียดายอะไรกับร่างกายแก่และทุพลภาพ ทั้งหมดสวยหมดงามแล้ว เป็นร่างปฏิกูล เป็นร่างมีภาระซึ่งต้องบริหารอยู่ทุกวัน เป็นร่างอนิจจัง ร่างทุกขัง ร่างอนัตตา ร่างพยาธิมรณะซึ่งเต็มไปด้วยโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสอุปายาส ล้วนแต่หาสาระมิได้ทั้งนั้น สู้ทอดธุระยอมปล่อยให้เป็นไปตามเรื่องไม่ได้สบายใจกว่า ทั้งจะชื่อว่าได้ดำเนินตามรอยพระบรมศาสดาคราวปลงอายุสังขาร,ด้วยเวลานี้เธอก็มีอายุพรรษามากพอสมควรแล้ว ทั้งมีโรคภัยไข้เจ็บหลาย

ชนิดเข้ารบกวน จวนเกือบจะเรียกว่า หาความสดชื่นในชีวิตไม่ได้ ถ้าจะอุปมาแล้วก็คล้ายกับต้นไม้ที่มีเพลี้ยและกาฝากจับอย่างแน่นหนาจวนทั่วต้น แทบจะดำรงเป็นต้นไม้อยู่ไม่ได้ฉนั้น ทุกครั้งที่โรคนี้กำเริบมาก เธอเคยปรารถนาอยากให้ตายเสียเร็ว ๆ จะได้พ้นทุกข์พ้นร้อนไป หวังว่าเธอคงจำได้ แต่เดชะที่เธอมีธรรมคอยปลอบใจอยู่บ้าง มิฉนั้นจะต้องประสบกับความเดือดร้อนมากมายเพิ่มขึ้นอีกหลายเท่า และจะมีอาการที่น่าเกลียดสักเพียงไรเกิดขึ้นก็ยังรู้ไม่ได้ นอกจากหาความสุขในชีวิตได้ยากแล้ว ยังจะหาความเจริญก้าวหน้าซึ่งเกิดจากการงานได้ยากอีกเหมือนกัน เพราะถูกโรคนี้เข้าตัดรอนสมรรถภาพเสียจวนหมดสิ้น ทั้งยังหวังไม่ได้ว่าจะมีทางหายได้โดยวิธีไหนเมื่อไร เพราะไม่เคยปรากฏว่า ใครที่เป็นโรคนี้ได้หายสนิทให้เห็นเป็นตัวอย่างบ้าง แต่โรคชนิดนี้หาได้ประทุษร้ายร่างกาย ให้ทรุดโทรมเหมือนโรคบางอย่างไม่ โดยเหตุนี้คนที่อยู่ห่างไกลจึงรู้ได้ยาก ไม่เหมือนคนอยู่ใกล้

ความเป็นไปแห่งชีวิตของเธอ ถ้านึกดูให้ถี่ถ้วนแล้ว ไม่เห็นว่าจะอำนวยความสดชื่นให้ดีกว่าที่เป็นมาแล้วอย่างไร เพราะฉนั้น เมื่อมรณภัยใกล้เข้ามาก็ควรวางจิตให้เป็นอุเบกขาดีกว่าอย่างอื่น

หรือยังไม่อยากตาย เสียดายจะห่างไกลมนุษย์พวกไร้ศีลธรรม พูดกลับกลอกหลอกลวงเหลวไหล ตลอดจนมุ่งรีดเนื้อเถือหนัง ให้ร้ายป้ายสีผู้อื่นเป็นต้น

หรือเสียดายจะห่างไกลคนที่เธอซื่อตรงต่อเขา แต่เขาไม่ซื่อตรงต่อเธอ

หรือเสียดายจะพ้นไปจากความยุ่งยากหนักอกหนักใจ ซึ่งเป็นภาระของสมภารเจ้าวัด เช่นการบริหาร การศึกษา และการปฏิสังขรณ์ก่อสร้าง

หรือเสียดายจะห่างไกลจากคนในปกครอง ที่ประพฤติดื้อด้าน ไม่ตั้งอยู่ในโอวาทของเธอ

หรือเสียดายจะไม่ได้รับความกระทบกระเทือนตลอดจนการติฉินนินทา ริษยาให้ร้ายใส่โทษซึ่งเกิดจากคนภายนอก

หรือเสียดายสมณบริขาร ตลอดจนญาติมิตรศิษย์บริวารที่อยู่ที่อาศัย เสียดายทำไมเธอของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งนั้น

ถ้าเธอไม่เสียดายสิ่งเหล่านี้ แต่ยังเสียดายการก้าวหน้าในทางที่โลกนิยมต่อไปอีก ถ้าเช่นนั้นขอแนะนำว่า เพียงเท่าที่มีอยู่เวลานี้ ก็นับว่าก้าวหน้าดีอยู่แล้วขอให้นึกดู นักเรียนก็ได้เป็นแล้ว ครูก็ได้เป็นแล้ว ลูกวัดก็ได้เป็นแล้ว สมภารก็ได้เป็นแล้ว อันดับก็ได้เป็นแล้ว คู่สวดก็ได้เป็นแล้ว อุปัชฌายะก็ได้เป็นแล้ว นักพึ่งก็ได้เป็นแล้ว นักเทศน์ก็ได้เป็นแล้ว นักธรรมก็ได้เป็นแล้ว เปรียญก็ได้เป็นแล้ว พระครูก็ได้เป็นแล้ว เจ้าคุณก็ได้เป็นแล้ว กรรมการตรวจธรรมสนามหลวงก็ได้เป็นแล้ว หัวหน้าวินัยธรจังหวัดอยุธยา ลพบุรี และ สระบุรีก็ได้เป็นแล้ว เจ้าคณะจังหวัดอยุธยา (ธรรมยุต) ก็ได้เป็นแล้ว แม้เพียงเท่านี้ก็ยังทำงานไม่ไหว ถึงกับต้องลาออกในบางตำแหน่ง เพราะสุขภาพของเธอไม่สมบูรณ์เหมือนเขา อันยศศักดิ์และตำแหน่งหน้าที่นั้น ยิ่งสูงเพียงไรมากเพียงไหน ก็เป็นการเพิ่มทุกข์กายทุกข์ใจมากขึ้นเพียงนั้น ที่ไม่ค่อยจะได้นึกคิดกัน ก็เพราะมัวเพลินในความหรูหรา ซึ่งเกิดจากเกียรติคุณงามความดีในทางนั้น ถ้านึกให้รอบคอบแล้ว ก็จะเห็นว่าไม่น่าสนุกเท่าไรนัก เท่าที่มีอยู่ของเธอเวลานี้ ก็นับว่าดีมากพอสมควรแล้ว

หรือยังเสียดายว่า ได้ทำประโยชน์ให้แก่วัดยังน้อยนัก ปรารถนาจะอยู่ต่อไป เพื่อจะได้ทำประโยชน์ให้แก่วัดมากขึ้นไปกว่านี้ จนเป็นที่พอใจเสียก่อน ถ้าเช่นนั้นขอแนะนำว่าเธอเป็นผู้มีสุขภาพไม่ดี ไหนเลยจะทำประโยชน์ให้แก่วัดอย่างยิ่งใหญ่ได้ เพียงที่ได้ทำมาแล้วนี้ ก็นับว่าดีมากอยู่แล้ว ลองนึกดู

พระอุโบสถ พระวิหาร พระพุทธไสยาสน์ใหญ่ในพระวิหาร และเสนาสนะที่ทำด้วยไม้หลายหลัง มีกุฏิเป็นต้น เธอก็ได้ปฏิสังขรณ์แล้วทุกประการ โดยเชิญคฤหัสถ์ผู้ชำนาญมาเป็นกรรมการร่วมงาน มีอาจารย์วิโรจน์เป็นต้น ตึกศาลาการเปรียญหลังใหม่ ก็ได้สร้างขึ้นด้วยความร่วมมือกับคณะกรรมการดังกล่าว ทุนที่ใช้ในการนี้ เป็นของวัดบ้าง ของทายกทายิการ่วมสมทบบ้าง

การบริหารสมบัติของวัด เธอก็ได้บริหารมาแล้วเป็นอย่างดี ถ้าเป็นตัวเงินก็ทำหลักฐานมีบัญชีรับจ่ายเป็นต้น จนเป็นที่พอใจของกัลยาณชน ที่ได้ทราบความเป็นไปของเธอเพียงเท่านี้พอเห็นได้ว่า เธอได้ทำประโยชน์ให้แก่วัดแล้วมากมายเพียงไร กลับรู้สึกน่าภูมิใจเสียอีก

การอยู่นานไป ถ้าโรคหลงลืมกำเริบขึ้นยิ่งกว่านี้แล้วก็อาจทำสมบัติของวัดที่รักษาไว้ดีแล้วให้บ่นปี้ได้ เพราะเหตุแห่งความหลงลืมและความโง่เขลาของเธอ ผลสุดท้ายความตรอมใจก็จะเกิดขึ้น เพราะตั้งใจทำความดีแต่กลายเป็นผลร้าย เสียหายเกิดขึ้นอย่างร้ายแรง เพราะฉนั้นหากมรณภัยใกล้เข้ามา ก็ควรยินดีตั้งใจต้อนรับดีกว่าที่จะทำให้หวาดเสียวเสียสติ บัณฑิตบางท่านในยุคพุทธกาล ยังปรารถนาจะมรณภาพในสมัยที่ได้ฌานครั้งที่ ๗ ยังมิทันเสื่อม เช่นพระโคธิกะ เป็นตัวอย่าง

หรือยังไม่อยากตาย ยังเสียดายบุญกุศลที่ได้สั่งสมไว้ยังน้อยนัก ปรารถนาจะอยู่ต่อไปเพื่อสั่งสมบุญกุศลเพิ่มขึ้นให้มากอีกหน่อย ถ้าเช่นนั้นขอแนะนำว่าบุญกุศลที่เธอได้สั่งสมมาแล้วนั้น ไม่น้อยอยู่ในขนาดพอสมควรทีเดียว ลองนึกดู

สัตว์ที่จะถูกฆ่า เธอได้ซื้อปล่อยให้รอดจากชีวิตก็ได้ทำมาช้านาน เป็นปลาบ้าง ไก่บ้าง นกบ้าง เฉพาะกระบือที่ซื้อจากโรงเชือด ให้แก่ชาวนาที่มีใจกรุณาสัตว์ก็กว่า ๑๐ ตัวแล้ว ถ้าคิดเป็นเงินที่จ่ายให้อภัยแก่สัตว์พวกนี้ มีจำนวนไม่น้อยเลย การเจริญกัมมัฏฐาน ท่านจัดเป็นบุญสำคัญประการหนึ่ง เธอก็ได้เจริญมาบ้างแล้ว บางครั้งได้รับผลตอบแทนอย่างน่าชื่นใจก็มี

บุญกุศลที่เธอได้สั่งสมขึ้นไว้ดังกล่าวมาข้างต้นนั้น มีหลายอย่างที่ตัณหาไม่มีโอกาสจะยื้อแย่งแบ่งเจียดเอาไปได้แม้แต่เพียงเล็กน้อย ดีกว่าบางคนที่สละทรัพย์ออกบำเพ็ญบุญมากมาย แต่ถูกตัณหายื้อแย่งแบ่งเจียดเอาไปเสียตั้งครึ่ง หรือจวนหมดก็มี ส่วนบุญกุศลของเธอที่สั่งสมรวบรวมไว้ในดวงจิตนั้น เวลานี้ยังมีอยู่ ไม่สูญหายไปไหน มองดูเมื่อไรก็เห็นแจ้งแก่ใจเมื่อนั้น แม้จะค่ำมืดเพียงใดไม่มีกาลจำกัด เมื่อนึกดูให้ดีแล้ว น่าชื่นใจหาน้อยไม่ ถ้าหากว่ามรณภัยมาถึงในเวลานี้ ถ้าคิดให้ดีแล้วก็จะเห็นว่า เป็นการเหมาะสมอยู่มาก เพราะร่างก็ชราแล้ว โรคภัยก็รบกวนอยู่มากมาย ที่ร้ายแรงที่สุดก็โรคประสาท ซึ่งก่อความเดือดร้อนให้ไม่เว้นแต่ละวัน นอกจากนั้นยังได้รับความเดือดร้อน ซึ่งเกิดจากหน้าที่การงานบ้าง เกิดจากพาลชนบ้าง และเกิดจากอื่น ๆ อีกบ้างหลายประการ เมื่อความตายมาถึงแล้วเรื่องยุ่งเหยิงเหล่านี้ก็พลันสูญหายไปหมด ส่วนการงานในหน้าที่ก็ดี บุญกุศลก็ดี เธอก็ได้-

ทำไว้พอชื่นใจบ้างแล้ว แม้เกียรติคุณงามความดีที่ทางโลกนิยม เธอก็ได้รับไว้บ้างแล้วในขนาดพอสมควร ถ้าความตายมาถึงในขณะนี้ ก็ชื่อว่าตายในระหว่างที่กัลญาณชนกำลังเสียดาย ดีกว่าตายในคราวที่เขามุ่งหมายในทางตรงกันข้าม ถ้ายิ่งมีพระกัมมัฏฐานประจำใจอยู่ด้วยแล้วก็ควรกล่าวได้ว่า "เป็นผู้ตายดี" จิตต์ของเธอนั้นก็กลายสภาพเป็นพระวิหาร ที่ประดิษฐานแห่งพระธรรมโดยทันที

อิฐปูนแท้ ๆ เพียงแต่นำเอาใบลานที่จารอักษรพระธรรมเข้าบรรจุไว้ ก็ยังเรียกว่าธรรมเจดีย์ได้ คนแท้ ๆ ทั้งมีพระธรรมจริง ๆ เข้ามาบรรจุด้วย ไฉนจะเรียกว่าธรรมเจดีย์ไม่ได้ ถ้าความเป็นไปของเธอได้ถึงเพียงนี้ ก็น่ายินดีหาน้อยไม่ เพราะไม่เสียทีที่มีจิตต์ใจอันธรรมชาติแต่งมาให้มิไร้ประโยชน์ ผลสุดท้ายกลายเป็นคนป่วยที่มีเกียรติ์ โดยมีพระสัทธรรมเข้ามาทำหน้าที่แพทย์และพยาบาล เอาใจใส่แก้ไขเยียวยาทางด้านจิตต์ใจ ตลอดจนป้องกันอันตรายให้ เมื่อเป็นเช่นนี้แม้หากว่าตายไป ก็มีพระสัทธรรมตามไปคอยอภิบาล ให้เกิดความอบอุ่นไม่เปล่าเปลี่ยวอนาถา สมด้วยพุทธฎีกาที่ตรัสว่า

" สนาถา ภิกฺขเว วิหรถ มาอนาถา "

ความว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเป็นผู้มีธรรมนาถาเถิด อย่าเป็นคนอนาถาเลย ดังนี้

นอกจากนี้แล้ว ใครจะเตือนเธอถึงเรื่องตายอีกอย่างหนึ่งว่า การเจ็บนั้น บางชนิดตายโดยเร็วพลันก็มี ที่ล่าช้านานวันจึงตายก็มี ถ้าคิดให้เป็นตรองให้ดีแล้ว จะทำการตายของเธอให้มีค่าสูงยิ่งขึ้น คือไม่เสียทีตาย

การเจ็บแล้วตายโดยเร็วนั้น นับว่าดีมากอยู่ ทั้งเธอผู้เจ็บก็ไม่ต้อง เสวยทุกขเวทนาอยู่นาน ทั้งคนพยาบาลก็ไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยยากเพราะเธอมากมายนัก นับว่าดีด้วยกันทั้งคนเจ็บและคนพยาบาลทั้งสองฝ่าย

ถ้าการเจ็บนั้นล่าช้า กว่าจะตายก็นานวันนานเดือน ถ้าคิดให้ดีก็จะเห็นว่า อำนวยคุณประโยชน์ให้อย่างใหญ่หลวงเหมือนกัน คือจะได้มีเวลาตั้งสติเตรียมตัวได้นาน ๆ กว่าจะตายก็จะได้เจริญกัมมัฏฐานเพิ่มเติมบุญบารมีได้มาก เพราะความเป็นไปของคนสมัยนี้ ถ้าไม่ป่วยไข้แล้ว ก็หาเวลาสงบอารมณ์ได้ยาก เนื่องจากมัวยุ่งกันอยู่ด้วยธุระการงาน แม้

อีกฝ่ายหนึ่งอยากจะพักการงานให้หมดเรื่องยุ่ง แต่ก็อาจถูกกาละเทศะบังคับให้ต้องยุ่งไปก่อน หรือผู้มีอิทธิพลมาจูงมือให้ร่วมวงยุ่งไปด้วย ถ้าปฏิเสธก็อาจเสียหายหรือถูกเกลียดชัง ถึงกับพาลหาเรื่องมายุ่งกับเธอก็ได้ เพราะประวัติกาลของโลกในเวลานี้ เต็มไปด้วยความยุ่งเหยิงแทบจะสางกันไม่ไหวแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ การเจ็บนาน ๆ ก็เป็นเหตุให้มีโอกาสพักจากการยุ่งได้ เพราะคนเจ็บนั้นใคร ๆ ก็รู้ว่าทำงานไม่ไหวแล้ว ใครเลยจะกล้ามาตำหนิในระหว่างกำลังเจ็บว่า เป็นคนทอดธุระในหน้าที่ ใครเลยจะกล้ามาจูงมือให้เข้าร่วมวงยุ่งไปกับเขา ใครเลยจะกล้าชังถึงกับพาลหาเรื่องยุ่งมาให้ ผลสุดท้ายความเจ็บชนิดล่าช้านั้น กลายมาเป็นการอุปถัมภ์ให้พ้นจากเรื่องยุ่งได้ดี

เมื่อเข้าใจถูกต้องเช่นนี้แล้ว ก็อย่านอนเจ็บอยู่เฉย ๆ ควรนอนสอนตนฝึกตนไปด้วยธรรมที่เธอเคยฝึกหัดได้ผลดีเมื่อครั้งยังดี ๆ ไม่ป่วยไข้นั้น อะไรบ้าง เราได้เขียนมาไว้ในที่นี้ด้วยแล้วเพียงบางบท เพื่อเธอจะหยิบใช้หรือเปลี่ยนใหม่ได้ทันท่วงที หรือจะมีใครหวังดีมาเตือนสติ เขาจะได้เตือนให้ตรงกับธรรมสัปปายะของเธอได้ถูกต้อง จะได้ไม่ผิดร่องที่เคยเดินมาแล้ว

นี้ธรรมสัปปายะของเธอ

ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดต้องมีความดับไปเป็นธรรมดา

เราพึงพิจารณาเนือง ๆ ว่า

เราต้องแก่ เราต้องเจ็บ เราต้องตาย เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจ เราทำดีจักได้ดี เราทำชั่วจักได้ชั่ว

และจงนึกถึงคราวที่เธอนำศพบางราย ซึ่งรู้ได้ชัดว่าเป็นคราวที่ได้บุญมาก รู้ได้อย่างไรนั้น หวังว่าเธอคงนึกออกและจำได้ดี ในคราวคับขันเช่นนี้ ถ้านำมาใช้เข้าใจว่าจะเป็นประโยชน์มาก

ในระหว่างที่เธออาพาธนี้ ถ้าได้นอนสอนตนฝึกตนเพื่อให้จิตสนิทกับธรรมอยู่เสมอแล้ว การเจ็บของเธอยิ่งล่าช้าไปนานเท่าไร ก็เป็นเหตุให้เธอได้กำไรบุญบารมี ทวีมากขึ้นเท่านั้น ผลสุดท้ายการเจ็บล่าช้าของเธอ กลายมาเป็นการสนับสนุนเพิ่มบุญบารมีเป็นพิเศษแก่เธออีก

ถ้าหากว่าการป่วยของเธอนั้น ทำให้กายจิตกระวนกระวาย ยากที่จะตั้งสติอารมณ์ได้แล้ว ก็จงแก้ไขความกระวนกระวายนั้น ให้สงบลงด้วยอานาปานัสสติ ซึ่งเป็นธรรมที่ปราบลมหายใจหยาบให้หายกลายเป็นละเอียด เมื่อลมหายใจนั้นละเอียดดีแล้ว กายจิตที่กระวนกระวายก็จะสงบหายเป็นปกติ

บางแห่งท่านแสดงดังนี้ว่า ถ้าลมอัสสาสะปัสสาสะแรง ทุกขเวทนาก็แรง ถ้าลมอัสสาสะปัสสาสะอ่อน ทุกขเวทนาก็อ่อนลงตามกัน การแก้ไขลมอัสสาสะปัสสาสะให้อ่อนนั้นก็คืออานาปานสติกัมมัฏฐานนั่นเอง

เกรงว่าถ้าคราวเธอไม่สบายมาก จะทำไม่ถูกต้องตามกฎที่นับว่าดี โดยเหตุนี้จึงถือโอกาสชี้แจงแนะนำไว้ให้แจ้งในที่นี้

การเจริญอานาปานสติ ที่นับว่าแนบเนียนดีนั้น คือคอยกำหนดลมหายใจเข้าและออก ให้รู้ทุกขณะของลมที่ผ่าน วางความรู้สึกลมไว้ที่จมูกหรือหน้าอก บางอาจารย์ก็ระบุสะดือไว้เป็นศูนย์ที่หมายอีกแห่งหนึ่ง แต่ไม่ควรส่งจิตให้วิ่งไปวิ่งมาตามลมหายใจเข้าออกจะเกิดความเหนื่อย ทั้งไม่ควรให้จิตไปเกี่ยวข้อง ยุ่งเหยิงกับลมหายใจ ปล่อยให้การหายใจนั้น เป็นหน้าที่ของร่างกายเขาหายใจกันเอง เป็นแต่ตั้งสติคอยกำหนดดูลมเข้าออกเท่านั้นเป็นพอ เมื่อทำได้ตามนี้แล้ว ลมอัสสาสะปัสสาสะ ก็จะค่อยอ่อนลง ทุกขเวทนาก็จะค่อยสงบลงไปตามลำดับ ในที่สุดก็ได้รับความเบิกบานใจ แต่บางอาจารย์ท่านแนะนำให้ผสมพุทธคุณบท พุทโธ ลงไปด้วย เมื่อหายใจเข้าให้นึกว่าพุทธ เมื่อหายใจออกให้นึกว่า โธ แบบนี้ของท่านก็แยบคายดีเหมือนกัน

ทุกขเวทนานั้น ถ้าไม่สู้มากนัก จะใช้วิธีส่งใจไปไว้กับพระกัมมัฏฐานที่ต้องอัธยาศัย ก็จะทำให้เพลิดเพลินใจลืมทุกข์ได้บ้างไม่มากก็น้อย

คนที่เพลิดเพลินในการเล่นไพ่สามารถลืมการงาน ลืมหิวกระหาย ลืมปวดเมื่อย ตลอดทั้งการหลับนอนได้ ฉันใด การเพลิดเพลินในพระกัมมัฏฐานที่ตนพอใจ ถ้าถึงขนาดแล้ว ก็น่าจะเป็นได้ ฉันนั้น

ได้ทราบว่าท่านที่ได้ฌานสมาบัติ หรือนิโรธสมาบัติ ขณะที่ท่านอยู่ในวิหารธรรม อาจอยู่ได้นานถึง ๗ วัน โดยมิได้บริโภคอาหารและเปลี่ยนอิริยาบถ ก็หาเกิดความกระหายและปวดเมื่อยไม่ ระหว่างนั้นแม้จะถูกไฟครอกหรือของหนักทับ ท่านว่ามิรู้สึก

สำหรับเธอไม่มีวิหารธรรมที่จะทำเช่นนั้นได้ นอกจากจะส่งใจไปไว้ กับพระกัม-มัฏฐานบทใดบทหนึ่ง ที่เธอคุ้นเคยต้องอัธยาศัย เพื่อให้เกิดความเพลินใจ ลืมทุกข์ได้ชั่วครู่หนึ่งขณะหนึ่ง เพียงนี้ก็นับว่าดีนักหนา

เท่าที่แนะนำมานี้ ก็เพื่อจะช่วยธีระงับทุกขเวทนา และปลุกใจให้แนบแน่นกับพระกัมมัฏฐาน จะได้อาจหาญทำกิจที่ควรทำได้ถนัด โดยไม่ฟุ้งซ่านพรั่นพรึงเสียสติ

ได้ยินพูดกันว่า ทหารกองมรณะของจักรพรรดิ์ญี่ปุ่น ถึงกับสามารถรับอาสาไปตายเพื่อทำงานถวายจักรพรรดิ์ของเขาได้ ถ้าเป็นความจริงก็นับว่ากล้าหาญเด็ดเดี่ยวพอใช้ ถ้าเธอยอมตายเพื่อให้งานในด้านจิตใจของเธอลุล่วงไปโดยสวัสดีได้ ก็ต้องนับว่าดีกว่านั้นมาก

หลักสำคัญแห่งการปฏิบัตินั้น อยู่ที่กำลังใจ บางรายเมื่อมรณภัยยังห่างอยู่ ก็ดูงอาจมีกำลังใจดีเข้มแข็งไม่ครั่นคร้าม ครั้นมรณภัยใกล้เข้ามา อาจเสียกำลังใจกลายเป็นอย่างอื่นไปก็ได้ ได้ทราบว่าสตรีบางพวกในประเทศอินเดีย ก่อนอังกฤษออกกฎหมายห้าม เขามีลัทธิประเพณีหรือศาสนาที่ถือกันอย่างเคร่งครัด ในกลุ่มของเขาอย่างหนึ่งคือ สตรีใดถ้าสามีตายแล้ว ใหม่ ๆ ตอนเบื้องต้นมีกำลังใจเข้มแข็งดี ถึงกับให้โอวาทเพื่อนสตรีด้วยกันให้รักใคร่สามี จนถึงยอมพลีชีพตายตามได้เช่นอย่างตัวเขา เสร็จจากการให้โอวาทแล้ว นางยังเดินตามศพสามี ซึ่งเขาหามมาสู่ฌาปนสถานด้วยอาการสงบ เมื่อศพนั้นเคลื่อนมาใกล้ฌาปน-สถานแล้ว อาการของนางค่อย ๆ แปลกขึ้นโดยลำดับ ซึ่งในที่สุดขาหมดกำลังแทบก้าวไม่ไหว ครั้นศพถูกประดิษฐานบนฌาปนสถานแล้ว ร่างของนางทั้งสิ้นกลายเป็นอัมพาตไปหมด ในที่สุดต้องถูกคนอื่นอุ้มเข้าร่วมกับศพสามี เพื่อเผาให้ไหม้ไปด้วยกัน

แม้เธอเองเมื่ออยู่ในวัยหนุ่มเคยเดินเล่นบนหมอนรถไฟบ่อย ๆ รู้สึกว่าเดินได้คล่องแคล่ว เคยลองหลับตาเดินบ้าง ก็ก้าวไม่ผิด คราวหนึ่งจะเดินข้ามสะพานรถไฟที่บ้านโพธิ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เวลานั้นมีเฉพาะหมอนรางรถ ไม่มีกระดานกรุข้างล่าง เธอไม่อาจเดินข้ามได้ เพราะมีอาการให้เท้าสั่นใจสั่นเสียวเกิดขึ้น นึกดูก็พอจะรู้ได้ว่า เป็นเพราะเหตุไร

เมื่อเป็นเช่นนี้ไม่ควรประมาทตน ควรหมั่นฝึกหัดใจ ให้มีกำลังเข้มแข็งคงที่อยู่เสมอ จะได้ไม่หวาดหวั่นพรั่นพรึง ในคราวเข้าที่คับขัน

ความจริงการตายนั้น ถ้านึกอีกอย่างหนึ่งแล้ว ก็จะเห็นว่าไม่ใช่ตาย เป็นแต่เพียงการขยายสถานที่เท่านั้น คือย้ายจากที่นี่ไปสู่ที่โน้น เท่ากับเป็นการแปรสถานที่ เหตุนั้นนายเซอร์อาเธอร์โคแนนดอยล์ นักวิทยาศาสตร์ฝรั่งผู้หนึ่ง ซึ่งลงความเห็นเช่นนั้น ได้พูดว่า

"ความตายนั้นก็คือการเปลี่ยนวิญญาณจากชีวิตนี้ไปสู่ชีวิตใหม่เท่านั้น"

บางคนดูเหมือนจะเห็นในแง่ดีก็มี เช่นเล่าจื๊อนักปราชญ์ทางปรัชญาคนสำคัญของจีน ซึ่งเกิดในสมัยต้นพุทธกาล ภายหลังได้เป็นศาสดาในลัทธิเต๋า ได้กล่าวอธิบายว่า

"ความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ก็ควรยินดี เท่ากับความหมุนเวียนแห่งจักรราศรีของสกลโลก อันเป็นเหตุธรรมดา เหมือนใบไม้เมื่อถึงฤดูกาลก็ล่วง หรือฤดูกาลที่ถึงคราวก็หมุนเวียนเปลี่ยนกันไป ความจนเป็นทรัพย์ของนักปราชญ์ฉันใด ความตายก็เป็นอวสานแห่งเรา ท่านทุกคนฉันนั้น เมื่อได้ดำเนินตนไปตามที่มีกำหนดไว้โดยอาการสงบคอยท่ากว่าจะบรรลุอวสานแห่งชีวิตโดยอุเบกขาดังนี้ ก็จะมีอะไรเล่าที่ทำให้เกิดทุกข์ ? ความตายก็เหมือนความเป็น เปรียบเหมือนมาแล้วก็ไป จะรู้ได้อย่างไรว่า ตายจากที่นี่แล้วจะไปเกิดในที่อื่น จะบอกได้อย่างไรว่า ที่ดิ้นรนกันเพื่อให้คงชีวิตอยู่ ไม่ใช่เป็นเพราะความหลงเข้าใจผิด ข้าพเจ้าจะบอกได้อย่างไร ถ้าข้าพเจ้าตายไปวันนี้ จะพิสูจน์ได้ว่า ความเป็นไปของข้าพเจ้าในเมื่อตายไปแล้ว จะไม่ดีหรือดีกว่า เมื่อครั้งข้าพเจ้าถือปฏิสนธิ เออหนอ

---

๑ จากหนังสือลัทธิของเพื่อน ภาค ๔ ตอน ๑

มนุษย์รู้จักแต่ความสดุ้งต่อความตาย แต่ก็หารู้สึกว่าความหยุดพักเป็นความสงบของความตาย ไม่ นับว่าประเสริฐจริงหนอ ที่ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มา ความตายได้เป็นสมบัติของคนทั่วไป ความตายเป็นที่สงบอารมณ์ของสาธุชน และเป็นที่ซ่อนเร้นของพาลชน ความตายเปรียบเหมือนกลับไปบ้านอีก ผู้ตายไปแล้วก็คือผู้กลับบ้าน ส่วนเรายังไม่ตายก็เท่ากับยังเร่ร่อนอยู่"

คำพูดที่ชักนำไม่ให้กลัวตายของนายเซ่อร์อาเธอร์โคแนนดอยล์ และของเล่าจื๊อดังที่อ้างมานี้ น่าชมเชยนัก ซึ่งเขาทั้งสองมิใช่พุทธศาสนิกชน ยังมีความคิดความเห็นในเรื่องนี้ได้ดี เธอเป็นพุทธศาสนิกชนแท้ ๆ สมควรจะนำธรรมซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ มาวิจารณ์ให้รอบคอบ อาจเป็นปัจจัยให้เกิดความกล้าหาญ ไม่ย่อท้อต่อมัจจุราชได้ เพราะทราบความจริงว่าโดยลำพังความตายนั้น มิได้ให้โทษอะไร เพราะเป็นกฎของธรรมดา ยิ่งกว่านั้น ความตายยังเป็นการสงบกายและอารมณ์ เพื่อให้ร่างกายจิตต์ใจได้พักผ่อนเกิดความสดชื่นขึ้นใหม่ เนื่องจากร่างกายจิตต์ใจของคนเราทั้งหลายตั้งแต่เกิดมา ต้องตรากตรำลำบากอยู่กับการงานบ้าง อยู่กับความห่วงใย ความโกรธ ความเสียใจ และความกลัวบ้าง อยู่กับความป่วยและชราบ้าง เมื่อมีความตายเกิดขึ้นก็ระงับความตรากตรำลำบากยุ่งเหยิงเหล่านั้น ให้หมดสิ้นไป เช่นเดียวกับคนที่ตรากตรำทำงานในกลางวัน แต่ได้หลับนอนสนิทในเวลากลางคืน ตื่นเช้าย่อมได้รับความสดชื่นผ่องใสฉนั้น เมื่อทำความเข้าใจเช่นนี้ได้ ความหวาดเสียวตื่นกลัวก็ต้องสงบลง เพราะเห็นว่าความตายนั้น มิได้นำความเสียหายอะไรมาให้ดังกล่าวแล้ว แม้วิญญาณที่ต้องถูกเปลี่ยนไปสู่ชีวิตใหม่ก็ต้องเป็นชีวิตที่ชื่นบานกว่า เพราะแรกเป็นชีวิตใหม่ยังมิทันได้รับความตรากตรำ

การที่สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงรับรองภาษิตของผู้อื่น เช่นของพระสาวก ของฤษีและของเทวดา ซึ่งกล่าวธรรมสมควรแด่ธรรมว่า เป็นพุทธภาษิตด้วยนั้น นับว่าเป็นธรรมิโกบายที่สำคัญและกว้างขวาง ให้ความสะดวกแก่พุทธบริษัทของพระองค์ ซึ่งจะนำไปปฏิบัติโดยมิขัดกับพระพุทธประสงค์

ในที่สุดนี้ใคร่จะย้ำความจำของเธออีกสักครั้งหนึ่งว่า กึ่งคาถาที่จะกล่าวต่อไปนี้เธอยังจำได้ดีแม่นยำหรือ

"นิพฺภยํ มรณํ โหติ ภารํ โวโรปนํ ยถา"

ความว่า "ความตายไม่เป็นสิ่งที่น่ากลัว เหมือนกับปลงภาระหนักที่ทับตัว ให้พ้นไปฉนั้น

ถ้าพูดในด้านยุติธรรมกันแล้ว ความตายนั้นเป็นสิ่งที่ให้ยุติธรรมเป็นอย่างดี โดยไม่เลือกว่าใครเป็นใคร จะเป็นผู้ใดก็ตาม เมื่อเกิดมาแล้ว ความตายก็ต้องแฝงติดตามมาด้วยทุกคน เมื่อวาระแห่งความตายยังไม่มาถึง ความตายนั้นก็ซ่อนอยู่ภายในคล้ายกับไม่มี เมื่อวาระแห่งความตายมาถึงแล้ว ความตายนั้นก็ออกมาทำงานตามหน้าที่ คือแสดงมรณะให้ปรากฏโดยเปิดเผย เช่นเดียวกับละคร เมื่อยังไม่ถึงวาระของตนที่จะออกมาแสดง ก็แฝงตัวซ่อนอยู่ในฉากไปพลางก่อน เมื่อถึงตอนที่ต้องออกแสดงมาถึงแล้ว ก็โผล่ฉากออกมายังมหาชนที่คอยทัศนาให้ได้เห็นกันทั่ว ฉนั้น

โดยเหตุนี้ ทุก ๆ คนที่เกิดมาแล้ว จึงไม่มีใครแคล้วพ้นจากความเป็นศพไปได้ ในที่สุดต่างก็ต้องเป็นศพ จบไปตามกัน ฯ

oooo จบ oooo จบ oooo

จบหมด

จบหมด	ไม่เลือกหน้า	ว่าใคร
จบหมด	เป็นศพไป	ทุกผู้
จบหมด	น่าสลดใจ	เป็นถ่าน เถ้าแฮ
จบหมด	ใครเรียนรู้	ทุกข์พ้นดลเกษม ฯ

ข่าวท้ายเล่ม

ได้ทราบว่า บิดาของคนผู้มีชื่อคนหนึ่ง ป่วยมาก ต่อมาก็เข้าใจกันว่าถึงแก่กรรม พวกสัปเหร่อก็ทำงานตามหน้าที่ เสร็จแล้วก็นำศพไปเก็บยังสถานที่เก็บ เพื่อไว้ทำศพในโอกาสหน้าต่อไป ครั้นเวลาล่วงมานานพอสมควร บิดามารดาก็ปรารภจะทำการฌาปนกิจศพบิดาของตน สัปเหร่อก็ดำเนินงานตามหน้าที่ เช่นเปิดหีบออก เพื่อทำความสะอาดให้ศพเป็นต้น ทันใดนั้นภาพที่หน้าสลดใจ ก็มาปรากฏขึ้น คือศีรษะของศพนั้น แทนที่จะอยู่ตามที่เดิม กลับมาอยู่ที่โคนขา เมื่อมารดาเห็นเช่นนั้น ก็ร้องไห้แทบจะเป็นลมสลบ คนทั้งหลายก็พากันติสัปเหร่อว่า "สะเพร่าเกินไป" ถ้ารอเวลาไปนานสักหน่อย จึงค่อยตราสัง บางทีคนป่วยนั้นอาจฟื้นขึ้นก็ได้ การที่ศพมีศีรษะปรากฏเช่นนั้น ส่อให้รู้ว่าคนนั้นยังไม่ตาย แต่เขาไม่สามารถจะช่วยตัวเองให้รอดพ้นจากมรณะได้ โดยที่ตนถูกเขาตราสัง และถูกทับด้วยของหนัก มีเถ้าแกลบเป็นต้น และหีบซึ่งตรึงด้วยตะปู อย่างแน่นหนา ในที่สุดจึงกลายเป็นรอคอยมัจจุราชอยู่ในหีบนั้นแต่ผู้เดียว จนกว่ามัจจุราชจะมาเชิญไปทัศนาจรยังปรโลก

สัปเหร่อจ๋า จงระวังเรื่องนี้ให้มากหน่อยนะจ๊ะ อย่าให้เขาติเตียนได้ว่า "สะเพร่าเกินไป" ดังที่เล่ามาแล้วในตอนเบื้องต้น

เรื่องนี้จะจริงเท็จประการใด ฉันก็ไม่กล้ายืนยันและปฏิเสธ ที่นำมาเขียนไว้ในที่นี้ ก็เพื่อจะเตือนสัปเหร่อ ไม่ให้ทำด้วยความประมาทเท่านั้น.

พระราชเมธากร

ธรรมปาฐก

ท่านทั้งหลาย สมัยนี้พสกนิกรโดยทั่วไป ต่างพากันโอดครวญไปตามกันว่า "ยากจน" ทั้งใจก็เหี่ยวแห้งไม่สดชื่น มิใช่จะบ่นว่าจนฉะเพาะแต่ชาวบ้าน ถึงชาววัดก็พลอยบ่นว่าจนไปด้วย เพราะชาววัดเป็นผู้เกาะชาวบ้าน

หากจะมีคำถามเข้ามาว่า ความยากจนนั้นมาจากไหน ก็คงจะมีผู้ยกนิ้วขึ้นไสวเพื่อให้คำตอบว่า มาจาก เศรษฐกิจตกต่ำ ถ้าจะถามล้วงเขาไปอีกว่า เศรษฐกิจตกต่ำนั่นมาจากไหน ตอนนี้คงตอบอย่างชัดกันนุง

ถ้าผู้ตอบนั้น เป็นนักทำนายชาตาของโลก เช่น ฟราดามมายา สตรีชาวยุโรปผู้หนึ่ง ก็คงให้คำตอบว่า มาจากดวงชาตาของโลกตกต่ำ

ถ้าผู้ตอบนั้น เป็นพวกที่ถือศาสนาคริสตังอย่างเคร่งครัด ก็คงให้คำตอบว่า มาจากพระยะโฮว่าผู้เป็นเจ้าบันดาล

ถ้าผู้ตอบนั้น เป็นผู้ที่เคร่งครัดต่อศาสนาอิสลาม ก็คงให้คำตอบว่า มาจากพระอาหล่า ฯ บันดาล

ถ้าผู้ตอบนั้น เป็นปริญญาทางโลก ก็คงจะตอบว่า มาจากเหตุผลหลายอย่าง มีเครื่องยนต์กลไกเป็นต้น ถ้าจะซักถามต่อไป เขาคงให้เหตุผลอย่างวิจิตรพิสดาร ฯ ฉะเพาะในทางเครื่องยนต์คงให้เหตุผล ว่าเนื่องจากเกิดมีเครื่องยนต์ขึ้นมาก การมีเครื่องยนต์มากก็เป็นการดึงดูดเศรษฐกิจให้ตกต่ำได้ แล้วเขาคงอธิบายต่อไปว่า เครื่องยนต์สีข้าว ที่เราเรียกกันว่า "โรงสี" นั้น เมื่อเกิดมีขึ้นโรงหนึ่ง ก็ตัดอาชีพของพวกที่ทำครกขาย, ทำสากขาย, ทำกระเดื่องขาย, ทำสีขาย, ทำกระด้งขาย, ตลอดจนอาชีพของผู้ที่เคยรับจ้างซ้อมข้าวอีกด้วย เมื่อเกิดขึ้นหลาย ๆ โรง ก็ยิ่งตัดอาชีพของพวกนั้น ๆ มากขึ้น

เมื่อเครื่องยนต์เรือ ที่เราเรียกกันว่า "เรือยนต์" เกิดมีขึ้น แสดงเป็นเรือเที่ยวรับคนแล้วก็ตัดอาชีพของพวกเรือจ้างลงไป มิฉะเพาะแต่พวกเรือจ้างเท่านั้น ยังตัดอาชีพของพวกนายช่างที่ทำแจวขาย ต่อเรือขายอีกด้วย ตลอดจนอาชีพของพวกที่ขายหูแจว ขายชัน ขายน้ำมันยาง

เมื่อเกิดรถยนตร์จ้างขึ้น ก็ตัดอาชีพของพวกรถม้า รถเจ๊ก ตลอดจนนายช่างที่ต่อรถขาย

เครื่องยนตร์เหล่านั้น ถ้าเกิดมีมากขึ้น เช่น โรงสีไฟมีขึ้นหลายโรง เรือยนตร์มีมากขึ้นหลายลำ รถยนตร์มีขึ้นหลายคัน ในที่สุดพวกเครื่องยนตร์เหล่านั้น ต่างก็ตัดอาชีพของกันและกันอีกชั้นหนึ่ง ท่านเคยได้ยินไหม เจ้าของโรงสีที่เจ๊งไปก็หลายราย เจ้าของเรือยนตร์ เจ้าของรถยนตร์ เจ๊งไปแล้วก็หลายราย ฯ เวลานี้ประเทศที่ทำเครื่องยนตร์ขายก็มีหลายประเทศ ต่างฝ่ายก็ต่างมุ่งจะขาย ประเดี๋ยวประเทศนั้นทำสิ่งนี้ขึ้น แล้วส่งไปขายประเทศโน้น ประเดี๋ยวประเทศโน้นทำสิ่งนี้ขึ้น แล้วส่งไปขายประเทศนั้น ลงท้ายต่างฝ่ายก็ต่างจะเป็นผู้ขาย ประเทศที่รับซื้อก็มีแต่จะน้อยลง เมื่อเป็นเช่นนี้ผลลัพธ์ก็คงมีว่า " ขายไม่ไหว " ฯ ต่อจากนั้นโรงงานที่ทำเครื่องยนตร์ก็เริ่มขาดทุน ในที่สุดต้องหยุดโรงงาน คราวนี้ร้อนมาถึงพวกกรรมกรหางานทำไม่ได้ ลงท้ายเกิดกรรมกรว่างงานขึ้น เพียงนี้พอเห็นได้ว่า เศรษฐกิจตกต่ำนั้น มาจากเครื่องยนตร์กลไกได้สายหนึ่ง ถ้าจะนำเหตุที่ทำให้เศรษฐกิจตกต่ำ โดยวิธีอื่น ๆ มาอธิบายต่อไป ก็จะเพิ่มความเมื่อยให้กับท่านที่ฟังมากขึ้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอลงเอยว่า เศรษฐกิจตกต่ำนั้น มาจากเหตุดังที่ได้บรรยายมานี้ ส่วนมนุษย์เล่าก็มีแต่จะเพาะกันเพิ่มเติมทุกปี ไม่มีว่างเว้น จนเกือบจะไม่มีที่อยู่ เพราะจำนวนตายน้อยกว่าเกิด อาหารที่จะบริโภคก็ฝืดเคืองยิ่งขึ้น เพราะต้องเฉลี่ยกันกิน เลยกลายเป็นหากินไม่พอปากพอท้องไปตามกัน

เมื่อความยากจนเกิดขึ้นเช่นนี้แล้ว ทางที่ถูกก็ควรยอมให้จนแต่ทรัพย์สมบัติภายนอก ไม่ควรยอมให้ความเบิกบานใจซึ่งเป็นของภายในพลอยจนไปด้วย ถ้าจนทั้งนอกทั้งใน ก็ชื่อว่าจนกันใหญ่ ฯ ส่วนความจนภายนอกนั้น ถ้ายังแก้ไขไม่ไหว ก็ควรปล่อยไปก่อน ส่วนใจนั้นควรแก้ไขให้เบิกบานอยู่เสมอ เพราะเป็นความสดชื่นแห่งชีวิต อย่าเพิ่งยอมจน ฯ การแก้ไขใจให้สดชื่นนั้น ไม่เป็นการเหลือวิสัย ไม่ต้องมีเงินทองลงทุนก็ทำได้ มีแต่สันโดษเป็นต้นทุนเพียงข้อเดียวก็พอ ฯ ถ้าไม่มีสันโดษแล้ว ถึงจะมั่งมีสักเพียงไรก็ไม่หายจน ไม่พ้นความเดือดร้อน ไม่อาจทำใจให้สดชื่นได้ ถึงจะมีสดบ้าง ก็สดไปตามแกน คือสดแกมซีด หรือสดแกมซูบ ถ้าภายนอกจนทรัพย์แล้ว ซ้ำภายในจนสันโดษ ก็ยิ่งได้รับโทษทางแสนเดือดอย่างมหันต์ ฯ ในข้อนี้ขอเชิญท่านฟังอธิบายต่อไป สำหรับคนที่จนทั้งทรัพย์

ทั้งสันโดษนั้นจะไม่พูดถึง เพราะมีตัวอย่างให้ดูอยู่มากแล้ว มองเห็นได้ง่าย เมื่อไม่มีกินไม่มีใช้ ทั้งใจก็เติบ มักใหญ่ใฝ่สูง จะเดือดร้อนหรือไม่มากน้อยเพียงไรนั้น ขอท่านจงวิจารด้วยตนเอง

ส่วนคนมีเงินนั้น ดูเหมือนจะพ้นแล้วจากความจน แต่มองเข้าไปให้ซึ้งอีกสักหน่อยก็เห็นว่าไม่พ้นจน เพราะมีหมื่นก็ยังเห็นว่าจนกว่าคนที่มีถึงแสน มีถึงแสนแล้วก็ยังเห็นว่าจนกว่าคนที่มีถึงล้าน มีถึงล้านแล้วก็ยังเห็นว่าจนกว่าคนที่มีถึงโกฏิ ลงท้ายจึงต้องตะเกียกตะกายหากันไปไม่รู้จักหยุดหย่อน เพื่อให้มียิ่ง ๆ ขึ้น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะอะไร ไม่ใช่เพราะความจนดอกหรือ เพราะฉะนั้นเศรษฐีใหญ่ ๆ ในยุโรป จึงอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ต้องไปตั้งห้างประเทศโน้น มาตั้งห้างประเทศนี้ ไปตั้งโรงสีที่โน่น มาตั้งโรงสีที่นี่ ประเดี๋ยวเอาเรือไปเดินแควโน้นแควนี้ ไม่รู้จักสิ้นสุดยุติลงได้ สมดังคำผู้ใหญ่ที่เคยพูดว่า "ยิ่งได้ยิ่งอยาก ยิ่งมากยิ่งดี ยิ่งรวยยิ่งตระหนี่ ถึงเป็นเศรษฐี ก็ไม่มีวันพอ" เพราะฉะนั้นในชาดกท่านจึงอ้างถึง พระยามันทาตุราช เพียงตบพระหัตถ์คราวเดียวอาจให้ฝนแก้ว ๗ ประการตกลงมาได้ในที่ ๑๒ โยชน์ สูงเพียงสะเอว ทั้งได้เสวยสมบัติในเทวโลกก็ช้านานจนท้าวสักกะจุติไปแล้วถึง ๓๖ องค์ แม้เพียงนี้ก็หาพอประสงค์ไม่ ฯ อาการของคนชะนิดนี้ ถึงไม่มีใครบอก ก็ต้องรู้ได้ว่าไม่มีความเย็น เพราะถ้าหาไม่ได้ ก็เดือดร้อนในเรื่องไม่สมหวัง, เมื่อหาได้มาเก็บไว้ ก็เดือดร้อนในเรื่องบริหาร, ขณะที่หาก็เดือดร้อนด้วย ความทะยานเหนื่อยยาก หนักอกหนักใจ, ถ้าพินาศไปด้วยภัยต่าง ๆ ก็เดือดร้อนเพราะเสียดาย ท่านเห็นไหม คนที่ไร้สันโดษ ถึงจะมีสักเท่าไรก็ไม่หายจน ไม่พ้นเดือด

อะไรเล่า ที่ทำให้คนซึ่งจนสันโดษ ได้รับโทษถึงแสนเดือด และขัดสนไม่รู้หาย? ข้าพเจ้าจะขออธิบายต่อไป ใจของเรา ถ้าไม่มีสันโดษประจำอยู่แล้ว ตัณหาก็ได้ช่องเข้ามาแทนที่ จึงทำใจให้เป็นเช่นนั้นขึ้น ถ้าเพ่งถึงคำว่าตัณหาก็บอกชื่ออยู่ในตัวแล้วว่า ต้องมี**ตัน**อยู่เสมอไป เมื่อ**ตัน**แล้วก็ต้อง**หา** **หา**ได้มาแล้วไม่ช้าก็เกิด**ตัน**อีก ต้อง**หา**ใหม่ ถ้าแรงกล้ายิ่งขึ้น **หา**ในทางสุจริตไม่ได้**ตัน**ใจเข้า ลงท้ายก็ต้อง**หา**ในทางทุจจริตต่อไป โดยมิได้เล็งเห็นว่า การทำเช่นนั้นจะผิดกฎหมายบ้านเมืองหรือไม่ จะผิดศีลธรรมหรือไม่ ตัณหาที่ทำให้หน้ามืดตาลายเช่นนี้ โลกจึงให้สมญาว่า **ตัณหาหน้ามืด** เพราะเกิดขึ้นในใจของผู้ใด ก็ทำให้ตาของผู้นั้นลาย มองไม่เห็นผิดและถูก ถึงจะรวยมากสักเท่าไร ก็คดโกง

ไม่ได้ จะมีคู่ครองสักเท่าไร ก็อดเป็นชู้ไม่ได้ ในที่สุดนอนบ้านไม่ได้ ต้องมาอาศัยนอนตามป่าบ้าง ตามเรือนจำบ้าง มิฉะนั้นก็ถูกทำร้ายร่างกาย เกิดเดือดกันใหญ่ ในข้อนี้พึงดูตัวอย่างทศกรรฐ์ ถ้าสันโดษในนางมณโฑแล้ว ก็คงแคล้วจากแสนเดือด เพราะไม่สันโดษในนางมณโฑ จึงต้องโมโหหน้าเลือด จนนั่งเดือดนอนเดือด ซ้ำพลอยให้ญาติมิตรบุตรภรรยา และเสนามารเดือดดานไปด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะจนสันโดษ พระศาสนาเล็งเห็น โทษข้อนี้ จึงได้ทรงสอนพุทธบริษัท ยกสันโดษขึ้นตั้ง แล้วตรัสว่าเป็นขุมทรัพย์อย่างประเสริฐสามารถจะบันดาลให้พ้นจากเดือดร้อน และยากจนได้โดยถ่องแท้ ดังกระแสธรรมเทศนาที่ตรัสไว้ว่า

" สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ธนํ "

สันโดษเป็นบรมทรัพย์ดังนี้

ในที่นี้ท่านยกสันโดยขึ้นแสดงว่าเป็นทรัพย์ ก็เพราะสันโดษสามารถเปลื้องความอัดตะคัด และเดือดร้อนของบุคคลให้พ้นไปได้ เหมือนคนมีทรัพย์ เมื่อต้องการอะไรก็มีจับจ่ายใช้สอยเปลื้องความอัดตะคัด และเดือดร้อนในข้อนั้นให้พ้นไปได้ฉะนั้น เหตุนั้นท่านจึงจัดสันโดษว่า เป็นทรัพย์ด้วยประการหนึ่ง

ทรัพย์อย่างอื่นไม่ดีเท่าสันโดษ ฉะนั้นท่านจึงเรียกแต่เพียงว่า**ทรัพย์** ส่วนสันโดษนั้นดีกว่าทรัพย์ทุกชะนิด ฉะนั้นท่านจึงเรียกให้แปลกว่า **บรมทรัพย์** ๆ

ท่านทั้งหลายสิ่งอะไรที่มีบรมนำหน้าสิ่งนั้น ต้องเป็นสิ่งที่ประเสริฐ, ถ้าเป็นสถานที่ก็ต้องเป็นสถานที่ที่ประเสริฐ เช่นบรมมหาราชวัง, ถ้าเป็นคณะชน ก็ต้องเป็นคณะชนที่ประเสริฐ เช่นบรมวงศานุวงศ์, ถ้าเป็นรูป ก็ต้องเป็นรูปที่ประเสริฐ เช่นพระบรมรูป, ถ้าเป็นคำสั่ง ก็ต้องเป็นคำสั่งที่ประเสริฐคือเด็ดขาด เช่นพระบรมราชโองการ, ถ้าเป็นศาสดา ก็ต้องเป็นศาสดาที่ประเสริฐ เช่นพระบรมศาสดา, ถ้าเป็นทรัพย์ ก็เป็นทรัพย์ที่ประเสริฐ เช่นบรมทรัพย์ดังที่กำลังปาฐกอยู่นี้

ทรัพย์อย่างอื่น ทั้งที่มีวิญญาณและหาวิญญาณมิได้ทุกชะนิด ก่อนแต่จะได้ก็ร้อนด้วยการแสวงหา, แม้ได้มารักษาไว้ก็ยังต้องร้อนด้วยการบริหาร, เมื่อเป็นอันตรธานไปด้วยภัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ยิ่งเพิ่มความเดือดร้อนหนักขึ้น ๆ ส่วนบรมทรัพย์หาเป็นเช่นนั้นไม่

มีแต่ความเย็นใจทั้ง ๓ กาล และไม่สาธารณ์ที่ใคร ๆ จะฉ้อลักเอาไปได้ เมื่อตายแล้วยังมีสิทธิที่จะเอาไปใช้ในชาติหน้าต่อไปได้อีก ท่านเห็นไหม บรมทรัพย์มีคุณค่าพิเศษถึงเพียงนี้ ก็บรมทรัพย์นั้น ได้แถลงไว้แล้วในเบื้องต้นว่า " สันโดษ " สันโดษนี้ ถ้าจะแปลให้เป็นภาษาของเรา ก็ต้องแปลได้หลายอย่าง แปลว่ายินดีโดยเสมอก็ได้ ยินดีด้วยวัตถุของตนก็ได้ ยินดีด้วยวัตถุมีอยู่ก็ได้ ยินด้วยปัจจัยตามมีตามได้ก็ได้ แต่ในที่นี้จะขอแปลว่าอย่างสั้น ๆ ฟังง่าย ๆ ว่า **ยินดีตามมี** คือมีเพียงไหน ก็ยินดีเพียงนั้น มีอย่างไหน ก็ยินดีอย่างนั้น มีเท่าไร ก็ยินดีเท่านั้น ไม่ต้องไปยินดีอยากได้ของใคร ไม่ต้องคิดลักขะโมยของใคร ไม่ต้องริศยาใคร ทั้งไม่ต้องมีความเสียใจว่า เรามีน้อยกว่าเขาอีกด้วย การจะถือเช่นนี้ได้ ก็ต้องเป็นคนฉลาด รู้จักตัวประโยชน์ชัด ว่าอยู่ที่ตรงไหน แล้วเลือกเจาะเอาแต่ฉะเพาะที่เป็นประโยชน์โดยตรงเท่านั้น

มะม่วงมีเนื้อเป็นประโยชน์ แมงคุดมีเมล็ด แตงโม แตงไท อ้อย เป็นประโยชน์ ผู้ที่รู้จักประโยชน์แห่งผลไม้ ย่อมยินดีในผลไม้ได้ทุกอย่าง ฉันใด ผู้ที่ฉลาดในสิ่งต่าง ๆ ย่อมยินดีได้ทุก ๆ อย่างฉันนั้น เมื่อมีความยินดีเสียทุก ๆ อย่างแล้ว ความยินร้ายจะมีมาแต่ไหน ดังจะอธิบายให้เห็นต่อไปนี้

ต่างว่า เรามีเครื่องนุ่งห่มดี ๆ สวย ๆ ก็ยินดีของเรา เพราะของที่ดีย่อมใช้ได้ทนและสง่านัยน์ตา ฯ ถ้านุ่งห่มเช่นนั้นไม่มี มีแต่เก่า ๆ ขาด ๆ ปะ ๆ ก็ควรยินดีเหมือนกัน เพราะของเก่าของขาดของปะ รักษาก็ง่าย ลืมไว้ก็ไม่ค่อยหาย เพราะขะโมยไม่ปองลัก ฯ ถ้าเพ่งถึงประโยชน์แล้ว ของใหม่หรือของเก่าก็ปิดบังกายได้ ประโยชน์เท่ากัน

ถ้าเป็นอาหาร มีบะฉ่อ, เกาเหลา, ก็ยินดีของเรา เพราะอร่อย กลืนได้คล่องคอ ฯ ถ้าของเช่นนั้นไม่มี มีแต่ปูเค็ม, น้ำปลา, ก็ควรยินดีเหมือนกัน แม้จะฝืดคอสักหน่อยก็ยังดี ควรแข็งใจกลืน ชูชกได้พระราชทานของที่ดีจากพระเจ้ากรุงสญชัย อร่อยมากไปจนลืมอิ่ม ลงท้ายไฟธาตุย่อยไม่ทัน เลยหยุดหายใจกันในคืนวันนั้น ฯ ถ้ามุ่งถึงประโยชน์แล้ว อาหารชะนิดไหนที่ไม่ให้โทษ เมื่อลงไปถึงท้องแล้วก็ได้รับประโยชน์คืออิ่มเท่ากัน

ที่อยู่อาศัยของเรา จะเป็นตึกหรือเรือนปั้นหยาฝากระดาน ก็ควรยินดี เพราะแน่นหนาและกว้างขวางทั้งงดงาม ฯ ถ้าชะนิดนั้นไม่มี มีแต่กระต๊อบมุงแฝกมุงจาก ก็ควรยินดี

เหมือนกัน เพราะเป็นเรือนเล็ก ๆ ปัดกวาดก็ง่าย ไม่ต้องทำกันมากมายเหมือนเรือนที่ใหญ่โต การมีเรือนใหญ่จนเหลืออยู่ก็หาประโยชน์มิได้ แม้จะรื้อถอนก็ยากลำบาก ไม่สะดวกเหมือนเรือนเล็ก ๆ ฯ ถ้ามุ่งถึงประโยชน์แล้ว จะเป็นที่อยู่ที่อาศัยชะนิดไหน ก็บังแดดบังฝนพ้นชื้นพ้นแฉะ ได้ประโยชน์เท่ากัน

ยารักษาโรค จะมีรสอย่างไร หวานเย็นชื่นใจหรือขื่นขมเค็มเหม็น เป็นยาไทยหรือยาฝรั่ง ควรยินดีทุกอย่าง สุดแต่จะมี ถ้ามุ่งถึงประโยชน์จะเป็นยาชะนิดไหน หายโรคได้เป็นแล้วกัน เพราะรับประทานเป็นยา มิได้รับประทานเพื่ออร่อย

เงินทองก็เหมือนกัน ถ้ามีมากก็ควรยินดี เพราะจะต้องการอะไร จะได้ซื้อจ่ายได้ตามปรารถนา, หรือจะบริจาคทานเมื่อไรก็ได้, จะไปไหนมาไหน เมื่อไม่ควรเดินก็ไม่ต้องเดิน ไม่ควรพายก็ไม่ต้องพาย ใช้เงินนั้นจ่ายเป็นค่าจ้างไปก็ได้, เมื่อใกล้ตายก็ยังอุ่นใจว่า มีมฤดกไว้ให้ลูกให้หลาน ฯ ถ้าเป็นคนขัดสน จนเงินทองก็ดีเหมือนกัน จะไปไหนก็สบายไม่ต้องห่วง, เขาปล้นกันหัวบ้านท้ายบ้าน ก็นอนตาหลับ, เพราะพวกปล้นกลัวคนจน ไม่กล้าย่างเข้ามา กลัวเสียลูกเสียดินเปล่า ฯ ไม่มีเงินทองบริจาคทาน อนุโมทนาทานที่เขาบริจาคก็ได้ รักษาศีลฟังเทศน์ก็ได้ ถึงบุญที่ได้ก็ไม่น้อยกว่าเขา ฯ จะไปไหนมาไหนไม่มีเงินให้ค่าจ้างเขา เดินไปพายไปก็ได้ ร่างกายที่ได้ออกกำลังกายบ่อย ๆ กลับเป็นประโยชน์เพราะถูกหลักสุขวิทยา ฯ แม้จะตากแดดบ้าง ก็ได้ประโยชน์ถูกกับหลักอนามัยคนสมัยนี้ถึงเป็นผู้ดีก็นิยมตากเหมือนกัน ที่เรียกว่า 'อาบแดด' ฯ แม้จะไม่มีมฤดกให้ลูกให้หลานก็ไม่ควรวิตก ลูกหลานที่ไม่ดี ถึงจะได้รับมฤดกมากมายหลายล้าน ก็รักษาไว้ไม่ได้ ลงท้ายวอดวายไปหมด มีตัวอย่างถมไป ฯ บางคนที่ดี ไม่ได้รับมฤดกของใครเลย แม้เพียงสตางค์เดียว, ภายหลังกลับตั้งตัวได้ กลายเป็นคนมั่งคั่ง มีออกดื่น, เจ๊กบางคนมาจากเมืองนอก มีแต่เสื้อที่ใส่กับกางเกงขาก๊วย ติดตัวมาเท่านั้น ยังมาเป็นเจ้าสัวอวดคนไทยเสียอีก

ถ้าเรามียศศักดิ์มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูง ๆ ก็ควรยินดี จะได้เป็นกำลังทำประโยชน์ให้แก่ชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์, และรัฐธรรมนูญได้เต็มที่ เพราะคนมีฐานะเช่นนั้น มีผู้เคารพยำเกรง เชื่อฟัง จะทำอะไรก็สะดวกไปหมดแทบทุกอย่างฯ ถ้ายศศักดิ์หรือ

ตำแหน่งหน้าที่เช่นนั้นของเราไม่มี ก็ดีมากเหมือนกัน จะได้พ้นทุกข์พ้นร้อนนอนใจได้ ไม่ต้องกลัวใครมาถอด, และหมดภาระที่จะต้องคอยบริหารยศศักดิ์อีกด้วย โปร่งอกโปร่งใจ ฯ การมีตำแหน่งเป็นชาวนาชาวสวน, เป็นพ่อค้าแม่ค้า, ตลอดจนตำแหน่งกรรมกร, อย่าเห็นว่าเลวทรามไม่ได้ ถ้ามองให้ซึ้ง จะเห็นว่าดีมิใช่น้อย เพราะมีเสรีภาพเต็มที่ จะนอนกลางดินกินกลางทราย หรือจะขึ้นโฮเต็ลก็ได้, ไปไหนมาไหนจะใส่เสื้อนอกสวมถุงน่องรองเท้าหรือจะนุ่งกางเกงขาก๊วยไปก็ได้, จะแจวพายไปเองหรือจะขึ้นรถไฟชั้นที่ ๑ ไปก็ได้ มีธุระจะไปแรมคืนที่ไหนนาน ๆ เพียงบอกคนในครอบครัวให้รู้เท่านั้น ก็ไปได้ วันไหนขยันก็ทำงาน วันไหนเกียจคร้านนอนร้องเพลงเล่นก็ได้ ฯ ส่วนผู้ที่มียศศักดิ์ มีตำแหน่งหน้าที่สูง ๆ จะทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะนอนกลางดินกินกลางทราย ตลอดจนแจวพายไปเองเหล่านี้ เขาถือว่าเสียเกียรติยศ ฯ มีธุระจะไปแรมคืนที่ไหนนาน ๆ ก็ต้องลากระทรวง ถ้าเขาไม่อนุญาตก็ไม่ได้ไป ต่อเมื่อทางกระทรวงอนุญาตจึงจะไปได้ ฯ ถึงเวลาก็ต้องมาโรงมาศาลตามเคย ถ้าขาดบ่อยนัก ก็มักถูกตำหนิ ถูกตัดเงินเดือน ถูกไล่ออก หรือถูกถอดด้วยก็ได้ สุดแต่ผู้มีอำนาจเหนือ จะเห็นว่าควรเพียงไหน ท่านเห็นไหม ยศศักดิ์หรือตำแหน่งหน้าที่สูง ๆ ตัดเสรีภาพเสียเกือบหมด ฯ อีกอย่างหนึ่ง คนที่ไม่มียศศักดิ์ ไม่มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูง ดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว มีอิสสรภาพแก่ตัวเต็มที่ เจ้านายหรือผู้ใหญ่ชั้นสูง ใครจะไปใครจะมาก็ชั่ง ไม่เกี่ยวข้อง ถ้าชอบใจก็จะไปดู ถ้ารู้จักก็จะไปหา ถ้าไม่ชอบใจก็จะนั่งดื่มน้ำชาหรือสูบบุหรี่ ตลอดจนนอนไขว่ห้าง นั่งเบ่าปี่เล่นก็ได้ ไม่มีใครห้าม ฯ ถ้าเป็นผู้มียศศักดิ์หรือมีตำแหน่งสูง ๆ เช่น ข้าหลวงประจำจังหวัด เป็นต้น จะวางโตเอาอย่างบ้างหาได้ไม่, ตรงกันข้าม ต้องคอยวิ่งเต้นเตรียมรับรอง คอยต้อนรับ คอยพาเที่ยว คอยเตรียมตอบคำถาม คอยฟังคำสั่ง ตลอดจนคอยดูแลพินอบพิเทาเอาใจนายทุกอย่างไป เพียงนี้พอเห็นได้ว่า การไม่มียศศักดิ์ ไม่มีตำแหน่งเช่นนั้น มีอิสสรภาพเต็มที่ ถ้านึกให้ดี ก็เท่ากับคนโตคนใหญ่ ไม่ต้องพินอบพิเทาใครสบายใจอักโข

ถึงคู่ครองก็เหมือนกัน ถ้าของเรารูปร่างสง่าผ่าเผยงดงาม ก็นับว่าดีนักหนา เมื่อเห็นหน้ากันเข้า จะได้ชื่นอกชื่นใจ ฯ ถ้าของเรารูปร่างขี้เหร่ขี้ทึ้ง ก็ดีไม่น้อย จะได้หมดห่วง

สิ้นระแวง เรื่องนอกอกนอกใจ เพราะรูปร่างเช่นนั้นไม่มีใครประสงค์อยากชม ฯ คนที่รูปร่างสะสวย อาจนอกใจได้ง่าย เพราะใครเห็นใครรัก อยากทักซิกซี้ เพราะยินดีปองร่วม ฯ ถึงคู่ครองของเรา จะเป็นคนดี ไม่มีคิดนอกใจ ถึงดังนั้นก็ไม่วายร้อน เพราะมีคนปอง ฯ นางสีดา นอกใจพระรามที่ไหน ลงท้ายทำให้พระรามร้อนใจ ตลอดจนพระลักษณ์ และเสนาวานร ฯ เมื่อเพ่งถึงประโยชน์แล้ว จะเป็นคู่ครองชนิดไหน ก็ได้ประโยชน์เท่ากัน เหมือนแกงหม้อเดียวกัน ตักใส่ชามฝาลายทองใบหนึ่ง ตักใส่ชามกะลาใบหนึ่ง แกงนั้นมีรสแปลกกันหรือไม่ ไม่จำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องอธิบายแล้ว

พี่น้องลูกหลาน ถ้าเขาประพฤติดี เชื่อถ้อยฟังคำ ก็นับว่าเป็นการดี จะได้เป็นสง่าราศีแก่เรา ฯ ถ้าตรงกันข้ามก็เป็นการดีเหมือนกัน เราจะได้ตั้งหน้าบำเพ็ญตนเป็นบัณฑิต เพื่อให้เขาได้สวนะ ถ้าเขาคล้อยตามได้ เราก็ภูมิใจไม่น้อย ในเชิงสมรรถภาพและธรรมิโกบายของเรา ฯ ถ้าเขาไม่คล้อยตามเลย แม้สักเล็กน้อย ก็เป็นการดีมากอยู่ เราจะได้ตั้งหน้าบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ฯ ในหมู่หนึ่ง ถ้าดีเสียด้วยกันหมด ก็ไม่มีใครเด่น, ถ้าชั่วเสียด้วยกันหมด ก็ไม่มีใครเด่น คนดีจะเด่นได้ ก็เพราะมีคนชั่วเป็นเครื่องเทียบ ฯ เพราะฉะนั้นการอยู่ร่วมกับคนชั่ว เท่ากับได้เชิดตัวของเราให้เด่น ฯ ส่วนความดีความชั่วนั้น เป็นของฉะเพาะตัว ใช่ว่าคนหนึ่ง จะทำอีกคนหนึ่งให้ชั่วหรือดีได้ก็หาไม่ สมดังที่พระพุทธเจ้าท่านเทศนาว่า

'สุทฺธิอสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ

นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย'

แปลเป็นภาษาของเราว่า ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เป็นของฉะเพาะตัว คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์หาได้ไม่ ฯ นึกได้อย่างนี้แล้วหมดความกลุ้มใจ มีแต่ความผ่องใส สบายใจเป็นเบื้องหน้า

เท่าที่อธิบายมานี้ พอเห็นได้ว่า คนมีสันโดษพ้นจากโทษแสนเดือดได้จริง ๆ มีแต่ความสุขว่า สาธุ, สาธุ, ดีแล้วภัททิยะ, ดีแล้วภัททิยะ, นี่เป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นว่า ผู้ถือสันโดษเป็นเหตุ ให้เกิดความสุขกายเบาใจอย่างยิ่ง ดังที่ได้พรรณนามา

นอกจากนี้แล้ว สันโดษยังมีศักดาเดชานุภาพอย่างไพศาล สามารถประหารตัณหาให้พินาศลงได้ตามส่วน พระอริยเจ้าทั้งหลาย ที่ท่านดับตัณหาเสียได้ก็เพราะสันโดษ ท่านจึงพ้นจากโทษคือแสนเดือดได้ในชาตินี้ และแสนเดือดในชาติหน้า อันจะพึงมีในกามภพ รูปภพ และอรูปภพอีกต่อไป

หากมีคำสอดถามเข้ามาว่า ถ้าทุกคนพากันถือสันโดษเสียหมดแล้ว ก็จะหากินแต่เพียงพอปากพอท้อง ไหนเลยห้างใหญ่ ๆ ตึกใหญ่ ๆ เรือนใหญ่ ๆ จะเกิดมี ลงท้ายมิพากันจนหมดหรือ ทั้งบ้านเมืองก็คงจะไม่มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นแน่ ขอวิสัชชนาว่า ไม่จนดอก อย่าวิตกเลย ถ้าการถือสันโดษเป็นตนเหตุให้จนแล้ว ก็จะเป็นบรมทรัพย์อย่างไรได้ ต้องกลายเป็นบรมจน ฯ เวลานี้เศรษฐกิจตกต่ำ ต่างพากันโอดครวญไปตามกันว่า 'ยากจน' เกือบตลอดโลก, เห็นจะเป็นเพราะคนเกือบตลอดโลก พากันถือสันโดษเสียหมดกระมัง ฯ อันที่แท้ คนในยุคนี้พากันถือตัณหามากกว่าถือสันโดษเสียอีก ฯ การถือสันโดษ ไม่จำเป็นต้องหาแต่เพียงพอปากพอท้อง เหลือปากเหลือท้องก็ได้ เพราะมีหลักอยู่ว่า ยินดีตามมี มีอย่างไหน พอจะทำได้เท่าไร ก็ประกอบทำได้เท่านั้น แต่อย่าให้ถึงกับทะยานหรือดิ้นรนเกินไป จนเป็นตัณหา, อย่าให้ละโมภเกินไป จนเป็นอภิชฌา, อย่าให้เสียหายเกินไป จนเป็นทุจจริต ฯ ถ้าหากเหลือปากเหลือท้องไม่ได้ คฤหัสถชนชั้นพระอริยสาวกอริยสาวิกา ที่ท่านพอมีอันจะกินแล้ว ก็เห็นจะประกอบอาชีพไม่ได้ เพียงนี้พอเห็นได้ว่า การถือสันโดษ ประกอบอาชีพได้แท้ จะป่วยกล่าวไปใย ถึงสร้างตึกปลูกเรือนเล่า ฯ สันโดษนี้ ถ้ายิ่งถือได้ชั้นอุกฤษฏ์ ยิ่งรวยใหญ่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านถือสันโดษเช่นนั้น, พระปัจเจกพุทธเจ้าและอนุพุทธเจ้า ท่านก็ถือสันโดษเช่นนั้น เว้นการทำไร่ไถหว่าน และค้าขายอีกด้วย น่ากลัวจนแย่ แต่ตรงกันข้ามกลับรวยใหญ่ ยิ่งกว่าใคร ๆ ในโลก มีวัดอยู่งาม ๆ มีกุฏิอยู่สวย ๆ ยิ่งกว่าเดี๋ยวนี้หลายเท่า เช่นวัดปุพพาราม และวัดเชตวันเป็นต้น ทั้งสมณบริกขารบริบูรณ์ ยังเหลือเผื่อมาถึงพระสงฆ์ในยุคนี้ ได้อาศัยอุปโภคบริโภคมา ตั้งสองพันปีเศษแล้ว ก็ยังไม่เห็นว่ามีการยุบยอบเลย ฯ ที่พูดว่าบ้านเมืองก็คงไม่เจริญนั้น ก็ตรงกันข้ามอีก ถ้าเป็นได้เช่นนั้นจริง สันโดษก็ต้องกลายจากบรมทรัพย์

กลับมาเป็นบรมโทรม, บรมทรุด, หรือบรมเสื่อม ฯ ลองนึกดูก็พอจะรู้ได้ ต่างว่าทุก ๆ ประเทศพากันถือสันโดษเสียด้วยกันทั้งหมดแล้ว เขตต์แดนของใคร ๆ ก็รักษาจะแต่งให้หรูหราอย่างไรก็ได้ ฯ การรบราฆ่าฟันกัน เพื่อแย่งเขตต์แดนกัน นั่นเป็นเพราะไม่ถือสันโดษ ฯ ถ้าพะม่าถือสันโดษพระราชวังโบราณในพระนครศรีอยุธยา ก็คงไม่ทรุดโทรมถึงเพียงนี้ เพราะฉะนั้นสันโดษ จึงเป็นบรมทรัพย์ เป็นเหตุให้มั่งมี เป็นเหตุให้บ้านเมืองเจริญ ให้อยู่เย็นเป็นสุข สมจริงทุกประการ

ท่านทั้งหลาย การปาฐกเรื่องบรมทรัพย์ของข้าพเจ้านี้ ก็มากมายพอสมควรแก่เวลาแล้ว ก่อนจบข้าพเจ้าขออัญเชิญพระศรีรัตนตรัยที่ศักดิ์สิทธิ์ พร้อมทั้งนิกรอมรเจ้าผู้เรืองฤทธิ์ไปด้วยมเหศักดิ์ จงบันดาลให้ท่านรวยบรมทรัพย์ หลุดพ้นจากความขัดสนจนยากเดือดร้อนทุกประการ เทอญ ฯ

ธรรมคุณกถา

สมเด็จพระศาสดาทรงรับสั่งไว้เมื่อใกล้ปรินิพพานว่า **โย โว อานนฺท ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต** ความว่า ดูกรอานนท์ ธรรมก็ดี วินัยก็ดี บทใดที่เราตถาคตแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่ท่านทั้งหลาย **โส มมจฺจเยน สตฺถา** ธรรมแลวินัยบทนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงลับไปแห่งตถาคต

พระพุทธพจน์ข้อนี้ ส่อให้ทราบได้ว่า พระองค์ทรงตั้งธรรมวินัยไว้ ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเป็นเช่นนี้ พุทธศาสนิกชน ที่มีความเคารพในพระองค์มากเพียงใด ก็ควรทำความเคารพในพระธรรมศาสดามากเพียงนั้น เพราะธรรมศาสดา นอกจากเป็นธรรมที่พระองค์ทรงแต่งตั้งให้เป็นศาสดาแทนแล้ว ยังเป็นธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ได้โดยลำพังอีก มีเกี่ยวเนื่องกับพระองค์ถึงสองประการ แต่อย่าเข้าใจว่า พระธรรมศาสดานั้น เป็นสิ่งไม่สำคัญ ไม่เทียบเท่าพุทธศาสดา แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาล แลที่มีศาสนาดำรงอยู่ในเวลานี้ แลทั้งที่จะมีต่อไปในกาลข้างหน้า ได้ทรงเคารพพระสัทธรรม มาแล้วทุกพระองค์ เป็นประเพณีต้องด้วยบาลีในธัมมคารวาทิคาถาว่า

สพฺเพ สทฺธมฺมครุโน วิหรึสุ วิหาติ จ
อถาปิ วิหริสฺสนฺติ เอสา พุทฺธานธมฺมตา

ความว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ได้ทรงเคารพในพระสัทธรรมมาแล้วด้วย และทรง(เคารพ) อยู่ด้วย จักทรง (เคารพ)ต่อไปอีกด้วย นี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา จึงควรสนใจในพระสัทธรรมให้มาก จะได้รู้จักท่านไว้ คุ้นเคยกับท่าน ทำความเคารพท่าน และปฏิบัติท่าน ด้วยปฏิบัติบูชา

สมัยนี้เป็นสมัยที่พระพุทธศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว พวกเราเกิดในภายหลัง ไม่ทันพระองค์ท่าน จึงมิได้เห็นพระรูปพระโฉมของพระองค์ แต่ถึงดังนั้น ถ้าได้เห็นพระธรรมของพระองค์อย่างแจ่มชัด ก็เป็นอันชื่อว่าได้เห็นพระองค์อย่างแจ่มแจ้ง ดีกว่าเกิดทันท่านอยู่ใกล้ท่านแต่ไม่เห็นธรรม ความข้อนี้ได้รับสั่งแก่พระวักกะลิมาแล้ว พระธรรมคำสอนของ

พระองค์นั้นมีมากด้วยกัน ในที่นี้จะขอเชิญพระธรรมคุณกถามาเพื่อพบปะกับท่านทั้งหลายเพียงชั่วเวลาเล็กน้อย พระธรรมคุณกถาที่เชิญมาเพื่อพบปะกับท่านนั้น มีรวมด้วยกัน ๖ บท คือ

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม	บท ๑
สนฺทิฏฺฐิโก	,, ๑
อกาลิโก	,, ๑
เอหิปสฺสิโก	,, ๑
โอปนยิโก	,, ๑
ปจฺจตฺตํเวทิตพฺโพวิญฺญูหิ	,, ๑

บัดนี้จะพรรณนาพระธรรมคุณกถาเป็นลำดับไป

พระธรรมคุณบทต้นว่า

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม นั้น แปลว่า **พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว**

มีอธิบายว่า คำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคนั้นเรียกว่าพระธรรม ฯ พระธรรมนั้นมีมากมาย ตามที่พระโบราณาจารย์กำกับไว้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ฯ พระธรรมที่ชื่อว่า **สฺวากฺขาตธรรม** ในที่นั้น โดยเฉพาะท่านหมายปริยัติกับปฏิเวธ ส่วนปฏิเวธที่ชื่อว่าเป็น

สฺวากฺขาตธรรม ในที่นั้น โดยเฉพาะท่านหมายปริยัติกับปฏิเวธ ส่วนปฏิเวธที่ชื่อว่าเป็น
สฺวากฺขาตธรรมเพราะมีปฏิปทากับพระนิพพาน ย่อมสมควรแก่กันและกัน ในคำนั้นพึงเห็นเช่นไตรสิกขา ซึ่งมีปฏิปทาตรงไปยังพระนิพพาน เป็นธรรมดับกิเลสทั้งส่วนหยาบ ส่วนกลาง ส่วนละเอียด ส่วนพระนิพพานเล่า ก็เป็นธรรมบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเช่นนั้น เหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่าเป็นธรรมที่สมควรแก่กันและกัน ส่วนพระปริยัติที่กล่าวว่าเป็นสฺวากฺขาตธรรมนั้นเพราะพระองค์ได้ตรัสไว้ดี เรียบร้อยตลอดแล้ว ไม่ปรากฏว่า มีตอนไหนที่สอนให้ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญตนเป็นคนเลว เช่นสอนให้เป็นคนโหดร้าย, สอนให้ลักขโมย, สอนให้สูบฝิ่นกินสุรา, และสอนให้เล่นการพนันเป็นต้น ตรงกันข้าม กลับสอนให้ละจากสิ่งเหล่านั้น และซ้ำสอนให้ประพฤติดีต่อไปอีก เช่นสอนให้เมตตาปราณีกัน, ให้สงเคราะห์กัน และสอนให้ประพฤติตนเป็นคนสุภาพ เป็นต้น คำสอนชนิดนี้ เห็นได้ชัดว่า ตรัสดีแท้

ความชั่วทุกชนิด มีกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นต้น พระองค์ตรัสว่าเป็นปหานกิจควรจะละเสียและตรัสต่อไปว่า ถ้าไม่ละ ย่อมได้รับโทษเป็นทุกข์เดือดร้อน เมื่อบุคคลฝ่าฝืนขืนประพฤติ ก็ได้รับโทษเช่นนั้นเป็นความจริง ฯ ส่วนสรรพความดี มีกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เป็นต้น ทรงตรัสว่าเป็นภาวนากิจ ควรทำให้เกิดมีขึ้น และตรัสต่อไปว่า ถ้าทำให้เกิดมีขึ้นได้ ย่อมได้รับอานิสงส์ คืออยู่เย็นเป็นสุขปลอดจากเวรภัย เมื่อบุคคลประพฤติตาม ก็ได้รับอานิสงส์เช่นนั้นเป็นความจริง คำสอนที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่วิปริตคลาดเคลื่อนเช่นนี้ ใครเลยจะกล้าค้านได้ว่าเป็นสฺวากฺขาตธรรมไม่ได้

คำสอนของพระองค์นั้น ได้ทรงวางไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ก้าวก่ายกัน, สำหรับคนมีภูมิธรรมชั้นต่ำ ก็มีธรรมชั้นต่ำไว้รับรอง เช่น ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์, สำหรับคนที่มีภูมิธรรมขั้นกลาง ก็มีธรรมชั้นกลางไว้รับรอง เช่นสัมปรายิกัตถประโยชน์, สำหรับคนที่มีภูมิธรรมชั้นสูง ก็มีธรรมชั้นสูงไว้รับรอง เช่นปรมัตถประโยชน์ ฯ แม้ในปรมัตถ-ประโยชน์เล่า ก็ยังสอนให้ก้าวไปทีละขั้น เช่น ขั้นศีล ขั้นสมาธิ ขั้นปัญญา ฯ แม้ในขั้นปัญญาเล่า ถ้าจะสอนปัญญาชั้นสูง เช่น อริยสัจ ก็ยังฟอกจิตพุทธบริษัทด้วยอนุปุพพีกถา ซึ่งเป็นปฏิปทาขั้นต่ำ เสียก่อน เพราะฉะนั้น จึงมีผู้สรรเสริญระเบียบธรรมของพระองค์ว่า อาทิกลฺยาณํ ไพเราะเบื้องต้น, มชฺฌกลฺยาณํ ไพเราะในท่ามกลาง, ปริโยสานกลฺยาณํ ไพเราะในที่สุด คำสอนที่เป็นระเบียบเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่าเป็นสฺวากฺขาตธรรมแท้

ใช่จะเป็นระเบียบเฉพาะชั้น เฉพาะขั้นเท่านั้นหามิได้ แม้ในเชิงพยัญชนะและในเชิงอรรถ ก็สมบูรณ์ด้วยระเบียบเป็นอย่างดี สมดังคำที่คณะเมธีชนทั้งหลาย ต่างพากันสรรเสริญว่า **สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสสิ** ความว่าพระองค์ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะบริบูรณ์ บริสุทธิ์สิ้นเชิง พระวาจาที่ประกอบไปด้วยสุนทรลักษณะเช่นนี้ ใครเลยจะกล้าค้านว่าเป็น **สฺวากฺขาตธรรม** ตรัสแล้วชั่วได้

พระพุทธพจน์ที่ทรงสอนสัตว์ให้ปฏิบัติตามนั้น ก็เป็นไปพอควรแก่วิสัย ไม่ตึงจนเกินไป จนกลายเป็นทรมาน ดังอัตตกิลมถานุโยค, และไม่หย่อนจนเกินไป จนปราบกิเลสไม่ได้ ดังกามสุขัลลิกานุโยค, เป็นคำสอนขนาดแนวกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา,

คำสอนที่เป็นไปในลักษณะพอเหมาะพอดีเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่าเป็น **สฺวากฺขาตธรรม** แท้

พระพุทธพจน์ทุกตอนที่ทรงสอนนั้น มิได้แสดงตะลุยไปอย่างไม่มีหลัก เป็นต้นว่า อ้างอิทธิพลของบุคคลที่มองไม่เห็นตัว มีเทพยเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์บนสรวงสวรรค์เข้ามาประกอบ ดังพาหิรกศาสดาอื่นก็หาไม่ พระองค์ทรงสอนอาศัยเหตุผล สามารถให้ผู้ฟังพิสูจน์เห็นได้ ด้วยปัญญาเกิดความรู้ความเข้าใจได้ถนัดชัดเจน พร้อมทั้งอุประมาอุประมัยและตัวอย่าง คำสอนที่พร้อมไปด้วยหลักฐานเหตุผลเช่นนี้ ใครเลยจะกล้าค้านว่า มิใช่ **สฺวากฺขาตธรรม** ได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันเห็นได้ชัดว่า พระสัทธรรมคำสอนของพระองค์นั้น ล้วนเป็น **สฺวากฺขาตธรรม** คือตรัสดีแล้วทั้งสิ้น เมื่อพุทธบริษัทได้สดับพระสัทธรรม คำสอนของพระ-องค์แล้ววิจารณ์ไปตาม ย่อมจับหลักฐานได้ เกิดความรู้ความเข้าใจ เห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ดังพุทธบริษัทที่ได้สดับพระธรรมเทศนา ของพระองค์แล้ว บรรลุมรรคผล ณ อาสนะนั้น เว้นบางท่านที่เป็นทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญาได้สดับพระธรรมเทศนาเห็นแนวทางแล้ว ต้องไปประกอบความเพียรจึงบรรลุมรรคผล ดังพระจักขุบาลเป็นต้น ตัดความสั้นว่า ท่านที่บรรลุธรรมเช่นนั้นแล้ว ย่อมเห็นธรรมที่มีอยู่ในตนของท่านว่า ให้ความเยือกเย็นเพียงไร ตลอดจนสัญโยชนธรรมยังคงเหลืออยู่เท่าไร หรือหมดสิ้นแล้ว แจ่มแจ้งทุกประการ ดังบุคคลตาดีอยู่ในที่สว่าง ย่อมเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ถนัดชัดเจนฉะนั้น เหตุนั้นพระสัทธรรมของพระองค์จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งในบทต่อไปว่า

สนฺทิฏฺฐิโก

แปลว่า **อันผู้ได้บรรลุจะพึงเห็นเอง**

มีอธิบายว่า คำว่า "บรรลุ" นั้น เป็นชื่อของการได้, การถึง, หรือความสำเร็จ ธรรมดาของบุคคล เมื่อใครสำเร็จในวิชาไหน ก็รู้เห็นในวิชานั้นได้ด้วยตนเอง เช่นสำเร็จการบัญชี ก็เห็นทะลุปรุโปร่งในเรื่องของบัญชี, สำเร็จธรรมศาสตร์, แพทย์ศาสตร์, ก็เห็นทะลุปรุโปร่งไปในเรื่องนั้น ท่านผู้สำเร็จธรรมในภูมิปฏิเวธ ก็เห็นธรรมภูมิปฏิเวธนั้น ด้วยตนเองอย่างถนัดชัดเจน หมดความสงสัย เมื่อเป็นเช่นนี้ กิจอื่น ๆ ที่จะต้องถามใครแลเชื่อใครจึงหามีไม่ แม้ธรรมภูมิต่ำซึ่งเป็นวิสัยของสามัญชน เมื่อผู้ใดได้แล้ว หรือสำเร็จแล้วเพียงไหน ย่อมเห็นได้ดุจกัน ดังการเจริญกัมมัฏฐานของนักปฏิบัติ เมื่อนำสมถะที่เหมาะกับ

จริตของตนมาเจริญแล้ว นิวรณ์ ๕ อย่าง มีกามฉันท์เป็นต้น สงบแล้วก็ดี กำลังสงบก็ดี กำลังต่อสู้อยู่ก็ดี บุคคลที่บำเพ็ญนั้น ย่อมเห็นได้ด้วยตนเอง เมื่อนิวรณ์นั้นถึงความปราชัยแล้ว สงบอยู่ได้นานเพียงไหน ซึ่งจะพึงเรียกได้ว่าเป็นขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นได้เองดุจเดียวกัน, เมื่อได้สมาธิเป็นบาทแล้ว น้อมจิตขึ้นสู่วัตถุที่ตั้งแห่งวิปัสสนา พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปอยู่ ทิฏฐิคือความเห็นที่เกิดจากประสบอารมณ์ใหม่ ได้เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไรบ้าง ย่อมแจ่มแจ้งอยู่ในจิตของผู้บำเพ็ญทุกประการ เวลานั้น โลภะก็ดี โทสะก็ดี โมหะก็ดี หายไปจากจิตแล้ว แม้ข้อนั้นก็แจ้งประจักษ์อยู่กับใจของผู้บำเพ็ญ โลภะ โทสะ โมหะ ที่หายไปนั้นภายหลังได้เวียนกลับมาอีกก็ดี หายไปเลยไม่กลับดุจไฟดับก็ดี ผู้บำเพ็ญย่อมเห็นได้ด้วยตนเองทั้งนั้น การเห็นธรรมดังกล่าวมาแล้วนั้น เรียกว่า **สนฺทิฏฺฐิโก** อันผู้บรรลุจะพึงเห็นได้เอง ข้อนี้สมด้วยพุทธภาษิต ซึ่งมาในสันทิฏฐิกสูตร แห่งฉักกนิบาต อังคุตตรนิกาย มีใจความว่า วันหนึ่งท่านโมฬิยะสิวกะปริพพาชก เข้าไปทูลถามพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมที่พระองค์ตรัสว่า **สนฺทิฏฺฐิโก ๆ** อันผู้บรรลุจะพึงเห็นได้เอง ๆ นั้น มีความหมายเพียงไหน ทรงตอบว่า **สนฺตํ วา อชฺฌตฺตํ โลภํ** เป็นอาทิ ความว่า ดูก่อนสิวกะ โลภะก็ดี โทสะก็ดี โมหะก็ดี และธรรมที่สัมปยุตด้วยธรรมเช่นนั้นก็ดี ยังมีอยู่ภายในจิตก็เห็นได้ด้วยตนเองว่า บัดนี้เรายังมีธรรมเช่นนั้นอยู่ **อสนฺตํ วา** ธรรมเช่นนั้น หามีอยู่ภายในจิตไม่ ก็เห็นว่าธรรมนั้นไม่มีแล้ว เมื่อถือความตามนัยแห่งพระสูตรนี้แล้ว จึงได้ความสันนิษฐานต่อไปโดยอนุโลมว่า แม้สาธุชนนำธรรมเครื่องแผดเผากิเลสเข้าไปปราบปรามกิเลสที่ถูกปราบปรามนั้น สงบไปแล้วมากน้อยเพียงไร หรือยังกำลังต่อสู้กันอยู่ ย่อมเห็นได้โดยนัยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้แล้ว ธรรมของสมเด็จพระผู้มีพระภาค ยังมีอัศจรรย์การให้ผลอีก คือ ผู้ปฏิบัติเมื่อได้บรรลุมรรคเช่นโสดาปัตติมรรคแล้ว ผลที่ควรแก่มรรคนั้น ก็เกิดขึ้นในลำดับนั้นทันที หามีชวนวารแห่งจิตอื่นคั่นไม่ แม้การให้ผลซึ่งเป็นคู่กับมรรคอื่น ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน แปลกจากพฤกษชาติชนิดที่มีผล ต้องถึงกำหนดของฤดู ปี ที่ให้ผล จึงจะผลิตผลให้ ถ้ายังไม่ถึงกำหนด หาผลิตผลให้ไม่ ส่วนการให้ผลของพระอริยบุคคล หาเป็น

เช่นนั้นไม่ มรรคเกิดเมื่อไร ให้ผลทันที โดยไม่ต้องรอเวลาฤดูกาล เหตุนั้น สัทธรรมของพระองค์ จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่ง ในบทต่อไปว่า

อกาลิโก

แปลว่า **ไม่ประกอบด้วยกาล**

มีอธิบายว่า การให้ผลของพระอริยบุคคลนั้น ไม่มีการชักช้า พอมรรคเกิดขึ้นก็ให้ผลทันที ย่อมเป็นที่น่ายินดีของท่านที่เป็นนักปฏิบัติในภูมินั้น

ความจริง พระสัทธรรมที่เป็นไปในภูมิต่ำซึ่งควรแก่วิสัยของเรานั้น เมื่อผู้ปฏิบัติทำให้เกิดขึ้น ย่อมให้ผลได้ในทันทีเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น กัลยาณปุถุชนที่ท่านเข้าใจอกาลิกธรรมภูมิปริยัติ ทั้งได้บำเพ็ญธรรมภูมิปฏิบัติมาบ้างแล้ว มักหันเข้าหาธรรม พึ่งความร่มเย็น แม้ในตอนเบื้องต้น จะต้องมีการต่อสู้กับกองกิเลสอยู่บ้าง ถ้าไม่ยอมแพ้ง่าย ผลสุดท้ายก็ต้องได้รับผลแห่งความร่มเย็น เป็นเครื่องตอบแทน เพราะพระสัทธรรมนั้น เมื่อนักปฏิบัติให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมให้ผลรวดเร็วทันความต้องการ โดยมิต้องรอฤดูกาลดังกล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นความกระจ่างจะได้นำตัวอย่างมาแสดงตัดความสงสัย

เช่น ผู้ปฏิบัติยังความเพียรให้เกิดขึ้นในเวลาเช้า ความเกียจคร้านก็หายไปในเวลาเช้า, ยังความเพียรให้เกิดขึ้นในเวลากลางวัน ความเกียจคร้านก็หายไปในเวลากลางวัน, ยังความเพียรให้เกิดขึ้นในเวลาเย็น ความเกียจคร้านก็หายไปในเวลาเย็น, ยังทานให้เกิดขึ้นในเวลาค่ำ มัจฉริยะ โลภะ หายไปในเวลาค่ำ, ยังศีลให้เกิดขึ้นในเวลาดึก ทุจริตทางกายวาจาก็หายไปในเวลาดึก, ยังสมาธิให้เกิดขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง นิวรณ์ก็หายไปในเวลาใกล้รุ่ง ยังปัญญา คือความรู้ในกองสังขารให้เกิดขึ้นในเวลาสว่าง กิเลสจำพวกไม่รู้ซึ่งเคยมีอยู่แต่ก่อน ก็หายไปในเวลาสว่าง, ผู้ปฏิบัตินั้น ถ้ามีอินทรีย์แก่กล้า กิเลสที่หายไปนั้นก็ขาดเป็นสมุจเฉทไม่เวียนมาอีก ต่างกันโดยเอกเทสบ้าง สิ้นเชิงบ้าง ตามกำลังแห่งอินทรีย์ที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ท่านผู้นั้นจึงได้นามว่า พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตามภูมิชั้นของตน ๆ เพียงนี้ก็จะเห็นได้ว่า พระสัทธรรมของพระองค์ มีความอัศจรรย์เพียงไร สามารถให้ผลได้รวดเร็วทันความประสงค์

นอกจากนี้แล้ว พระสัทธรรมนั้นยังเพียบพร้อมไปด้วยคุณเครื่องอัศจรรย์หลายประการ

สามารถบันดาลให้เป็นสัปปาฏิหาริยะ คือยังผู้ปฏิบัติให้ได้รับผลเป็นเครื่องตอบแทน ไม่เสียแรงที่ได้ลงทุนทำ ปฏิบัติได้เพียงใด ย่อมได้รับผลเพียงนั้น เพราะฉะนั้น พระสัทธรรมของพระองค์ จึงมีอันเปรียบด้วยอนัคฆวัตถุ ชนิดแปลกประหลาด ซึ่งควรจะแจ้งข่าวป่าวประกาศ ชวนกันมาดู มารู้เห็น มาชมเชย เหตุนั้น สัทธรรมของพระองค์จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่ง ในบทต่อไปว่า

เอหิปสฺสิโก

แปลว่า **ควรเรียกให้มาดู**

มีอธิบายว่า สิ่งต่าง ๆ ที่ควรเรียกให้มาดูนั้น สิ่งนั้นต้องเป็นของมีอยู่ด้วย ยิ่งกว่านั้น ต้องเป็นของดีจริง สมควรพอจะอวดอ้างกับเขาได้ด้วย ส่วนพระสัทธรรมนั้นเป็นของมีจริง ที่เป็นภาคศึกษาก็มี เช่น ปริยัติธรรม, ที่เป็นภาคปฏิบัติก็มี เช่นปฏิบัติธรรม, ที่เป็นภาคผลก็มี เช่นปฏิเวธธรรม แต่ในบทนี้ ท่านหมายภาคผลโดยเฉพาะ เมื่อจะกล่าวให้เหมาะกับวิสัยพอจะปฏิบัติได้แล้ว ภาคต้น ภาคกลาง มีธรรมที่น่ารู้ น่าดู น่าชมอยู่มากมาย เพราะสองภาคนี้ มีธรรมเฉพาะอยู่มาก ที่เฉพาะฆราวาสก็มี เช่น ฆราวาสธรรม, เฉพาะมารดาบิดากับบุตรธิดาก็มี, เฉพาะอาจารย์กับศิษย์ก็มี, เฉพาะสามีกับภรรยาก็มี, เฉพาะเพื่อนกับเพื่อนก็มี, เฉพาะบ่าวกับนายก็มี, เฉพาะคฤหัสถ์กับพระเณรก็มี เช่น สิงคาลกสูตร, เฉพาะสัปปุรุษก็มี เช่นสัปปุริสธรรม, เฉพาะบรรชิตก็มี เช่น ทสธรรม, เฉพาะพระเถระก็มี เช่นเถรกรณธรรม, เฉพาะนักปฏิบัติซึ่งมุ่งให้พ้นสังสารวัฏก็มี เช่น โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ แม้เพียงเท่านี้ ก็สามารถจะยังใจของผู้เลื่อมใสในธรรม ซึ่งได้มาเห็น มาชมแล้ว ให้เกิดความเพลิดเพลินเบิกบานใจได้ ใช่แต่เท่านั้น พระสัทธรรมที่ท่านได้เห็นได้ชมมาแล้วก็ดี ที่ยังมิได้เห็นมิได้ชมก็ดี ล้วนเป็นธรรมที่ทนต่อความเพ่ง ทนต่อความพิสูจน์ของนักปราชญ์ทั้งหลาย เมื่อผู้มาชมเกิดความแคลงใจสงสัยว่า จะมิใช่ธรรมดีจริง บริสุทธิ์จริงกระมัง ก็สามารถจะพิสูจน์ดูให้รู้ความจริงได้

ทองคำบริสุทธิ์ ถ้าได้คนชำนาญดูทองมาพิสูจน์แล้ว ก็จะรู้คุณสมบัติแห่งทองนั้นโดยเร็ว ฉันใด การพิสูจน์พระสัทธรรม ถ้ายิ่งได้ผู้ปรีชาญาณหลักแหลม มาพิสูจน์แล้ว

ก็จะรู้คุณสมบัติแห่งพระสัทธรรมโดยเร็ว ฉะนั้น

ในชั่วเวลาเพียงเล็กน้อยนี้ ผู้ชมคงไม่สามารถจะสละเวลาไปเที่ยวค้นคว้าหาธรรมในที่ต่าง ๆ มาพิสูจน์ให้ทั่วถึงได้ อาศัยเหตุนี้จึงได้เชิญพระสัทธรรมมาประดิษฐานไว้เพียงเล็กน้อย เพื่อรับการพิสูจน์ของท่านทั้งหลาย ธรรมที่คอยต้อนรับรอความพิสูจน์ของท่านทั้งหลายนั้น คือ **สัทธา** เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อเหตุเชื่อผล, **ศีล** ความรักษากายวาจาให้เรียบร้อยสุภาพ, **สติ** ความรอบคอบรู้ตัวอยู่ไม่เผลอเรอ, **วิริยะ** เพียรละความชั่ว เพียรทำความดี **ปัญญา** ความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ แม้เพียงเท่านี้ก็มั่นใจว่า ไม่มีใครจะพิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นธรรมเลวทรามได้ ถ้าผู้มาชมนั้นยิ่งได้พิสูจน์มากมายเพียงเท่าใด ก็จะเพิ่มความเลื่อมใสเชื่อมั่นเป็นทวีคูณขึ้นเพียงนั้น

นอกจากนี้แล้ว พระสัทธรรมนั้น ยังสามารถบันดาลผู้ที่มั่นคงในสัทธรรม ให้เป็นผู้มีคุณสมบัติได้ต่าง ๆ อีก เช่นบันดาลผู้มั่นคงในเวสารัชชกรณธรรม ให้เป็นคนองอาจกล้าหาญ, บันดาลผู้มั่นคงในพลธรรม ให้มีกำลังใจเข้มแข็ง, บันดาลผู้มั่นคงในเมตตาให้นอนเป็นสุข ทั้งเป็นที่รักใคร่ของเพื่อนมนุษย์และพวกอมนุษย์ ให้มีเทวดาคอยอภิบาลรักษา ให้ปลอดจากการถูกศัสตรา อาวุธ ยาพิษและอัคคีภัย ตลอดจนมีฉวีวรรณผ่องใส แม้ตายแล้วก็ไปสุคติ, บันดาลผู้มั่นคงในบุญกริยาวัตถุ ให้เป็นผู้มีบุญเป็นต้น ธรรมดังที่กล่าวมาแล้วก็ดี แลมิได้กล่าวมาก็ดียังมีเดชานุภาพไพศาล สามารถเผาผลาญความชั่วได้ต่าง ๆ อีก เช่น มุทิตา เผาผลาญความชั่วเช่นริษยาได้, โสวจัสสตา เผาผลาญความชั่ว เช่น พวกหัวดื้อหัวแข็งได้, สันโดษ เผาผลาญความชั่ว เช่นความละโมภโลภมากได้, สติ เผาผลาญความชั่ว เช่นความมัวเมาในการพนัน เมามัวในลาภยศสรรเสริญสุข และเมามัวในคนที่รักใคร่เป็นต้นได้, ปัญญา เผาผลาญความโง่เขลา เช่นพวกอวิชชา โมหะได้, เมื่อความชั่วเหล่านั้นดับสิ้นเชิงแล้ว เรียกว่า กิเลสนิพพาน, เบญจขันธ์ของท่านผู้นั้นดับลงแล้ว เรียกว่าขันธ-นิพพาน, แต่นั้นชาติก็ดับ ชรา มรณะ ก็ดับ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสสะ อุปายาสะก็ดับ ในที่สุดควรกล่าวได้ว่า เป็นผู้พ้นแล้วจากทุกข์ทั้งปวงด้วยประการดังนี้ พระสัทธรรมจึงได้นามว่า **เอหิปัสสิโก** ควรเรียกให้มาดู เพราะสมบูรณ์ไปด้วยคุณสมบัติมากมาย ไม่

เสียเวลาที่ได้มาดูมารู้มาชมเชย เมื่อพระสัทธรรมเป็นสิ่งที่ประเสริฐเลิศลอยเช่นนี้แล้ว จึงเป็นการสมควรยิ่ง ที่จะต้องต้อนรับ น้อมท่านเข้ามาไว้ยังจิตใจ เหตุนั้น พระสัทธรรมของพระองค์จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งในบทต่อไปว่า

โอปนยิโก

แปลว่า **ควรน้อมเข้ามา**

มีอธิบายว่า พระสัทธรรมนั้น ท่านมีความศักดิ์สิทธิ์อยู่มาก บุคคลใดแม้จะชั่วช้าลามกสักเพียงไหน เมื่อน้อมท่านเข้ามาไว้ได้แล้ว ความชั่วช้าลามกของบุคคลนั้น ต้องอันตรธานหายกลายสภาพเป็นคนดีขึ้น ดังองคุลิมาลโจรเป็นตัวอย่าง พอน้อมพระสัทธรรมเข้ามาไว้ในใจได้ ความเป็นโจรก็หาย กลายเป็นพระขีณาสพขึ้นในทันที เพียงนี้ก็เห็นได้ชัดว่า พระสัทธรรมมีอำนาจเหนือกิเลสทั้งมวล ผู้ใดต้องการขับไล่กิเลสแล้ว น้อมพระสัท-ธรรมเข้ามาบรรจุไว้ในใจกิเลสต้องดับไป อยู่ไม่ได้ ขอให้ตัวอย่าง เช่นน้อม **สมฺมาทิฏฺฐิ** เข้ามา **มิจฺฉาทิฏฺฐิ** ก็อยู่ไม่ได้ ต้องดับไป, น้อม **สมฺมาสงฺกปฺโป** เข้ามา **มิจฺฉาสงฺกปฺโป** ก็อยู่ไม่ได้ต้องดับไป ตลอดจนน้อม **สมฺมาสมาธิ** เข้ามา **มิจฺฉาสมาธิ** ก็อยู่ไม่ได้ ต้องดับไป ตลอดจนน้อม **สมฺมาสมาธิ** เข้ามา **มิจฺฉาสมาธิ** ก็อยู่ไม่ได้ ต้องดับไป เมื่อ **มิจฺฉตฺตธรรม ๘** อย่างมี **มิจฺฉาทิฏฺฐิ** เป็นต้น ดับสิ้นแล้ว ก็ได้นามว่า **'นิโรท'** แต่นั้นทุกข์กับสมุทัยก็เป็นอันดับไปพร้อมกันทันที

แม้ไตรสิกขาก็เช่นเดียวกัน เมื่อผู้ปฏิบัติน้อมศีลเข้ามา ทุจริตทางกายวาจาก็ดับ, น้อมสมาธิเข้ามานิวรณ์ ๕ ก็ดับ น้อมปัญญาเข้ามา อวิชชาก็ดับ ลงท้ายกลายเป็นพระขึ้น ที่เรียกว่าพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี แลพระอรหันต์ ตามกำลังแห่งอินทรีย์ ถ้าอินทรีย์ยังอ่อน กิเลสที่ดับไปแล้วย่อมเวียนมาได้อีก เพราะกิเลสนั้นยังไม่ตาย จึงเป็นเช่นนั้น ถ้าไม่เกียจคร้านหมั่นน้อมอยู่เสมอ ๆ แล้วอินทรีย์ก็จะแก่ขึ้นโดยลำดับ จนเข้าขีดแห่งความเป็นสมุจเฉท คือกิเลสตาย

ส่วนพระสัทธรรมภูมิต่ำกว่านั้น เมื่อผู้ปฏิบัติน้อมท่านเข้ามาไว้ได้แล้ว ท่านก็บันดาลให้เป็นคนดีขึ้นได้ ตามกำลังภูมิของท่าน เช่นคนเกียจคร้าน น้อมวิริยะเข้ามา ความ

เกียจคร้านก็หายกลายเป็นคนขยันขึ้น, คนทุจริต น้อมสุจริตเข้ามา ทุจริตก็หายกลายเป็นสุจริตขึ้น คนเผลอเรอน้อมสติเข้ามา ความเผลอเรอก็หายกลายเป็นคนมีสติขึ้น, คนโหดร้าย น้อมเมตตากรุณาเข้ามา ความโหดร้ายก็หายกลายเป็นคนมีเมตตากรุณาขึ้น, คนโง่น้อมปัญญาเข้ามา ความโง่ก็หายกลายเป็นคนฉลาดขึ้น เป็นตัวอย่าง นางสุชาดาลูกสะใภ้ท่านอนาถบิณฑ์ เป็นหญิงปากจัดขาดคารวะ ล่วงเกินสามีพร้อมทั้งพ่อผัวแม่ผัวอยู่เนืองนิตย์ วันหนึ่งได้สดับธรรมภูมิต่ำ เพียงสัตตภริยาสูตร จากพระศาสดา แล้วน้อมเข้ามาไว้ในใจ ผลสุดท้ายกลายเป็นสตรีมีจรรยาดีควรถือเป็นตัวอย่าง

พระสัทธรรมที่นักปฏิบัติน้อมเข้ามานั้น เป็นธรรมภูมิสูงชั้นปฏิเวธก็ดี เป็นธรรมภูมิต่ำซึ่งควรแก่วิสัยของสามัญชนก็ดี มีคุณภาพสูงเพียงไหน กำจัดกิเลสได้เพียงไร มีความอัศจรรย์เพียงไหน ให้เกิดความสุขเยือกเย็นเพียงไร ย่อมรู้ได้เฉพาะตัวท่านผู้ได้ผู้ถึงเท่านั้น เหตุนั้น พระสัทธรรมของพระองค์ จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่ง ในบทต่อไปว่า

ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ

แปลว่า **อันวิญญูพึงรู้เฉพาะตน**

มีอธิบายว่า ปฏิเวธธรรมนั้น อันท่านผู้บรรลุแล้ว ย่อมเป็นผู้รู้แจ้งแทงตลอดในธรรมนั้น บุคคลอื่นต่างโดยเป็นอุปัชฌาย์ อาจารย์ ศิษยานุศิษย์ตลอดถึงโยมญาติมิตรสหาย แม้อยู่ใกล้ชิดติดต่อกันจะพลอยอาศัยรู้แจ้งแทงตลอดไปกับท่านด้วย หาได้ไม่ เพราะเป็นของเฉพาะตัว

พี่รู้หนังสือ น้องมิได้เรียน น้องนั้นจะพลอยอาศัยรู้หนังสือไปกับพี่ หาได้ไม่ ฉันใด ผู้ที่มิได้บรรลุปฏิเวธธรรมจะพลอยอาศัยรู้แจ้งแทงตลอดไปกับท่านนั้นหาได้ไม่ ฉันนั้น

อนึ่งปฏิเวธธรรมนั้น อันผู้ใดรู้แจ้งแทงตลอดแล้ว แม้จะให้ความรู้นั้นหาย กลายเป็นไม่รู้ หาได้ไม่ เช่นเดียวกับหนังสือ ผู้ใดรู้แล้ว แม้จะให้ความรู้นั้นหายกลายเป็นไม่รู้ย่อมไม่ได้ฉะนั้น เหตุนั้นความบรรลุธรรมของท่าน จึงเป็นอกุปปธรรม กำเริบอีกไม่ได้เป็นตาทีธรรม คงที่ไม่แปรผัน และเป็นโลกุตตรธรรมข้ามพ้นจากโลก

พระสัทธรรมภูมิปฏิเวธดังกล่าวมานั้น เกิดมีขึ้นได้ เพราะอาศัยการปฏิบัติธรรมภูมิต่ำ ชั้นโลกิยะดำเนินขึ้นไปก่อน เหมือนบุคคลจะขึ้นบนเรือน ต้องอาศัยก้าวบันไดขึ้นไปฉะนั้น

ธรรมภูมิต่ำชั้นโลกิยะ ที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็น **ปจฺจตฺตํ** รู้ได้เฉพาะตัวผู้ปฏิบัติเช่นเดียวกัน จะขอยกสติปัฏฐาน ๔ ขึ้นมาแสดงพอเป็นนิทัศนะ ดังต่อไปนี้

นักปฏิบัติที่มีจิตหนักไปในตัณหาจริตหยาบ เมื่อยังกายานุปัสสนาให้เกิดขึ้น ตัณหาชนิดนั้นก็อยู่ไม่ได้ต้องดับไป เมื่อยังเวทนานุปัสสนาให้เกิดขึ้น ตัณหาชนิดละเอียดก็อยู่ไม่ได้ต้องดับไป เมื่อตัณหาสองชนิดนั้นดับแล้ว ก็ได้ชื่อว่า **ตณฺหกฺขโย** เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา ซึ่งเป็นคำไวพจน์กับพระนิพพาน ถ้านักปฏิบัติที่มีจิตหนักไปในทิฏฐิจริตชนิดหยาบ เมื่อยังจิตตานุปัสสนาให้เกิดขึ้นทิฏฐิเช่นนั้นก็ดับไป, เมื่อยังธัมมานุปัสสนาให้เกิดขึ้น ทิฏฐิจริตชนิดละเอียดก็อยู่ไม่ได้ ต้องดับไปเช่นเดียวกัน เมื่อทิฏฐิความเห็นผิดดับสนิทแล้ว ทิฏฐิความเห็นถูก เช่น เห็นทุกข์ เห็นสมุทัย เห็นนิโรธ เห็นมรรค ก็เกิดขึ้นแทนที่ ความเห็นชนิดนี้ท่านจัดเป็นความเห็นชนิดสูง ยังบุคคลผู้เห็นให้บรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมชั้นปฏิเวธ

ตัณหาก็ดี ทิฏฐิก็ดี ชนิดไหนกำลังต่อสู้อยู่กับสติปัฏฐานไหนก็ดี, ตัณหาและทิฏฐินั้น ถึงความปราชัยแก่สติปัฏฐานไหน เมื่อไรก็ดี, อริยสัจสี่ที่เกิดขึ้น ปรากฏแก่ตนนั้น แจ่มแจ้งเพียงไหน เมื่อไรก็ดี, เป็นสิ่งที่อันผู้ปฏิบัติคนเดียวเท่านั้นรู้ได้ เพราะเป็นธรรมเฉพาะตน คนอื่นมีบิดามารดาเป็นต้น ไม่อาจรู้ด้วยได้ เช่นเดียวกับรสอาหารใครบริโภคจึงรู้ ผู้ที่มิได้บริโภค จะพลอยอาศัยรู้รสด้วยหาได้ไม่ฉะนั้น เหตุนั้นพระสัทธรรมของพระองค์จึงได้นามว่า **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** อันวิญญูชนรู้ได้เฉพาะตน มีนัยดังที่ได้พรรณนามาแล้ว

ธรรมทั้ง ๖ บทนี้ เรียกว่าธรรมคุณ เพราะเป็นบทแสดงคุณแห่งพระสัทธรรม สาธุชนต้องการจะเจริญพระธรรมคุณแล้ว พึงนึกถึงคุณแห่งพระสัทธรรมนั้นไปตามบท หรือเลื่อมใสบทไหนมาก นึกเฉพาะบทนั้นก็ได้ หรือจะนึกให้กว้างครบทั้งสามสัทธรรม โดยใจความสั้น ๆ ก็ได้เช่นนึกว่า พระปริยัติธรรม มีคุณอย่างยิ่งในการส่องทางให้สว่างแก่สัตว์ และให้สัตว์รู้จักการติดต่อกับพระปฏิบัติธรรม ส่วนพระปฏิบัติธรรมเล่า ก็มีคุณอย่างยิ่ง คือ ให้สัตว์ดำเนินถึงปฏิเวธธรรม (มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑) ส่วนปฏิเวธธรรมเล่าก็มีคุณอย่างยิ่ง คือฆ่ากิเลสนั้น ๆ ยังสัตว์ให้ได้รับ สุขถึงความสิ้นทุกข์โดยประการทั้งปวง

พระธรรมนั้น ท่านแสดงไว้ในปกรณ์ว่า มีคุณมากมายไพศาลยิ่งนัก เกินวิสัยมนุษย์ปุถุชนจะพึงพรรณนาให้สิ้นสุดได้ ปัญญาใครมากเพียงใด ก็พรรณนาได้มากเพียงนั้น ตาม

กำลังสามารถแห่งปัญญาที่มากน้อยกว่ากัน

อนึ่ง การเจริญพระธรรมคุณนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติทำได้ถูกต้อง เช่นมองเห็นคุณแห่งพระพระสัทธรรมแจ่มแจ้งปรากฏแก่ใจแล้ว ก็จะเกิดธัมมปีติ มีดวงจิตผ่องใส แต่นั้นถีนมิทธนิวรณ์ซึ่งมีลักษณะทำให้ใจหดหู่เหงาหงอย ง่วงงุน ท้อแท้ ซึ่งเคยมีก็จะพลันหาย เหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า ธัมมานุสสติเป็นตปธรรม แผดเผานิวรณ์ข้อนั้นได้ แต่ถ้าผู้ปฏิบัติทำไม่ถูกต้อง มองไม่เห็นคุณค่าแห่งพระสัทธรรม แทนที่จะได้รับผลเช่นนั้น กลับเป็นทางไหลมาแห่งถีนมิทธะเสียอีก ดังบางคนเจริญกัมมัฏฐานง่วงนอน ฟังเทศน์หลับเป็นต้น เหตุนั้นผู้จะเจริญธัมมานุสสติจึงควรพิจารณาให้เห็นคุณของพระสัทธรรมให้แจ่มแจ้ง จะได้รับผลให้เกิดปสาทะและธัมมปีติ

ในธชัคคสูตร ท่านแสดงอานิสงส์ไว้อีกอย่างหนึ่งว่า ธมฺมํ หิ โว ภิกฺขเว อนุสฺสรตํ ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าเมื่อท่านทั้งหลาย ตามระลึกถึงพระธรรมอยู่ ยมฺภวิสฺสติ ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา โลมหํโส วา ความกลัวก็ดี ความหวาดสะดุ้งก็ดี ขนพองสยองเกล้าก็ดี อันใดจักมี โส ปหิยิสฺสติอันนั้น จักหายไปโดยนัยนี้ ธัมมานุสสติ จึงดลใจผู้ปฏิบัติให้กล้าหาญสามารถประกอบกิจที่ตนทำให้ลุล่วงไปได้

ใช่แต่เท่านั้น ยังเป็นทางสุคติโลกสวรรค์ด้วย โดยที่พระธรรมนั้นเข้าไปแต่งใจให้บริสุทธิ์สมด้วยพระพุทธภาษิตตรัสว่า จิตฺเต ปริสุทฺเธ สุคติปาฏิกงฺขา ความว่า เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้ว สุคติเป็นต้องหวังได้

ยิ่งกว่านั้น ยังเป็นทางให้บรรลุพระนิพพานด้วย ดังพระบรมศาสดาของเรา ที่ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ดี และพระสาวกดังพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นต้น ที่ได้บรรลุอรหัตตผลเป็นพระขีณาสพก็ดี เพราะพระสัทธรรมบันดาลให้เป็นทั้งนั้น เหตุนี้จึงเห็นได้ว่า พระสัทธรรมนั้น มีคุณมากมาย เหลือที่จะพรรณนาให้ถี่ถ้วน ได้สมดังที่ท่านกล่าวไว้ในปกรณ์ว่า ใช่วิสัยที่มนุษย์ปุถุชนจะพรรณนาให้สิ้นสุดได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น.

เรื่องคติธรรมภาษิต

ในโลกนี้ ไม่มีสัตว์จำพวกไหนจะเป็นใหญ่กว่ามนุษย์ ในหมู่มนุษย์ไม่มีอะไรจะเป็นใหญ่กว่าใจ ใจนั้นถ้าถูกกิเลสครอบงำแล้ว ก็เป็นใจไม่ดี สั่งกายวาจาให้ทำผิดพูดผิดได้ พระบรมศาสดาทรงเห็นเหตุนี้ จึงแสดงธรรมสอนพุทธบริษัท ให้มีธรรมรักษาใจพุทธบริษัท แต่ละคนย่อมมีจิตใจไม่เหมือนกัน โง่บ้างฉลาดบ้าง มีบารมีต่ำบ้างสูงบ้าง เพราะเหตุนี้ธรรมเทศนาที่ทรงแสดง จึงมีหลายอย่างและต่างชั้นกัน เพื่อให้เหมาะสมแก่ความเป็นไปของพุทธ - บริษัทการที่ทรงแสดงเล่า บางคราวก็แสดงพิสดาร ดังแสดงอภิธรรมโปรดทวยเทพ บางคราวก็แสดงขนาดปานกลาง ดังแสดงธรรมจักรโปรดเบญจวัคคีย์เป็นต้น บางคราวก็ทรงแสดงย่อ ๆ ดังแสดงแก่พระพาหิยะ เป็นอาทิ การเรียบเรียงหนังสือนี้ ข้าพเจ้าถือเอานัยสุดท้าย โดยจัดเป็นหัวข้อย่อ ๆ เมื่อได้อ่านแล้วข้อหนึ่งๆ ก็ได้คติสอนใจไปตอนหนึ่ง ๆ ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่ท่านที่มีการงานมาก ไม่ต้องอ่านรวดเดียวจบก็ได้ความ แต่จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้อ่านได้เพียงไรนั้น ขอมอบให้เป็นหน้าที่ของผู้อ่านวิจารณ์เอาเองจากคติธรรมหกสิบสี่ข้อ ดังต่อไปนี้ คือ:-

(๑) ประพฤติสุจริตในเวลาไหน เวลานั้นเป็นฤกษ์งามยามดี จะมีสุข

(๒) ประพฤติทุจริตในเวลาไหน เวลานั้นฤกษ์ไม่งามยามไม่ดี จะมีทุกข์

(๓) เครื่องรางแม้จะศักดิ์สิทธิ์ ก็ช่วยคนทุจริต ให้พ้นภัยไม่ได้

(๔) ไม่มีเครื่องรางที่ศักดิ์สิทธิ์ มีแต่สุจริตก็คุ้มภัยได้

(๕) ทำความดีชื่อว่ารักตน ทำความชั่วใส่ตน จะชื่อว่ารักตนอย่างไรได้

(๖) ความรู้ ๑ ความประพฤติตนให้สมกับความรู้ ๑ สองอย่างนี้เป็นเครื่องประดับอันมีค่า

(๗) คุณความดีต่างหาก ที่ทำให้คนทั้งหลายไว้วางใจ หาใช่ทรัพย์สมบัติไม่

(๘) เสียชื่อเสียงแม้นาทีเดียว ตั้งหลายสิบปีก็ยากที่จะแก้ให้คืนดีได้ เพราะฉะนั้น จงระวังอย่าให้เสียชื่อเสียง

(๙) หมู่ไหนที่ไม่มีความละอาย ถึงไม่ได้เข้าไปก็ทายถูกว่า "เป็นหมู่ที่เลว"

(๑๐) เห็นกาลไกลไว้ ดีกว่าเห็นกาลใกล้

(๑๑) แม้จะเป็นผู้ไม่สามารถ แต่มีมารยาทเรียบร้อย พร้อมทั้งกตัญญูและซื่อสัตย์ ก็นับว่ามีคุณสมบัติที่หอมไม่รู้หาย

(๑๒) ผ้าขาดแม้ปะใช้ ก็ยังน่ารังเกียจ ฉันใดความชั่วที่ทำแล้ว แม้จะทำความดีลบล้าง ก็ยังมีรอยปรากฏ น่ารังเกียจฉันนั้น

(๑๓) สวรรค์นรกจะเป็นอย่างไร พักไว้ก่อน แต่การประพฤติดีประพฤติชอบย่อมทำใจให้เยือกเย็นเป็นสุข ประพฤติชั่วย่อมทำใจให้เดือดร้อนเป็นทุกข์ เห็นกันอยู่ในโลกนี้

(๑๔) คนโดยมากมักประพฤติเอาอย่างคนที่ตนนับถือ เพราะฉะนั้น ผู้ที่เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นเจ้าเป็นนาย ควรตั้งตนให้มั่นไว้ในคุณความดี จึงจะชื่อว่าอบรมตนด้วย อบรมอนุชนของตนด้วย ในคราวเดียวกัน

(๑๕) กำลังน้อยแต่อาศัยความพร้อมเพรียง อาจกลายเป็นกำลังใหญ่ได้ เถาวัลย์ที่พั้นเป็นเชือก ยังผูกช้างสารไว้อยู่

(๑๖) ความนินทาและสรรเสริญของคนพาล ไม่ควรจะยึดเป็นอารมณ์ เพราะคนพาลย่อมนินทาและสรรเสริญตามความชังความชอบของตน หาได้นึกถึงผิดและถูกตามแนวของเหตุผลไม่

(๑๗) ไม่ใช่ดอกไม้ ไม่ใช่เพชรนิลจินดา ไม่ใช่อาภรณ์อันแวววับ และไม่ใช่เครื่องประดับอย่างอื่นอันมีค่า คุณสมบัติต่างหาก ที่ทำสตรีให้เป็นนารีงาม

(๑๘) คนมีชื่อเสียงในทางทุจริต สู้คนไม่มีชื่อเสียงไม่ได้ เพราะชื่อเสียงเช่นนั้นเป็นชื่อเสียงที่ประกาศความชั่วของเขาให้แพร่หลายยิ่งขึ้น

(๑๙) คนที่ไม่ไว้ใจตัวเอง โลเลไม่มั่นคง ย่อมถูกธรรมชาติลงโทษ ให้เป็นคนเคราะห์ร้ายอยู่เสมอ ยากนักที่จะตั้งตัวได้

(๒๐) ดอกไม้ที่สมบูรณ์ด้วยกลิ่น และสัณฐานย่อมเป็นสง่าแก่ต้น คนที่สมบูรณ์ด้วยธรรม ย่อมเป็นสง่าแก่สกุล

(๒๑) คนเราที่มักพลาดพลั้งจากจุดหมาย โดยมากมักขาดความพินิจพิเคราะห์

ในงานที่ตนทำให้ถี่ถ้วน หาใช่พระเคราะห์ใด ๆ มาลงโทษไม่

(๒๒) ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ก็เพราะทะนงหรือจับจดไม่ทำจริง

(๒๓) นรชนแม้เป็นคนชั้นต่ำ แต่รู้จักอบรมตนด้วยคุณธรรม ให้เป็นคนดีมีวิชาแลสามารถ ก็อาจเป็นผู้มีสง่าในสังคมชั้นสูงได้

(๒๔) คฤหัสถ์เกียจคร้าน ๑ บรรพชิตไม่สำรวม ๑ พระราชาไม่ใคร่ครวญแล้วทำ ๑ บัณฑิตมักโกรธ ๑ สี่นี้เป็นคนไม่น่าดู

(๒๕) เห็นชอบเมื่อทำผิด ๑ พูดยกยอเมื่อทำถูก ๑ สรรเสริญต่อหน้า ๑ นินทาลับหลัง ๑ นี้เป็นเครื่องหมายของศัตรู

(๒๖) ผู้ทำหรือพูดด้วยอำนาจโทสะ ย่อมจะแรงมากไปเกินสมควร เป็นที่ดูหมิ่นของคนทั้งหลาย แม้ตนเองย่อมเสียใจเมื่อหายโกรธแล้ว เพราะฉะนั้นไม่ควรทำหรือพูดกำลังโทสะ

(๒๗) คนชั้นต่ำไม่กล้าประกอบกิจแม้ในทางที่ชอบ เพราะกลัวอุปสรรค คนชั้นกลางเริ่มประกอบกิจแล้ว พออุปสรรคมาถึง ก็ละการประกอบกิจนั้น คนชั้นสูงพอประสบอุปสรรคก็หาวิธีแก้ไขโดยด่วน ไม่ยอมละทิ้งความเพียรโดยง่าย

(๒๘) ผู้ที่มีคุณแก่เรา แม้จะอนาถามากกว่าเราสักเพียงไร ก็ควรนับว่าเป็นสหายที่ดีของเราได้ เพราะเคยเห็นกันมาแล้ว

(๒๙) จะอยู่ต้องให้เขาไว้ใจ จะไปต้องให้เขาคิดถึง

(๓๐) พูดในสิ่งที่จะเกิดโทษภัยหรือไร้ประโยชน์ นิ่งเสียดีกว่า

(๓๑) ทรัพย์สมบัติ บริวาร ยศศักดิ์ แลอำนาจ วาสนา ถ้าอยู่กับบัณฑิต ย่อมเป็นประโยชน์สุขมากแก่คนทั่วไป แลเป็นเหมือนบันไดก้าวขึ้นสู่สวรรค์ ถ้าอยู่กับคนพาลมีนัยตรงกันข้าม

(๓๒) สงเคราะห์คนอื่น ได้ชื่อว่าสงเคราะห์ตน ประทุษร้ายคนอื่น ได้ชื่อว่าประทุษร้ายตน เมื่อทราบเช่นนี้แล้ว ก็ควรสังเคราะห์ตน

(๓๓) ความสงบ เป็นสุขอย่างเยี่ยม เมื่อต้องการสุขอย่างเยี่ยม ก็ต้องรักษาความสงบ

(๓๔) ความดีความชั่ว หามีเจ้าของหวงห้ามไม่ ใคร ๆ ก็ทำได้ เมื่อทราบ

เช่นนี้แล้ว ก็ควรรีบทำความดีไม่ต้องอายใคร เพราะไม่เสียหาย และไม่ต้องกลัวใคร เพราะไม่ก่อเวรภัยให้ผู้อื่น

(๓๕) สามัคคี ถ้านำไปใช้ในทางที่ถูกก็ให้คุณ ถ้านำไปใช้ในทางที่ผิดก็ให้โทษ

(๓๖) วจีสัตย์ ถ้าไม่ฉลาดใช้ก็ให้โทษ ถ้าฉลาดใช้จึงให้คุณ

(๓๗) จงพยายามสั่งสมทรัพย์ที่หาได้แม้คราวละน้อยให้มากขึ้น ดุจจอมปลวก อันตัวปลวกช่วยกันก่อทีละน้อยให้สูงขึ้นฉะนั้น

(๓๘) เตือนคนอื่นก็ดีอยู่ แต่ยังสู้เตือนตนเองไม่ได้

(๓๙) พระอาทิตย์บอกกลางวัน พระจันทร์บอกกลางคืน คนมีหน้าแช่มชื่นบอกใจดี

(๔๐) ความรู้ความเห็นผิดต่อคติธรรมดา เป็นเหตุแห่งทุกข์ ส่วนที่ตรงกันข้ามเป็นเหตุแห่งสุข

(๔๑) ความโศกย่อมเกิดแต่ความรัก ภัยย่อมเกิดแต่ความรัก เมื่อไม่มีความรัก ความโศกแลภัยจะมีมาแต่ไหน

(๔๒) ตัณหาพายุ่ง ถ้าไม่อยากยุ่ง ก็ต้องปลีกตนให้พ้นตัณหา

(๔๓) เห็นอะไรไม่ดีเท่าเห็นทุกข์ จะได้หมดสนุก เกิดนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย)

(๔๔) จงชำนะคนชั่วด้วยความดี

(๔๕) นักปฏิบัติ เมื่อพบอะไรดีหรือชั่ว ก็น้อมมาเป็นกัมมัฏฐานได้ ส่วนนักตรงกันข้าม หาเป็นเช่นนั้นไม่

(๔๖) เดินทางไกลต้องถูกสุนัขเห่า ฉันใด การปฏิบัติธรรม ก็ต้องถูกวาทภัยจากพาล ฉันนั้น

(๔๗) เราถูกเขาด่า ยังดีกว่าเราด่าเขา นี้เป็นหลักของนักปฏิบัติ

(๔๘) อยู่คนเดียวจงระวังความผิด อยู่กับญาติมิตรจงระวังวาจา

(๔๙) ยอดดี คือรู้จักรักษาตัวรอด ยอดความรู้ คือเหตุผล ยอดธรรม คือความไม่ประมาท ยอดสุข คือพระนิพพาน

(๕๐) เอาความไม่ดีของเขามากล่าว เท่ากับบอกเขาให้รู้ว่าเราเป็นคนชั่ว

(๕๑) ถ้าต้องการชื่อเสียง จงระวังชื่อเสียไว้ด้วย

(๕๒) ถ้าอยากให้เขานับถือเรา เราต้องนับถือเขาก่อน

(๕๓) จะเสียแขน เสียขา เสียตาเสียหูบ้าง ก็ยังดี ถ้าเสียคนแล้ว ต้องอัประยิ่งกว่านั้น

(๕๔) ถ้าจะอยู่ก็ให้เขารักใคร่ ถ้าจะไปก็ให้เขาคิดถึง นี้เป็นปฏิปทาของนักปราชญ์

(๕๕) คบพาล ๆ พาไปหาผิด คบบัณฑิต ๆ พาไปหาผล เมื่อทราบอยู่อย่างนี้ ก็ควรยินดีคบบัณฑิต

(๕๖) สรรเสริญตัวเองไม่ดี สู้สรรเสริญคนอื่นที่มีความดีไม่ได้

(๕๗) ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า นี้เป็นภาษิตของเก่า เข้าใจกันดีแล้ว เชิญปฏิบัติเถิด

(๕๘) ทำอะไร พูดอะไร ถ้าไม่เป็นภัยแก่ตนและผู้อื่น ก็จะมีสีหน้าสดชื่นอยู่ตลอดเวลา เพราะปลอดเวรภัย

(๕๙) มีอายุยืนตั้ง ๑๐๐ ปี ศีลธรรมไม่มี ตายเสียดีกว่า

(๖๐) บรรพชิต ๑ คฤหัสถ์ ๑ ถ้าบำเพ็ญตนตามหน้าที่ ก็เรียกว่าผู้ดีได้ เพราะดีในทางประพฤติชอบ จะมีใครกล้าค้านท่านเช่นนั้นว่าเป็นผู้ร้ายได้เล่า ?

(๖๑) พระเสาร์แม้จะมีฤทธิเดชดุร้ายสักเพียงไหน เข้าเสวยอายุใคร ถ้าเขาใช้สัตย์ สุจริต คารวะ เมตตา ขันติ กตัญญู มาสู้ พอพระเสาร์รู้ก็ให้คุณทันที พระราหูก็เหมือนกัน

(๖๒) กิเลสเป็นตัวเคราะห์ร้าย ถ้ามีอยู่ที่ใครร้ายนัก ผู้ใดถ้ากลัวเคราะห์ร้ายก็จงขับไล่กิเลส

(๖๓) เกิดมาแล้วก็ตาย ถ้าไม่ได้ทำความดีไว้ เรียกว่าเกิดตายไม่ดี เมื่อทราบเช่นนี้ ก็ควรรีบทำความดีโดยเร็ว

(๖๔) สร้างพระเจดีย์บรรจุด้วยลานจารพระธรรม ไม่มีใครกล้าค้านว่าชั่ว แต่ยังสู้สร้างตัวให้เป็นเจดีย์ โดยบรรจุพระธรรมความดีไว้ในตัวไม่ได้

ในที่สุดแห่งคติธรรมนี้ ขอท่านทั้งหลายจงมีไม้เท้ายอดทอง มีกระบองยอดเพชร ด้วยกันทุก ๆ ท่านเทอญ.

ไขพร

ไม้เท้า	หมายถึงอายุ	คือให้มีอายุยืนจนแก่เฒ่าถือไม้เท้า
ยอดทอง	หมายถึงทรัพย์	คือให้มีทรัพย์มั่งคั่งเป็นเศรษฐี
กระบอง	หมายถึงอำนาจ	คือให้มีอำนาจวาสนาบังคับบัญชาผู้คนเป็นขุนพล
ยอดเพชร	หมายถึงปัญญา	คือให้มีปัญญาคมเหมือนเพชร สามารถแทงทะลุปรุโปร่งไปหมด.

เรื่องพระศักดิ์สิทธิ์

โดย

พระราชเมธากร

ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จังหวัดพระนครศรีอยุธยานี้ เคยเป็นราชธานีมาก่อน คนในสมัยโน้น แม้เราเกิดไม่ทัน ก็พอจะอนุมานได้ว่า เป็นผู้สนใจในพระพุทธศาสนาอยู่มาก แม้เพียงภายในเกาะเมือง ก็ปรากฏมีซากวัดร้างตั้งอยู่ใกล้กันอย่างมากมาย ในพระราชพงศาวดารมีปรากฏว่า สถานที่ถวายพระเพลิงของพระเจ้าแผ่นดินก็ดี สถานที่ประทับเดิมของพระเจ้าแผ่นดินก่อนเสวยราชย์ก็ดี สถานที่ที่ทรงเห็นวัตถุศักดิ์สิทธิ์ก็ดี ทรงถือเป็นสถานที่สำคัญจึงสร้างที่นั้นขึ้นเป็นวัด มีปรากฏอยู่หลายแห่ง บางพระองค์ทรงยกพระราชวังให้เป็นวัดก็มี บางพระองค์ทรงประกาศเอกราชแล้ว สร้างเจดีย์ขึ้นเป็นอนุสรณ์ก็มี นอกจากนี้ยังมีวัดที่ประชาชนสร้างขึ้นไว้ก็มาก นี้เป็นพยานแห่งคำที่กล่าวแล้วข้างต้น ถ้าจะพูดว่าพระนคร - ศรีอยุธยาเป็นเมืองพระ ดูก็เหมาะสมอยู่ เมื่อวัดมีมาก พระก็ต้องมากไปตามกัน แต่ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะพระปฏิมาอย่างเดียว พระปฏิมานั้นมีมาก หลายสมัยหลายขนาด มีทั้งขนาดใหญ่ขนาดกลางตลอดจนพระเครื่องรางขนาดเล็ก

สมัยปัจจุบันนี้พุทธศาสนิกชน มีความสนใจในเรื่องพระอยู่มาก อยากได้ไว้เป็นพระบูชาบ้าง เป็นพระเครื่องรางป้องกันตัวบ้าง บางพวกสนใจในทางนอกรีต เที่ยวขุดเจดีย์เจาะพระปฏิมาดูน่าอนาถ แสดงตนเป็นคนไม่นับถือ การมีบูชาประจำบ้านเรือนก็ดี มีพระเครื่องรางประจำตัวก็ดี นับว่าดีอยู่ แต่จะเรียกดีเลิศหาได้ไม่ เพราะพระดังกล่าวมานั้นเป็นพระภายนอก พระพุทธเจ้าที่เคารพของเรา ท่านหาสนับสนุนพระภายนอกไม่ ตรงกันข้ามกลับสนับสนุนพระภายใน เมื่อเป็นเช่นนี้พระภายในจึงประเสริฐกว่าพระภายนอก พระภายในนั้นท่านศักดิ์สิทธิ์ ทนต่อความพิสูจน์ของนักวิทยาศาสตร์แลนักปราชญ์ทั่ว ๆ ไป เพราะเป็นปริตต์แท้ คือคุ้มครองป้องกันได้จริง ๆ พระดังกล่าวมานี้มีมากมาย แต่โดยมากมีคนไม่รู้จักท่านจริง พบแล้วก็มักเลยไปเสีย ผลสุดท้ายจึงไม่ได้ของดีไว้ประจำตัว สำหรับชั่วเวลาอันเล็กน้อยนี้ ข้าพเจ้าจะแนะให้ท่านรู้จักเพียงองค์เดียวก่อนคือ **พระศีล**

พระศีลนี้ ถ้าใครมีประจำตัวแล้ว ท่านจะช่วยคุ้มครองป้องกันผู้นั้น ให้พ้นจากศัตรู ให้พ้นจากอาชญากร ให้เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจ เป็นที่รักใคร่ของปวงชนได้จริง ๆ ลักษณะของพระศีลนั้นมีหลายขนาด ขนาดใหญ่ก็มี ขนาดกลางก็มี ขนาดเล็กก็มี แต่ในที่นี้ขอแนะนำท่าน ให้รู้จักพระศีลขนาดเล็กองค์เดียวก่อน

พระศีลขนาดเล็กนั้น เชิญท่านสังเกตให้ดี มีลักษณะที่จะพึงรู้ได้ ๕ อย่าง คือ

๑. ไม่ประทุษร้ายชีวิตและร่างกายของผู้อื่น
๒. ไม่ประทุษร้ายทรัพย์ของผู้อื่น
๓. ไม่ผิดประเวณีของผู้อื่น
๔. ไม่พูดเท็จกับใคร
๕. ไม่ดื่มน้ำเมา

เมื่อท่านรู้จักพระศีลขนาดเล็กแล้ว เชิญฟังความศักดิ์สิทธิ์ของท่าน ซึ่งข้าพเจ้าจะพิสูจน์ให้เห็นด้วยตนเองดังต่อไปนี้

ผู้ที่ไม่มีพระศีลประจำตัว ย่อมทำความชั่วได้ต่าง ๆ เช่น ประทุษร้ายร่างกายผู้อื่นจนถึงตายได้ ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ฉ้อโกงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ของผู้อื่นก็ได้ ประพฤติผิดประเวณีของผู้อื่นก็ได้ ฟ้องเท็จ เป็นพยานเท็จ แจ้งความเท็จ ตลอดจนให้ร้ายป้ายสีคนอื่นโดยไม่เป็นความจริงก็ได้ ไม่ถึงนั้นแม้แต่เพียงกล่าวเท็จชนิดที่ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน ก็ยังเป็นผลสท้อนทำให้วาจาของตนไม่ศักดิ์สิทธิ์ เช่นพูดอะไรไม่มีใครเชื่อเป็นตัวอย่างถ้าการกระทำนั้นเป็นชนิดที่ให้ความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นแล้ว ก็กลายเป็นสร้างศัตรูให้แก่ตนเอง คนที่มีศัตรูนั้นอยู่ที่ไหนก็ไร้ความสุข เพราะต้องคอยระวังตัวอยู่รอบทิศ ดุจวัวสันหลังหวะ ซึ่งต้องคอยระวังกาฉะนั้น ยิ่งกว่านั้นบางรายถูกศัตรูประทุษร้ายถึงแก่ความตายก็มี เจ็บปวดสาหัสก็มี การทำความชั่วดังกล่าวมานี้ นอกจากจะได้ชื่อว่า สร้างศัตรูให้แก่ตัวเองแล้ว ยังเป็นการผิดกฎหมายบ้านเมืองอีก ตราบใดที่เจ้าหน้าที่ยังจับไม่ได้ ก็ร้อนใจไม่มีสุข ถ้าถูกเจ้า

หน้าที่จับได้เมื่อใด ก็กลายสภาพเป็นนักโทษเมื่อนั้น บางคนตามปกติจะประพฤติชั่วดังกล่าวมานั้นหาได้ไม่ เพราะกลัวผลร้ายนานาประการจะตามสนอง ต่อเมื่อได้ดื่มน้ำเมาไปจนเสียสติแล้ว ย่อมทำความชั่วร้ายได้ทุกชนิด เหตุนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงทรงตำหนิโทษของการดื่มน้ำเมาไว้ ๖ อย่างคือ เสียทรัพย์โดยไม่จำเป็น หนึ่ง, ก่อการทะเลาะวิวาทได้ง่าย หนึ่ง, เป็นเหตุให้เกิดโรคได้หลายชนิด หนึ่ง, ต้องติเตียน หนึ่ง ไม่รู้จักอาย หนึ่ง, ทอนกำลังปัญญา หนึ่ง, เพียงนี้พอเห็นได้ว่าบุคคลที่ไม่มีพระศีลประจำตัว ย่อมเป็นผู้อนาถาว้าเหว่ปราศจากผู้คุ้มครองป้องกัน ไม่ปลอดภัยจากศัตรูและอาชญากรรม ทั้งไม่เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจของผู้อื่นและไม่เป็นที่ชอบใจของปวงชน

ถ้าบุคคลมีพระศีลประจำตัวอยู่แล้ว จะทำความชั่ว ๕ อย่าง ดังกล่าวมานั้นหาได้ไม่ เมื่อมิให้ได้ทำความชั่ว ก็ชื่อว่ามิได้ก่อเวรภัย ให้แก่ตัวเองและผู้อื่น เพียงนี้พอเห็นว่าได้ว่า เป็นอันตัดศัตรูมิให้เกิดขึ้นแก่ตน ความชั่ว ๕ อย่างนั้น ถ้าจะพูดกันอย่างพึ่งง่าย ๆ ก็คือเป็นมรรคาเข้าสู่ตราง ผู้ไม่ทำความชั่ว ๕ อย่างนั้น ก็เป็นอันชื่อว่าตัดมรรคาเข้าสู่ตรางได้ส่วนหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่มีพระศีลประจำตัวครบถ้วนแล้ว ควรเรียกได้ว่าเป็นคนประพฤติดี คนประพฤติดีนั้น ย่อมเป็นที่รักใคร่ของปวงชนทั่วไป ทางสมณะเพศก็ต้องการรับคนประพฤติดีเขามาบวช ทางราชการก็ต้องการคนประพฤติดีเข้ามาร่วมงานบริษัทต่าง ๆ ก็ต้องการคนประพฤติดีเช่นเดียวกัน เมื่อบุคคลประพฤติดีตามพระศีลได้แล้ว ถ้าเป็นสามี ภรรยาก็รัก ถ้าเป็นภรรยา สามีก็รัก ถ้าเป็นบิดามารดา บุตรธิดาก็รัก ถ้าเป็นญาติ เป็นมิตร เป็นศิษย์ เป็นอาจารย์ ตลอดจนเป็นนายจ้างลูกจ้างเป็นต้น ต่างประพฤติดีด้วยกัน ก็จะรักใคร่กันสนิทสนม เพียงนี้เห็นได้ชัดว่า พระศีลนั้นสามารถอำนวยผลให้แก่บุคคลที่รับท่านไว้เป็นพระประจำตัว ให้เกิดเป็นคนมีมหาเสน่ห์มหานิยมได้ คนที่มีลักษณะเช่นนี้ เป็นอันรู้ได้โดยนัยว่า อยู่ที่ไหนต้องมีผู้อุปถัมภ์เสมอไป ทั้งเป็นคนไม่ไร้ความสุข โดยเหตุนี้พระพุทธเจ้าท่านจึงทรงสรรเสริญพระศีลว่า นำความสุขมาให้จนตราบเท่าชะรา บางแห่งรับรองว่า พระศีลนั้นจะสนับสนุนบุคคลเช่นนั้นให้มั่งคั่งไปด้วยโภคสมบัติ

ให้มีชื่อเสียงหอมฟุ้ง ให้แกล้วกล้าในสมาคม ให้มีสติไม่หลงตาย เมื่อตายแล้วท่านยังนำไปสู่สุคติอีกด้วย

แม้บุคคลที่มุ่งหมายจะไปนิพพานท่านก็ตรัสว่า ต้องอาศัยพระศีลด้วยเหมือนกัน พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้นำของพวกเรา ท่านทรงสนับสนุนพระศีลไว้มากมายถึงเพียงนี้ สมควรที่พวกเราซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนจะพึงดำเนินตามพระพุทธองค์ ด้วยวิธีรับพระศีลมาเป็นพระประจำตัว ทั้งหาก็ง่าย ไม่ต้องเช่าผู้ใด ไม่เปลืองเงินเปลืองทองสะดวกทุกอย่าง พระศีลนั้นจะศักดิ์สิทธิ์จริง ดังที่ข้าพเจ้ากล่าวมาหรือไม่ ถ้าพิจารณาดูสักหน่อย ก็จะรู้ได้ด้วยตนเอง.

เหตุที่สถาปนาวัดเสื่อ (วัดร้าง) ขึ้นเป็น วัดเสนาสนาราม

รวบรวม

โดย

พระราชเมธากร (หลี สิกฺขากามเถร)

โดยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร. ๔) ทรงพระราชปรารภถึงความเป็นไปแห่งนารายน์ราชนิเวศน์เมืองลพบุรีแล้ว หาสะดวกพระทัยไม่ เพราะทรงทราบว่าพระที่นั่งหลังนี้ สมเด็จพระนารายน์มหาราช กษัตริย์สมัยพระนครศรีอยุธยาได้ถวายเป็นวิสุงคามสีมาไว้ เพื่อให้ราชบริพารได้อุปสมบทหลบกบฏภัย อันจะพึงเกิดจากพระเพทราชากับหลวงสรศักดิ์ ซึ่งเป็นหัวหน้าก่อการกบฏ ต่อจากนั้นมาทุกรัชกาล ก็คงถือนารายน์ราชนิเวศน์นั้นเป็นพระราชฐานอย่างเดิม ๆ มา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริ ถึงเรื่องนี้แล้ว ทั้งที่พระองค์ก็มีพระราชประสงค์อยากได้ไว้เป็นพระราชฐาน ถึงดังนั้นก็ทรงท้อพระราชหฤทัย ไม่อาจถือเอาโดยพลการได้ ในที่สุดตกลงพระราชหฤทัยทำผาติกรรม คือตอบแทนให้มีค่า คู่ควรกันตามพระวินัยผาติกรรมในครั้งนี้ทรงทำโดยซื้อที่ดิน คือนามีเนื้อที่ ๔๐ ไรกับ ๒ งาน ถวายเป็นที่ธรณีสงฆ์ เท่าจำนวนเนื้อที่บริเวณนารายน์ราชนิเวศน์ ถวายสงฆ์วัดไหนไม่ปรากฏ แล้วสถาปนาวัดที่สำคัญซึ่งทรุดโทรมมากอีก ๓ วัด ไถ่นารายน์ราชนิเวศน์ โดยพระราชประสงค์จะให้เป็นที่อยู่ของพระรามัญวัด ๑ เป็นที่อยู่ของพระธรรมยุตวัด ๑ เป็นที่อยู่ของพระมหานิกายวัด ๑ ใน ๓ วัด[๑] นั้นมีวัดเสื่อในจังหวัดพระนครศรีอยุธยารวมอยู่ด้วย

---

๑. วัดกวิศราราม ลพบุรี เป็นวัดรามัญ, วัดชุมพลนิกายารามบางปะอิน เป็นวัดพระมหานิกาย, วัดเสนาสนาราม อยุธยา เป็นวัดธรรมยุติ

วัดเสื่อนั้นเป็นวัดครั้งสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีอยู่ในเขตกำแพงวัง หลังวังจันทรเกษม เป็นวัดไม่มีพระสงฆ์ตลอดสมัยพระนครศรีอยุธยา เห็นจะเป็นเช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในสมัยปัจจุบันนี้ ต่อมาก็กลายสภาพเป็นวัดร้าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาทั่วพระอาราม เสร็จแล้วจึงพระราชทานนามใหม่ว่า "วัดเสนาสนาราม" เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๐๖

วัดเสนาสนารามนี้ ทรงปรารถนาจะให้เป็นวัดฝ่ายธรรมยุตติกนิกาย จึงอาราธนาพระครูพรหมเทพาจารย์ (พรหมเทวะ บุญรอด) ซึ่งเป็นพระนิกายนั้นพร้อมทั้งลูกคณะซึ่งอยู่ ณ วัดขุนญวน เป็นวัดที่พระองค์เคยเสด็จมาประทับในสมัยเมื่อทรงผนวช ให้ย้ายมาอยู่วัดเสนาสนารามแต่นั้นมา วัดขุนญวนจึงเป็นวัดฝ่ายมหานิกาย ปัจจุบันนี้วัดขุนญวนนั้นเปลี่ยนนามใหม่ว่า "วัดพรหมนิวาส" แล้ววัดนี้อยู่ติดต่อกับวัดศาลาปูน พระนครศรีอยุธยา

วัดเสนาสนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เกิดขึ้นได้ด้วยเหตุผลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ฯ

พระราชเมธากร
ถ่ายเมื่อพรรษา ๔ อายุ ๒๓ ปี

แบบวิธีบอกศักราชและอารัมภบท

ของ

พระราชเมธากร

ก่อนแสดงธรรมเทศนาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา มาฆบูชา เป็นต้น ก่อนที่จะอัตถาธิบายถึงเนื้อหาสาระในหลักธรรมที่จะนำมาแสดง ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ดังกล่าวมานั้น ตามระเบียบที่จะพึงปฏิบัติต้องบอกศักราชก่อน ดังนั้น การบอกศักราชและอารัมภบท ในการเทศน์กัณฑ์ศักราชของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ-พระราชเมธากร จึงนับว่ามีแบบวิธีบอกศักราช ที่แปลกและพิเศษออกไปกว่าตามปกติ ซึ่งท่านได้เรียบเรียงไว้โดยพิสดาร หรือจะเรียกว่ากัณฑ์มหาศักราชก็ได้ เพราะได้บอกศักราชไว้ยาวกว่าปกติ สำหรับใช้บอกศักราชในการเทศน์กัณฑ์ศักราชในวันพิเศษเช่น วันวิสาข-บูชา มาฆบูชา และอาสาฬหบูชา เป็นต้น ซึ่งท่านได้ใช้บอกศักราชในการเทศน์กัณฑ์ศักราชด้วยตนเองเรื่อยมา จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ คือสำหรับใช้บอกศักราชและอารัมภบทพร้อมกันไปด้วย เมื่อจะเทศน์ในวันสำคัญวันใด เช่นวันวิสาขอัฏฐมีบูชา ปี ๒๕๑๐ ตรงกันวันอังคารที่ ๑๘ เดือนพฤษภาคม ก็ขึ้นแบบวิธีบอกศักราชก่อน ครั้นแล้วจึงยกบาลีพุทธภาษิตซึ่งสุดแต่ความเหมาะสมแก่กาลสมัยในวันสำคัญดังกล่าว นำมาต่อท้ายศักราชนั้น ดังตัวอย่างซึ่งพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร ได้เคยใช้เทศน์กัณฑ์ศักราชซึ่งเป็นการแสดงครั้งสุดท้าย ในวันวิสาขอัฏฐมีบูชา คือวันคล้ายวันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ในที่นี้จะขอกล่าวแต่เฉพาะวิธีบอกศักราชและอารัมภบทเท่านั้น ดังนี้ "อิทานิ ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรินิพฺพานโต ปฏฺฐาย ทสสํวจฺฉรุตฺตรปญฺจสตาธิกานิ เทฺว สํวจฺฉรสหสฺสานิ อติกฺกนฺตานิ ปจฺจุปฺปนฺนกาลวเสน วิสาขมาสสฺส อฏฺฐารสมํ ทินํ วารวเสน ปน องฺคารวาโร โหติ เอวํ ตสฺส ภควโต ปรินิพฺพานา สาสนายุกาลคณนา สลฺลกฺเขตพฺพา สาสนายุกาลคณนํ สลฺลกฺเขตฺวา

อนิจฺจาทิสญฺญา ภาเวตพฺพา
สํเวโค จ อาปชฺชิตพฺโพ

อจฺเจนฺตีหิ อโหรตฺตา	ชีวิตํ อุปรุชฺฌติ
อายุ ขียติ มจฺจานํ	กุนฺนทีนํว โอทกํ
อปฺปมายุ มนุสฺสานํ	หิเพยฺยนํ สุโปริโส
จเรยฺยาทิตฺตสีโส ว	นตฺถิ มจฺจุสฺสนาคโม
ยถา หิ กุมฺภการสฺส	กตํ มตฺติกภาชนํ
ขุทฺทกญฺจ มหนฺตญฺจ	ยมฺปกฺกํ ยญฺจอามกํ
สพฺพํ เภทปริยนฺตํ	เอวํ มจฺจาน ชีวิตํ "

........(ตรงนี้ให้หาบาลีพระพุทธพจน์มาใส่ต่อท้าย.......
.........จาก มจฺจาน ชีวิตํ)...

คำแปลและอารัมภบท

" ศุภมัสดุ พระพุทธศาสนายุกาล จำเดิมแต่ปรินิพพานแห่งองค์สมเด็จพพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น บัดนี้ล่วงแล้ว ๒๕๑๐ พรรษา ปัจจุบันสมัยวิสาขมาส สุรทินที่ ๑๘ อังคารวาร พระพุทธศาสนายุกาล จำเดิมแต่ปรินิพพานแห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีนัยอันจะพึงกำหนดนับด้วยประการ ฉะนี้

ก็การที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้สดับการบอกศักราชเมื่อสักครู่นี้ว่า กาลเวลาได้ล่วงไปแล้ว ๒๕๑๐ พรรษา ถ้าถึงปีหน้าปีโน้น ก็ล่วงมากเข้าไปเป็น ๒๕๑๑ และ ๒๕๑๒ เป็นลำดับไป วันเวลาล่วงไปเท่าไร ศักราชก็ล่วงไปตามวันเวลา มิใช่จะล่วงไปแต่ศักราชเปล่า อายุของเราท่านทั้งหลายก็ล่วงไปตามเวลามิได้หยุดยั้ง เช่นเดิมเป็นเด็ก ต่อมาก็กลายเป็นผู้ใหญ่ ถ้ายังไม่ถึงแก่มรณสมัยก็จะกลายเป็นคนแก่เฒ่าชรา และในที่สุดก็จะกลายเป็นศพไปตามกัน เป็นศพเด็กบ้าง ศพหนุ่มสาวบ้าง ศพผู้ใหญ่บ้าง เมื่อมาพิจารณาเช่นนี้แล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดสัญญา ๓ ประการ คือ อนิจจสัญญา ความจำได้หมายรู้ใน-

ความไม่เที่ยงประการหนึ่ง ทุกขสัญญา ความจำได้หมายรู้ในความเป็นทุกข์ประการหนึ่ง อนัตตสัญญา ความจำได้หมายรู้ในความเป็นอนัตตาประการหนึ่ง เมื่อมาพิจารณาดูจนทราบความจริงของสังขารโดยถนัดชัดเจนเช่นนี้แล้ว ก็ย่อมจะเกิดนิพพิทา คือความเบื่อหน่ายขึ้น เมื่อความเบื่อหน่ายเกิดขึ้นแล้ว ราคะคือความกำหนัดยินดีซึ่งมีอยู่แต่เดิมก็หายกลายเป็นวิราคะ อุปาทาน ๔ มีกามุปาทานเป็นต้น ก็หายกลายเป็นอนุปาทาน และอาสวะซึ่งเคยติดแนบแน่นสนิทดองอยู่ในจิตใจมานาน ก็พลันหายไปกลายเป็นขีณาสวะ พร้อมกันนั้นก็ข้ามชาติปุถุชนพ้นสังขารวัฏไปได้ เรื่องนี้มีนางรูปนันทา เป็นตัวอย่าง

ถ้าผู้สดับนั้น ยังมีบารมีอ่อน ไม่สามารถจะบรรลุขั้นอาสวชัยได้ ถึงกระนั้นก็เป็นปัจจัยให้เกิดความดีที่ต่ำลงมา สํเวโค จ อาปชฺชิตพฺโพ เช่นให้เกิดธรรมสังเวชว่า คนและสัตว์ที่เกิดมานั้น ในที่สุดก็ต้องตาย ใช่จะตายแต่เขาก็หามิได้ แม้ตัวเราก็ต้องตายด้วย ทั้งนี้จะได้เป็นโอกาสรีบขวนขวายทำกิจที่ควรทำ เพราะทุกคนก็อยู่ไม่ได้ต้องตายแน่ สมดังกระแสพุทธภาษิตซึ่งเปรียบความว่า กุนฺนทีนมิโวทกํ เช่นเดียวกับน้ำในสระน้อย คราวฤดูแล้งต้องแสงอาทิตย์เผา ก็มีแต่จะแห้งไปโดยส่วนเดียว

ฉะนั้น ความสิ้นอายุของสัตว์ทั้งหลายที่เราเรียกว่าตายนั้น ไม่จำกัดว่าต้องมีอายุเท่านั้นเท่านี้ เป็นเด็กก็ตายได้ เป็นหนุ่มเป็นสาวก็ตายได้ แก่เฒ่าชราก็ตายได้ ไม่เลือกวัยเลือกเพศ เลือกฐานะแต่ประการใด สมกับบาลีภาษิตที่เปรียบความว่า ยถา หิ กุมฺภการสฺส กตํ มตฺติกภาชนํ ขุทฺทกญฺจ มหนฺตญฺจ ยมฺปกฺกํ ยญฺจอามกํ สพฺพํ เภทปริยนฺตํ เปรียบเหมือนภาชนะดิน อันนายช่างปั้นทำแล้ว จะเล็กใหญ่สุกดิบหนาบางประการใด ในที่สุดก็ต้องแตกทำลายไปทั้งหมด เอวํ มจฺจาน ชีวิตํ ความเป็นอยู่ของสัตว์ทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น ,,

อนึ่งวันนี้ นอกจากจะเป็นวันธรรมสวนะ ตามพระพุทธานุญาตแล้ว ยังเป็นวันธรรมสวนะพิเศษ คล้ายกับวันถวายพระเพลิงของสมเด็จพระบรมศาสดา ของพวกเราทั้งหลายด้วย ฉะนั้นในราตรีนี้จักมีเทศน์และสวดตลอดรุ่ง เป็นที่ทราบทั่วกันไปว่าเป็นวันวิสาขะอัฏฐมี น่าเสียดายที่พวกเราเกิดไม่ทันในยุคโน้น ถ้าเกิดทันก็คงมีโอกาสได้ถวาย

พระเพลิงร่วมกับพุทธบริษัทในยุคโน้นด้วยแม้มาทราบภายหลังว่า วันนี้เป็นวันถวายพระเพลิงของพระองค์ ก็ยังเฉยอยู่ไม่ได้ ต่างเตรียมตัวพากันมาถวายพระเพลิงถวายที่ไหน ถ้าไม่ทราบหรือสงสัย ก็เชิญทัศนาได้ที่ปลายธูปปลายเทียน เวลานี้ยังมีพระเพลิงเรืองอร่ามอยู่ พระเพลิงนั้นท่านถวายใคร ไม่ใช่ถวายพระพุทธเจ้าดอกหรือ

พระเพลิงที่กล่าวมานั้น จัดเป็นพระเพลิงภายนอก ๆ นั้น พระองค์หาสรรเสริญว่ามีผลไพบูลย์ไม่ ส่วนพระเพลิงภายใน ซึ่งได้แก่ ราคัคคิ พระเพลิงคือราคะ โทสัคคิ พระเพลิงคือโทสะ โมหัคคิ พระเพลิงคือโมหะ ถ้าใครนำไปถวายแล้ว พระองค์ก็ทรงสาธุการ

หากมีคำสอดถามเข้ามาว่า นำพระเพลิงไปถวายพระองค์นั้นไม่บาปหรือ ก็จะมีคำวิสัชนาว่า หาเป็นบาปไม่ กลับได้บุญ ที่ว่าไม่บาปเพราะพระเพลิง ๓ กอง ไม่มีเชื้ออยู่ในพระองค์ ใครจะนำเชื้ออย่างไหนชนิดไรมาเผาก็หาร้อนไม่ เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ นางมารธิดา ๓ คน ได้นำเชื้อราคะเข้าไปเผาพระองค์ ก็มิได้ทำให้พระองค์ร้อนแม้แต่น้อยไม่ ที่ว่ากลับได้บุญนั้น เพราะ ราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งมีอยู่ในผู้ใดมาก ผู้นั้นก็ร้อนมาก มีอยู่ในผู้ใดน้อย ก็ร้อนน้อย เมื่อเราถวายพระองค์เสีย ไม่นำมาใช้ความร้อนนั้นก็หาย กลายเป็นเย็น นี้เป็นตัวบุญเพราะปราบกิเลสได้ ไหน ๆ พวกเราก็มากันในเรื่องวันถวายพระเพลิง ก็ควรถวายเสียบ้าง หากยังถวายมากไม่ได้ ก็ถวายแต่น้อยไปก่อน เช่น เขาด่ามา เราไม่ด่าตอบเป็นต้น เพียงนี้ก็ชื่อว่า ได้ถวายพระเพลิงคือโทสะไปบ้างแล้ว..(ต่อจากนี้เป็นการดำเนินเรื่องพระธรรมเทศนาที่ได้ยกพระพุทธพจน์ มาแสดงในวันนั้น ๆ)..

กัณฑ์ศักราชเทศนา

วันมาฆบูชา

โดย

พระราชเมธากร

ในกัณฑ์ศักราชนี้ ท่านได้ยกบาลีพระพุทธพจน์ต่อท้ายจากการบอกศักราชว่า

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา

นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา

เมื่อแปลศักราชและอารัมภบทเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้มาแสดงธรรม กัณฑ์ศักราช เนื่องในวันมาฆบูชา ซึ่งดำเนินเนื้อความโดยได้ยกพระพุทธพจน์ว่า **ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา** เป็นอาทิ มาแสดงตามเนื้อหาสาระพระธรรมเทศนาดังต่อไปนี้...............

อนึ่งวันนี้ เป็นวันคล้ายกับวันมาฆปุณณมี ในปีที่พระบรมศาสดาทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งประกอบไปด้วยองค์ ๔ ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต องค์ ๔ นั้น คือ วันกลางเดือนสาม ๑ ภิกษุ ๑๒๕๐ มาประชุมกันเองโดยมิได้นัดแนะกัน ๑ ภิกษุคณะนั้นทุกรูป ล้วนเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา ๑ และเป็นพระอรหันต์ทุกองค์ ๑ เมื่อองค์ ๔ นี้ปรากฏขึ้นแล้ว พระบรมศาสดาจึงทรงถือเอาวันนั้นเป็นวันสำคัญ คือเป็นวันแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ใจความในโอวาทปาฏิโมกข์นั้น มีอย่างไรบ้างขอเชิญท่านมาสดับ ณ ราตรีวันนี้ สำหรับตอนนี้ จะได้แสดงเรื่องที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแลขันติธรรม มีเรื่องเล่าว่า เมื่อบรมศาสดาได้ตรัสรู้แด่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณใหม่ ๆ จึงเสด็จไปเผยแพร่ธรรมจักรแก่พระปัญจวัคคีย์ เมื่อปัญจวัคคีย์ได้เป็นพระอรหันต์แล้ว จึงทรงเผยแผ่อนุบุพพิกถาและจตุราริยสัจจแก่พระยสและพระสหายพระยส ๕๔ คน พร้อมทั้งบิดามารดาภรรยาพระยส องค์ไหนที่ได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว ขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระศาสนา เมื่อเป็นภิกษุภาวะแล้ว พระศาสดาจึงส่งไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยแยกมรรคากันไปตามสายของใครและของใคร

ผู้รับพุทธาณัติพจน์นั้น ถ้าจะเรียกตามสมัยปัจจุบันนี้ ก็ต้องเรียกว่า พระธรรมทูต เมื่อพระศาสดาส่งพระธรรมทูตไปแล้ว พระองค์ก็เสด็จไปโปรดภัททวัคคีย์อีก ๓๐ คน เมื่อท่านได้อุปสมบทแล้ว พระศาสดาก็ส่งไปทำหน้าที่ธรรมทูต ส่วนพระองค์ก็รีบเสด็จไปเผยแผ่พระศาสนายังเมืองราชคฤห์โดยมิชักช้า

ต่อมาเมื่อพระศาสดาเสด็จดับขันธปรินิพานนานปีมาแล้ว พระโมคคัลลีบุตร เป็นประธานทำสังคายนาครั้งที่ ๔ ทำเสร็จแล้ว จึงพิจารณาดูพระพุทธศาสนาว่า ต่อไปจะเป็นอย่างไร ก็ทราบได้ด้วยอรหันตฤทธิ์ว่า ต่อไปจะรุ่งเรืองในปัจจันตประเทศ เมื่อทราบเช่นนี้แล้ว จึงทำการส่งพระธรรมทูตที่สามารถ ไปช่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญเร็วขึ้น มีเรื่องเล่าว่า ท่านส่งพระมัชฌิกเถระ ไปเผยแผ่ยังแคว้นกัสมิคันธาระ ส่งรักขิตเถระไปยังวนวาสีประเทศ ส่งพระมหาเทวเถระไปยังมหิสกะชนบท ส่งพระมหินท์ไปยังลังกาทวีป ส่งโสณกะกับพระอุตตระไปยังสุวรรณภูมิ เป็นต้น ไม่นานเท่าไรพระพุทธศาสนาก็วัฒนาถาวรในถิ่นที่พระธรรมทูตไปถึง เพียงนี้พอเห็นได้ว่า พระสาวกยุคเก่าของพระศาสดา ท่านยินดีเป็นพระธรรมทูต และยินดีปฏิบัติงานตามเถระบัญชา คอยฟังคำสั่งว่า จะมีเถรบัญชาให้ไปสายไหน

การเผยแผ่พระศาสนา ไม่ใช่ของทำได้ง่าย ถ้าขาดโวหารขาดความรู้ตลอดจนไหวพริบปฏิภาณแล้ว ก็ยากที่จะดำเนินการให้ถูกได้ ถ้าเป็นคนตกตลึงง่าย และประหม่าง่ายด้วยแล้ว ก็ยิ่งจะทำไม่ได้ เพราะเหตุนั้น เมื่อมีจาตุรงคสันนิบาตปรากฏขึ้น พระศาสดาจึงถือว่า เป็นนิมิตรมงคลสมัย ทรงถือโอกาสแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ เพื่อให้พระสาวกยึดเป็นหลักเผยแผ่ เมื่อพระธรรมทูตมีหลักสำหรับเผยแผ่เหมือนกันแล้ว ธรรมสากัจฉาหรือเทศนาก็ไม่ค้านกัน เพราะมีแนวทางเดียวกัน โอวาทปาฏิโมกข์นั้น ทรงแสดงเป็นคาถาก็มี ที่เป็นคาถานั้น ท่านยกขันติไว้หน้า เพราะทรงเห็นว่า ขันตี เป็นธรรมสำคัญมาก การงานทุกอย่าง ถ้าขาดขันติแล้ว จะทำให้สำเร็จหาได้ไม่ เช่นทำการเผยแผ่พระศาสนา ถ้าถูกคนโน้นด่า คนนี้แช่ง คนนั้นคอยประหัตประหาร เป็นต้น ถ้าไม่มีขันติก็ต้องหยุดทำงานหรือยิ่งกว่านั้นอาจด่าตอบแช่งตอบ และประหัตประหารตอบบ้างก็ได้

การทำนาทำสวน ค้าขาย และกรรมกรเป็นต้น ล้วนเป็นงานที่หนักกายหนักใจ ต้องกรำแดดกรำฝน นอนกลางดินกินกลางทราย ถ้าไม่มีขันติ คือความอดทนแล้ว ก็ทำงานไม่ได้ เพียงนี้พอเห็นได้ว่า ขันติเป็นธรรมที่สำคัญเพียงไร แม้ในโอวาทปาฏิโมกข์ พระศาสดายังทรงยกขึ้นเป็นประธานของข้อทั้งหลาย ถ้านึกให้ดีแล้ว ก็จะเห็นว่า เป็นปัจจัยให้ถึงพระนิพพานนั่นเอง เพราะถัดจากข้อนั้น พระศาสดาก็ทรงแสดงพระนิพพาน โดยพุทธ-พจน์ว่า **นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา** พุทธบุคคลทั้งหลาย กล่าวพระนิพพานว่าเป็นยอด โดยใจความผู้จะบรรลุพระนิพพานได้ต้องมีขันติ ในข้อนี้ขอสาธกพระปุณณะ มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งท่านไปทูลลาพระศาสดา จะไปจำพรรษา ณ ถิ่นบ้านของท่าน พระศาสดาตรัสถามว่า ปุณณะ คนในถิ่นบ้านของเธอล้วนเป็นอันธพาล เธอจะอยู่ได้หรือ ท่านทูลว่าข้าพระองค์อยู่ได้ พระศาสดาตรัสถามต่อไปว่า ถ้าเขาด่าเธอ ๆ จะคิดอย่างไร ท่านทูลว่าคิดว่าเขาดี โกรธขึ้นมาแล้ว ก็เป็นแต่เพียงด่า ไม่ถึงกับตี พระศาสดาตรัสถามต่อไปว่าถ้าเขาตีเธอจะคิดอย่างไร ท่านตอบว่าข้าพระองค์ก็คิดว่าเขาดี โกรธขึ้นมาแล้วก็เป็นแต่เพียงตี ไม่ถึงกับฆ่า พระศาสดา ทรงถามต่อไปว่า ถ้าเขาจะฆ่าเธอ ๆ จะคิดอย่างไร ท่านตอบว่า คิดว่าเขาดี สาวกของพระองค์ ที่จ้างผู้อื่นให้ฆ่าตนไม่มี อยู่ดี ๆ เขาก็มาช่วยฆ่าให้ ไม่ต้องจ้างไม่ต้องวาน นับว่าดีนักหนา ในที่สุดพระศาสดาทรงสาธุการ ตรัสว่าปุณณะ เธอไปเถิด เธออยู่ที่นั้นได้ เมื่อท่านทูลลาพระศาสดาไปแล้ว กระทำความเพียรอยู่มีใครมาด่ามาล่วงเกิน ท่านไม่นำมาใส่ใจ มุ่งเจริญกัมมัฏฐานรุดหน้า ในที่สุดท่านได้สำเร็จอรหัตตผล ณ ที่นั้น ที่พรรณนามานี้เห็นได้ว่า เพียงขันติข้อเดียว ยังมีอานุภาพไพศาลเพราะเหตุนี้ พระศาสดา จึงทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ เพื่อเป็นหลักเผยแผ่แก่พระธรรม-ทูตต่อไป โอวาทปาฏิโมกข์นั้น ตั้งแต่ข้อต้นจนปริโยสาน ขอเชิญท่านทั้งหลายมาสดับได้ ณ ราตรีวันนี้ รับประทานวิสัชชนามาในกัณฑ์ศักราช พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาแก่สัปบุรุษพุทธบริษัททั้งหลายทั่วหน้า จึงขอสมมุติยุติจบพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ เอวํก็มีด้วยประการฉะนี้.

พระราชเมธากร
ถ่ายเมื่อพรรษา ๖ อายุ ๒๕ ปี

ธัมมจักกัปปวัตตนสุตตเทศนา

โดย

พระราชเมธากร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ว่า ๓ หน)

เทฺว เม ภิกฺขเว อนฺตา ปพฺพชิเตน นเสวิตพฺพาติ เป็นอาทิ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ลามก ๒ อย่างนี้ อันบรรพชิต ไม่ควรเสพ เป็นต้น ฯ มีอธิบายว่า ลามก ๒ อย่างนั้น คือกามสุขัลลิกานุโยค ๑ อัตตกิลมถานุโยค ๑ ที่ทรงรับสั่งว่าเป็นธรรมอันบรรพชิตไม่ควรเสพนั้น เพราะเหตุลามกทั้ง ๒ เป็นทางเขว ทางคด อาจทำผู้ปฏิบัติให้ผิดจากจุดที่ตนประสงค์ ฯ นักท่องเที่ยวตั้งใจจะไปกรุงเทพ ฯ แต่บ่ายหน้าเดินไปทางลพบุรี ก็มีแต่จะห่างจากกรุงเทพ ฯ ทุกระยะก้าวฉันใด นักปฏิบัติซึ่งมุ่งจิตหวังสันติสุข เมื่อปฏิบัติผิดก็มีแต่จะห่างจากสันติสุขทุกขณะที่ปฏิบัติ ฉันนั้น เพราะเหตุนั้นพระศาสดาจึงตรัสบอกให้ปัญจวัคคีย์ทราบเสียแต่ในตอนเบื้องต้น เพื่อตัดความเข้าใจผิดของปัญจวัคคีย์ ซึ่งมีมาแต่เดิมว่า สันติสุขจะมีได้ต้องเว้นจากการปฏิบัติในลามกธรรม ๒ อย่างนั้น ฯ ต่อนี้ไปจะได้บรรยายให้ทราบว่า ลามกธรรมนั้น มีลักษณะอย่างไร และจะลามกได้อย่างไรต่อไป

ลามกธรรมข้อต้น คือ กามสุขัลลิกานุโยค แปลว่าความหมกมุ่นในกามสุข ถ้าจะแยกออกอธิบายให้ฟังง่าย ๆ แล้วก็ได้ ๓ บท คือ กามบท ๑ กามสุขบท ๑ กามสุขัลลิกานุโยคบท ๑ คำว่า "กาม" ในข้อต้นนั้น แปลว่าความใคร่ แบ่งออกเป็น ๒ คือ กามใน ๑ กามนอก ๑ กิเลสเป็นเหตุให้ใคร่มีราคะเป็นต้น เรียกว่ากามในเพราะอยู่ในตัว รูปเสียงกลิ่นรส โผฏฐัพพะเรียกว่ากามนอก เพราะอยู่นอกตัว กามในมีอยู่ในที่ไหนก็ดูดเอากามนอกเข้าไปรวมไว้ในที่นั้นด้วย เพราะฉนั้นคำว่ากามในที่นี้ จึงเป็นชื่อรวมทั้งภายในภายนอก กามนี้เป็นเหตุให้เกิดความสุขได้ ขอให้ตัวอย่าง เช่นบางคนที่มีใจเหงาหงอยเมื่อได้ไปดูมหรสพ หรือฟังดนตรีดีดสีตีเป่า หรือได้ลาภได้ยศขึ้น ก็ทำให้ใจดีเบิกบานเป็น

สุขได้ เพียงนี้เห็นได้ว่ากามให้เกิดสุขได้แท้ เพราะฉนั้นท่านจึงเรียกว่า "กามสุข" ฯ ความพัวพันหมกมุ่นในกามสุขนั้น เรียกว่ากามสุขัลลิกานุโยค ๆ นั้น มีหนาแน่นอยู่ในใจของผู้ใดมากน้อยเพียงใด ก็มีแต่จะทำใจของผู้นั้น ให้ยุ่งเหยิงมากขึ้นเพียงนั้น เพราะกามสุขมิใช่สุขล้วน ๆ เป็นสุขที่ระคนปนกับทุกข์ เพราะฉนั้นพระศาสดาจึงทรงห้ามมิให้เสวนะ ดังพุทธภาษิตว่า **นเสวิตพฺพา** เป็นธรรมอันบรรพชิตไม่ควรเสพ พระองค์ทรงมุ่งหมายจะให้ปัญจวัคคีย์เห็นชัดด้วยตนเอง จึงแสดงโทษของกามสุขัลลิกานุโยคต่อไปอีก ๕ ประการ เรียกเป็นมคธโวหารว่า **หีโนประการ ๑ คมฺโมประการ ๑ โปถุชชนิโกประการ ๑ อนตฺถสญฺหิโตประการ ๑** มีอธิบายว่า กามาทีนพข้อต้น คือ หิโนนั้น แปลว่าเลวทราม โดยใจความก็ชี้กามสุขัลลิกานุโยคนั่นเองให้เห็นเป็นหีนธรรม ข้อนี้เป็นได้แท้ ขอยกตัวอย่าง เช่น ภิกษุ สามเณร ซึ่งเป็นอุตตมเพศ ถ้าถูกกามสุขัลลิกานุโยคปกคลุมจิตไว้อย่างแน่นหนา ในไม่ช้าอุตตมเพศก็ต้องหายกลายเป็นหีนเพศ ฯ หากมีคำสอดถามเข้ามาว่า ถ้าอย่างพระที่บวชอยู่ได้จนเฒ่าชรา เห็นจะปลอดจากกามสุขัลลิกานุโยคทุกองค์กระมัง ก็จะพึงมีคำวิสัชชนาว่า แม้จะยังมีกามสุขัลลิกานุโยคอยู่ ก็คงเป็นชนิดละเอียดมิฉนั้นก็คงมีเวลาสร่างบ้าง เหตุนั้นท่านจึงบวชอยู่ได้จนตลอด ใช่แต่เท่านั้นผู้ที่หมกมุ่นอยู่ในกามสุข ย่อมเป็นเหตุให้โลภะโทสะแลโมหะ ที่ยังอ่อนอยู่ให้แก่กล้าขึ้น ที่แก่กล้าอยู่แล้วให้แก่กล้ายิ่งขึ้น เมื่อโลภะโทสะโมหะแก่กล้าแล้ว ก็อาจทำทุจริตได้ทุกอย่าง แม้จะผิดศีลผิดธรรม ผิดกฎหมายบ้านเมืองทำได้ทั้งนั้น ในที่สุดก็ถูกจำขังบ้าง ถูกปรปักษ์ทำร้ายร่างกายบ้าง คนที่มีลักษณะเช่นนี้ ถ้าเป็นชายจะเรียกว่าสุภาพบุรุษไม่ได้ ถ้าเป็นหญิงจะเรียกสุภาพสตรีไม่ได้ ที่ถูกต้องเรียกว่า หีนบุรุษ หีนสัตรี ตามความประพฤติของเขา เมื่อตายแล้วยังต้องไปเกิดในหีนคติ คือ อบาย ๔ มีนรกเป็นต้นอีก เหตุนี้พระองค์จึงติกามสุขัลลิกานุโยคว่าเป็นหีโน เป็นธรรมที่เลวทรามประการ ๑ ใช่แต่เท่านั้น ผู้ที่หมกมุ่นในกามสุข ถ้าเป็นบรรพชิต ก็ต้องเป็นบรรพชิตชนิดคัมโม ซึ่งมีคติคล้ายกับชาวบ้าน ต้องปกครองหมู่คณะศิษย์บริวารด้วยกิเลสแกมธรรม ฯ ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ต้องเป็นพ่อบ้านแม่บ้าน การเป็นพ่อบ้านแม่บ้านนั้นเป็นอย่างไรบ้าง มีทุกข์อยู่รอบข้างมิใช่หรือ ถึงกับคนปูนเก่ากล่าวกันว่า ประธานทุกข์มีอยู่ ๓ คือ ทุกข์พ่อบ้านแม่บ้าน ทุกข์สมภารเจ้าวัด ทุกข์เจ้าพระยามหากษัตริย์ แต่ละ

อย่างล้วนเป็นทุกข์อย่างน่าอึดอัดใจมิใช่น้อย ในทุกข์ ๓ อย่างนั้น ทุกข์สมภารเจ้าวัดกับทุกข์พระมหากษัตริย์ จะไม่กล่าวถึง จะกล่าวเฉพาะทุกข์พ่อบ้านแม่บ้านเท่านั้น ธรรมดาผู้ที่เป็นพ่อบ้านแม่บ้าน ต้องคิดอ่านหาทรัพย์มาเลี้ยงครอบครัว ถ้าหาไม่ได้ก็เดือดร้อนเพราะไม่มีอะไรจะเลี้ยงกัน หาได้ก็ไม่วายร้อน เพราะกลัวจะถูกจี้ถูกปล้น ไม่มีลูกก็เป็นทุกข์ เพราะกลัวจะไม่มีใครเลี้ยงดูในเวลาแก่เฒ่า มีลูกก็เป็นทุกข์ เพราะกลัวจะตกยาก กลัวจะเกเร ถ้ามีการเกเรขึ้น ก็เดือดร้อนอย่างใหญ่หลวง ทุกข์เหล่านี้เห็นได้ชัดว่า มาจากเป็นพ่อบ้านแม่บ้าน พ่อบ้านแม่บ้านมาจากไหน นึกดูสักหน่อยก็จะรู้ได้ว่า มาจากกามสุขัลลิกานุโยค เพราะฉนั้นพระองค์จึงติกามสุขัลลิกานุโยคว่า เป็นคัมโมอีกประการ ๑

ใช่แต่เท่านั้น ผู้ที่หมกมุ่นอยู่ในกามสุข ไม่อาจเลื่อนชั้นของตนให้พ้นจากความเป็นปุถุชนได้ เพราะฉนั้นจึงทรงติว่า โปถุชชนิโก เป็นธรรมของปุถุชน ซึ่งต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกประการ ๑ ในข้อนี้พึงเห็นนางอุพพรีราชกัญญาเป็นนิทัสสนะ ฯ บุคคลที่หมกมุ่นในกามสุขเห็นปานนั้น ถึงจะมุ่งหวังเป็นโสดา สกทาคา อนาคาและอรหันต์ ก็หาสำเร็จไม่เหตุนั้นพระองค์จึงตำหนิว่า อนริโย กามสุขัลลิกานุโยคไม่ใช่อริยธรรมที่จะทำบุคคลเช่นนั้นให้เป็นอริยะได้

หากมีคำสวดถามเข้ามาว่า ถ้ากามสุขัลลิกนุโยค ให้โทษไม่อาจเลื่อนชั้นจากความเป็นปุถุชน และไม่อาจเลื่อนชั้นเป็นพระอริยบุคคลแล้วไซร้ ไฉนเล่าคหบดี คหปตนีที่มาฟังธรรมในสำนักพระศาสดาจึงได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้นมากมายฯ ก็จะพึงมีคำวิสัชนาว่าการบรรลุมรรคผล ไม่ใช่บรรลุด้วยอำนาจกามสุขัลลิกานุโยค บรรลุด้วยฟังธรรมเทศนาต่างหาก แลในขณะที่นั่งฟังธรรมเทศนาอยู่นั้น ถ้าใจมัวผะวักผะวนอยู่ในเรื่องของกามสุขแล้วก็จะฟังเทศน์ไม่รู้เรื่อง การฟังธรรมรู้เรื่องเข้าใจอรรถธรรมได้ดีก็เนื่องจากใจสงบจากกามสุขัลลิกานุโยคแล้ว จึงแน่วแน่เป็นสมาธิอันเป็นบาทแห่งวิปัสสนา เพราะฉนั้นจึงบรรลุมรรคผลมีโสดาปัตติผลเป็นต้นได้ ฯ ใช่แต่เท่านั้นกามสุขัลลิกานุโยคถ้ามีอยู่ในจิตของผู้ใด ก็ทำใจให้พลุกพล่านไม่เป็นสุข เช่นมีลาภน้อย ก็อยากได้ให้มาก ถ้ามีแล้วก็ทำให้เป็นห่วง ถ้าเกิดวิบัติไปด้วยภัยต่าง ๆ มีโจรภัยเป็นต้น ก็เศร้าโศรกปริเทวนาการ สมด้วยพุทธภาษิต

บรรหารว่า กามโต ชายเต โสโก ความโศรกย่อมเกิดจากกาม กามโต ชายเต ภยํ ภัยย่อมเกิดจากกาม ใช่แต่จะเศร้าโศรกเฉพาะชาตินี้ก็หาไม่ ตายแล้วยังต้องไปโศกในโลกหน้าอีก พึงเห็นโตทัยพราหมณ์เมื่อใกล้ตายเป็นห่วงทรัพย์ที่เก็บไว้ หาได้ทันบอกกับลูกชายไม่ ดับจิตแล้วไปเกิดเป็นสุนัขอยู่ที่บ้านลูกชายของตน เพียงนี้เห็นได้ว่า กามสุขัลลิกานุโยคให้โทษโดยส่วนเดียว หาให้คุณไม่ เพราะฉนั้นพระองค์จึงตรัสว่า อนตฺถสญฺหิโต กามสุขัลลิกานุโยคไม่ประกอบไปด้วยประโยชน์ เมื่อพระศาสดาทรงแสดงลามกธรรมขั้นต้น อันว่าด้วยอัตตกิลมถานุประโยคต่อไป ใจความว่า การทรมานกายโดยหวังบุญด้วยวิธีต่าง ๆ เช่นอดอาหาร กลั้นลมหายใจ และการถืออยู่ด้วยอิริยาบถเดียวเป็นต้น ซึ่งปัญจวัคคีย์เคยเข้าใจมาแต่เดิมว่าทำอย่างนั้นจะเป็นเหตุให้พ้นจากทุกข์ แต่ความจริงเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด เพื่อให้ปัญจวัคคีย์เห็นชัดเจน จึงแสดงโทษแห่งอัตตกิลมถานุโยคให้ทราบถึง ๓ ประการ เรียกเป็นมคธ-โวหารว่า ทุกฺโขประการ ๑ อริโยประการ ๑ อนตฺถสญฺหิโตประการ ๑ ทุกฺโขข้อที่ต้นนั้น แปลว่าให้เกิดทุกข์ เกือบจะไม่ต้องอธิบาย ก็พอจะรู้กันได้ เช่น ถืออดอาหารก็ให้เกิดทุกข์คือหิว กลั้นลมหายใจ ก็ให้เกิดทุกข์คือไม่สบาย ถือการอยู่ด้วยอิริยาบถเดียว เช่น นั่งอย่างเดียว หรือยืนอย่างเดียวเป็นต้น ก็ให้เกิดทุกข์คือเมื่อยปวด ยิ่งกว่านั้นยังอาจทำใจให้ฟุ้งสร้าน เป็นสมุฏฐานให้เกิดโรคได้ต่อไป เพราะฉนั้นพระองค์จึงตรัสว่า ทุกฺโข เป็นธรรมให้เกิดทุกข์ดังนี้ ฯ การประกอบความเพียรบางอย่าง แม้จะเป็นทุกข์ แต่อาจทำตนให้เกิดผลดีงามได้ก็ควรทำ ฯ ส่วนอัตตกิลมถานุโยค หาเป็นเช่นนั้นไม่ แม้จะหวังผลเพื่อเป็นพระอริยบุคคลก็ไม่สำเร็จ ถ้าอัตตกิลมถานุโยคเป็นเหตุให้สำเร็จ เป็นพระอริยบุคคลได้ คราวพระองค์บำเพ็ญทุกกรกิริยา ก็ทรงทำอยู่ช้านานถึง ๖ ปี ทั้งทำจริง ๆ ด้วย ถึงกับมีพระกายผอม มีหนังหุ้มพระอัฐิก็หาสำเร็จไม่ ในที่สุดจึงทรงละ เพราะฉนั้นพระองค์จึงตรัสว่า อนริโย อัตตกิลมถานุโยค ไม่ใช่ทางที่ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอริยะ แม้ไม่ถึงนั้นเพียงแต่จะให้ระงับโรคภัยไข้เจ็บ หรือหวังผลมีอายุก็ไม่ได้ เพราะอัตตกิลมถานุโยค เป็นธรรมผิดหลักอนามัย หรือจะหวังผลเพื่อให้ได้มนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติในชาติไหน ๆ ก็ไม่ได้ทั้งนั้น ในข้อนี้ขอสาธกบุคคลในกุกกุโรวาทสูตร ซึ่งมีความย่อว่า ปุณณโกฬิยบุตรผู้ประพฤติดังโค แลเสนิยะชีเปลือย ผู้ประพฤติวัตรดังสุนัข เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูล

ถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ประพฤติโควัตรมาช้านาน อีกฝ่ายหนึ่งก็ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พระพฤติกุกกุรวัตรมาช้านาน คติในชาติหน้าของข้าพระองค์จะเป็นไปอย่างไร พระองค์ทรงห้ามมิให้ถามเสีย ๒–๓ ครั้งแล้ว ครั้งที่ ๓ จึงทรงพยากรณ์ว่า ถ้าท่านประพฤติโควัตร์ประจำอยู่เป็นนิตย์แล้ว คติในชาติหน้าของท่านก็ต้องไปเกิดเป็นโค ถ้าท่านประพฤติกุกกุรวัตร์เป็กนิจแล้ว คติในชาติหน้าของท่านก็ต้องไปเกิดเป็นสุนัข ถ้าความประพฤตินั้นหยั่งลงสู่นิรยปฏิปทาด้วย ก็ต้องเข้าถึงนรก เพียงนี้เห็นได้ว่า อัตตกิลมถานุโยคหาประโยชน์อะไรมิได้ เพราะฉนั้นพระศาสดาจึงทรงตำหนิว่า อนตฺถสญฺหิโต ไม่เป็นธรรมประกอบด้วยประโยชน์ เท่าที่บรรยายมานี้ พอเห็นได้ว่า อัตตกิลมถานุโยคเป็นลามกธรรมอีกประการหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงทางลามกอันบรรพชิตไม่ควรเสพจบลงแล้ว แต่นั้นจึงสรรเสริญมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นปฏิปทาสายกลางไม่หย่อนนักดังกามสุขัลลิกานุโยค และไม่ตึงนักดังอัตตกิลมถานุโยคสืบต่อไป ดังเทศนานัยว่า เอเต เต ภิกฺขเว อุโภ อนฺเต อุปคมฺม มชฺฌิมา ปฏิปทา ดังนี้เป็นต้น ความว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาสายกลางซึ่งไม่เข้าไปใกล้ลามก ๒ อย่างนั้น อันเราตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว เป็นธรรมทำผู้ปฏิบัติให้มีญาณจักษุ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน ฯ เมื่อพระศาสดาทรงโฆษนาการปฏิปทาสายกลางจบลงแล้ว จึงทรงแสดงอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทาโดยเป็นกเถตุกามยตาปุจฉาสืบต่อไปว่า อยเมวอริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เสยฺยถีทํ ความว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้นี่แหละ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นไฉน จึงทรงวิสัชชนาด้วยพระองค์เองว่า สัมมาทิฏฐิปัญญาอันเห็นชอบ ๑ สัมมาสังกัปโป ความดำริห์ชอบ ๑ สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๑ สัมมากัมมันโต การงานชอบ ๑ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ สัมมาวายาโม พยายามชอบ ๑ สัมมาสติ ระลึกชอบ ๑ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ ๑ มีอธิบายว่า สัมมาทิฏฐิความเห็นชอบประการที่ต้นนั้น ในบาลีท่านหมายถึงความเห็นทุกข์ เห็นสมุทัย เห็นนิโรธ เห็นมรรค ฯ แต่เมื่อจะอธิบายให้ลดหย่อนผ่อนลงมาบ้างแล้ว ก็ได้แก่ความเห็นถูก เห็นตรงตามเป็นจริงในธรรมทั้งหลาย ไม่เห็นนอกลู่นอกทางไปอย่างต่ำเช่นเห็นว่า คนเราจะดีหรือชั่วก็เพราะกรรม เมื่อทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่วเป็นต้น ตลอดจนเห็นว่ากามพยาบาทและวิหิงสาแต่ละประการล้วนเป็นของชั่วเป็นตัวอย่าง ฯ สัมมาสังกัปโป ความดำริห์ชอบประการที่ ๒

ในบาลีท่านระบุถึงความดำริห์ออกจากกาม ออกจากพยาบาท ออกจากวิหิงสา คือความเบียดเบียน แต่เมื่อจะอธิบายให้ลดหย่อนก็ได้แก่ความดำริห์ ชนิดที่ทำตนและผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน ดำริห์แต่ทางอันจะให้เกิดสุขเพื่อตนและผู้อื่น ตลอดจนดำริห์ในอันจะละบาป บำเพ็ญบุญ สัมมาวาจา เจรจาชอบ ประการที่ ๓ นั้น ในบาลีท่านระบุถึงวาจาที่เว้นจากการพูดปด เว้นจากวาจาส่อเสียด เว้นจากวาจาหยาบช้า เว้นจากวาจาเพ้อเจ้อ แต่เมื่อจะกล่าวอย่างกว้าง ๆ แล้ว ก็ได้แก่คำพูดชนิดที่ไม่เสื่อมเสียประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ทั้งไม่เป็นวาจาที่ทำตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน แม้จะเป็นวาจาที่กล่าวสอนอย่างรุนแรง ซึ่งมีเมตตาเป็นสมุฏฐานก็จัดเป็นสัมมาวาจาได้ ฯ สัมมากัมมันโต ทำการงานชอบประการที่ ๔ นั้น ในบาลีท่านระบุถึงการงานที่ไม่เกี่ยวด้วย ปาณาติบาต อทินนาทาน และกามมิจ-ฉาจาร แต่เมื่อจะรวมกล่าวให้กว้าง ๆ แล้วก็ได้แก่ การงานที่ไม่ทำตนและผู้อื่นให้เดือดร้อนเสียหาย ฯ สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีวิตชอบประการที่ ๕ นั้น ได้แก่หาเลี้ยงชีพในทางที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เช่น หาเลี้ยงชีพในทางทำนา ค้าขาย รับราชการ โดยซื่อสัตย์สุจริต เว้นอาชีพในทางผิด เช่น อาชีพทางพราน ทางประมง ทางโจรกรรม เป็นต้น ละเอียดขึ้นไปจนถึงอาชีพทางค้าที่ไม่ชอบธรรม เช่น ค้าขายเครื่องประหาร ค้ามนุษย์ ค้าสัตว์เป็นและเนื้อสัตว์ที่ตัวฆ่าเพื่อเป็นอาหาร ค้าน้ำเมาและยาพิษ ฯ สัมมาวายาโม พยายามประการที่ ๖ นั้นได้แก่ พยายามละชั่ว พยายามประพฤติดี สิ่งใดเมื่อรู้ว่าเป็นความชั่ว อันจะทำตนและผู้อื่น ตั้งต้นแต่ครอบครัวให้เดือดร้อนเป็นทุกข์ ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ให้เกิดสนุกบ้างในขณะทำ ต้องพยายามหลีกเลี่ยงเสียให้พ้น ตลอดจนความชั่วที่ติดตัวอยู่เมื่อรู้แล้วต้องพยายามละ สิ่งใดเมื่อรู้ว่าเป็นความดีความงาม ถ้าทำแล้วจักเป็นประโยชน์ ถึงจะลำบากยากเหนื่อยในขณะทำสักเพียงไร ต้องพยายามทำไปจนกว่าจะสำเร็จ ตลอดจนความดีที่เคยประพฤติมาแล้วก็คงรักษาไว้มิให้เสื่อม แน่ในบาลีท่านระบุถึงความเพียร ๔ อย่าง คือเพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดานเป็นต้น ฯ สัมมาสติ ระลึกชอบประการที่ ๗ นั้นได้แก่ระลึกในเรื่องอันจะทำให้เยือกเย็นเป็นสุข สงบระงับไม่ฟุ้งซ่าน บาลีหมายสติปัฏฐาน ฯ สัมมาสมาธิตั้งใจไว้ชอบประการที่ ๘ นั้นได้แก่ รู้จักทำใจให้สงบจากเรื่องยุ่งเรื่องร้อนต่าง ๆ ตล่อมประคองใจให้ดำเนินไปแต่ในเรื่องที่สงบ เช่นพระพุทธคุณ ธัมมคุณ สังฆคุณ จนใจ

สงบดิ่งแน่ไปในทางเดียว ไม่วอกแวกดิ้นรนต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นอาการของสัมมาสมาธิ แต่ในบาลีท่านแสดงถึงฌาน๔ฯ มรรคทั้ง ๘ ประการดังที่แสดงมานี้ ถ้าปฏิบัติไม่จริง เช่น ปฏิบัติบ้างไม่ปฏิบัติบ้าง หรือเลือกปฏิบัติเฉพาะบางมรรคไม่ครบทั้ง ๘ เช่นนี้ มรรคที่ตนปฏิบัติไม่มีกำลังพอที่จะปราบกิเลสให้หมดได้ เช่นปฏิบัติเฉพาะสัมมาทิฏฐิ มิจฉาทิฏฐิก็ดับ แต่มิจฉาสังกัปโปมิจฉาวาจา เป็นต้น หาดับไม่ เพราะฉนั้นจึงควรให้ปฏิบัติครบทั้ง ๘ เมื่อปฏิบัติครบทั้ง ๘ ประการแล้ว แต่ละมรรคก็เกิดกำลังกล้าแข็ง เช่นเดียวกับเชือก ๘ เส้น เมื่อเข้าเกลียวกันแล้วย่อมแข็งแรงฉนั้น เมื่อมรรคเกิดกำลังกล้าแข็งพร้อมกันทุกมรรคแล้ว มรรคนั้นก็ได้นามว่า "มัคคสมังคี" มีกำลังยิ่งใหญ่ไพศาลสามารถประหารกิเลสซึ่งเป็นคู่กับมรรคนั้น ๆ ให้พินาศลงได้ แต่นั้นอริยสัจจ์ ๔ ซึ่งอุปมาเหมือนจมโคลนอยู่ ก็โผล่ขึ้นให้ประจักษ์ชัดแก่ผู้ปฏิบัติ แต่นั้นความไม่สงสัยในธรรมทั้งปวง ได้ปรากฏแก่พระอัญญาโกณฑัญญะในวันอาสาฬหบูรณมี (คล้ายวันนี้) รับประทานวิสัชชนามา ในธัมมจักกัปปวัตนสุตตกถา ขอสมมุติว่าสิ้นเนื้อความลงแต่เพียงนี้ เอวัง ก็มีด้วยประการฉนี้ ฯ

พระราชเมธากร
ถ่ายเมื่อพรรษา ๑๐ อายุ ๓๐ ปี
(สมัยเป็นเปรียญ)

อนัตตลักขณสุตตเทศนา

โดย

พระราชเมธากร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ หน)

รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตาติ

บัดนี้จะได้แสดงพระธรรมเทศนาในอนัตตลักขณคาถา พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาบารมีเพิ่มพูนกุศลบุญราศี สัมมาปฏิบัติแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย พอสมควรแก่เวลา

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงอบรมพระปัญจวัคคีย์จนมีบารมีแก่กล้าควรจะฟังเทศนาเรื่องของอนัตตาได้แล้ว วันหนึ่งจึงเรียกท่านทั้ง ๕ รูปนั้นมายังที่เฝ้า แสดงลักษณะของอนัตตาสั่งสอนด้วยพระพุทธพจน์ที่ได้ยกไว้ต้อนต้นนั้นว่า **รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตา** เป็นอาทิ

ความว่าภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา เป็นต้น

มีอธิบายว่า รูปข้อต้นนั้น ที่ทรงรับสั่งว่าเป็นอนัตตา เพราะรูปนั้นหามีอัตตาตัวตนไม่ ถ้าจะแยกออกตรวจก็จะพบแต่เพียงธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมเท่านั้น แม้จะเอาธาตุเหล่านั้นมาเผา หรือหลอมไล่ด้วยวิธีต่าง ๆ ก็จะไม่พบตัวอัตตาในธาตุนั้นเลย

เรือยนต์ แม้จะวิ่งได้ หยุดได้ ถอยหน้าได้ ถอยหลังได้ ก็หามีตัวอัตตาซ่อนเร้นอยู่ในลำเรือนั้นไม่ ฉันใด คนสัตว์ก็เหมือนกัน แม้จะยืนได้ เดินได้ นั่งได้ นอนได้ ก็หามีตัวอัตตาซ่อนเร้นอยู่ในร่างนั้นไม่ ฉันนั้น เหตุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **รูปํ ภิกฺขเว อนตฺตา** รูปเป็นอนัตตา ดังนี้

ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เล่า ก็เป็นนามธรรมชนิดหนึ่ง ๆ จะดูด้วยตาก็ไม่เห็น จะฟังด้วยหูก็ไม่ได้ยิน จะดมด้วยจมูกก็ไม่ได้กลิ่น จะลิ้มด้วยลิ้นก็ไม่ได้รส จะสัมผัสด้วยกายก็หารู้ไม่ เพราะเป็นนามธรรม ซึ่งมีแต่ลำพังชื่อเท่านั้น แต่ลำพังชื่อจะเป็นอัตตาตัวตนได้อย่างไร ถ้าชื่อเป็นอัตตาตัวตนได้แล้ว คำว่าเปรี้ยวหวานมันเค็ม ก็เป็นชื่อเหมือนกัน คือเป็นชื่อของรส ก็จะพลอยเป็นอัตตาตัวตนไปด้วย เหตุนั้นพระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า นามขันธ์ ๕ มีเวทนาเป็นต้น เป็นอนัตตา

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงยกขันธ์ ๕ ขึ้นแสดงว่าเป็นอนัตตาแล้ว จึงแสดงอาการของอนัตตาต่อไปว่า **รูปญฺจหิทํ ภิกฺขเว อตฺตา อภวิสฺส** ภิกษุทั้งหลาย ถ้าขันธ์ ๕ เป็นอัตตาตัวตนแล้ว ขันธ์ ๕ ก็จะไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ข้อนี้เมื่อพิจารณาดูดีแล้วก็จะเห็นได้ว่า ขันธ์ ๕ ของทุกคนเป็นไปเพื่ออาพาธทั้งนั้น ไม่เลือกว่าใครทั้งชายและหญิง เช่นนั่งนานหน่อยก็อาพาธคือเมื่อยขัด ยืนนานหน่อยก็อาพาธคือปวดขา เดินนานหน่อย นั่งนานหน่อย ก็ทำให้เกิดอาพาธทั้งนั้น รับประทานน้อยหน่อยก็อาพาธ ทำให้หิว รับประทานมากหน่อยก็อาพาธ คืออึดอัด ไม่รับประทานก็อาพาธคือทนหิวไม่ไหว บริโภคแล้วไม่ถ่ายหรือถ่ายมากเกินไป ล้วนแต่ทำให้เกิดอาพาธทั้งนั้น อาศัยที่คอยแก้ไขกันอยู่ จึงมองไม่ค่อยเห็น เช่นนั่งเมื่อยก็นอน ร้อนจัดก็อาบน้ำ หนาวจัดก็ห่มผ้า ท้องผูกก็ใช้ยาระบาย คอยแก้ไขอยู่อย่างนี้ แม้ดังนั้นก็ยังมีอาพาธขนาดหนัก ถึงกับล้มหมอนนอนเสื่อ ต้องหาหมอมารักษา ถ้าขันธ์ ๕เป็นอัตตาตัวตน ไฉนขันธ์ ๕ จะมีอาการอย่างนี้ เท่ากับขันธ์ ๕ เป็นศัตรูของขันธ์ ๕ หรือตนเองเป็นศัตรูของตนเอง ฟังไม่ขึ้น เพียงนี้เห็นได้ว่า ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา จึงได้มีอาการ อย่างนี้เกิดขึ้น ต่อจากนั้นจึงแสดงอาการของอนัตตาอีกวิธีหนึ่ง คือบังคับบัญชาไม่ได้มาพิสูจน์ต่อไปใจความว่า

ถ้าขันธ์ ๕ เป็นอัตตาตัวตนของเรา เราก็ต้องบังคับบัญชาได้ เช่นบังคับว่ารูปจงคงที่อย่าทรุดโทรม เวทนาจงเสวยแต่สุขโสมนัส สัญญาจงจำให้แม่นยำ สังขารจงปรุงใจแต่ในทางที่ดี วิญญาณจงรู้สึกแต่อารมณ์ดี **นจ ลพฺภติ** สัตว์ย่อมไม่ได้ตามใจหวัง เพียงนี้เห็นได้ชัดว่า เบญจขันธ์เป็นอนัตตา จึงบังคับบัญชาไม่ได้ ถ้าเบญจขันธ์เป็นอัตตาตัวตนของเราแล้ว เราก็ต้องบังคับบัญชาได้ เช่น โคของเราเราก็มีอำนาจบังคับให้ลากเลื่อน

เข็นเกวียนได้ตามปรารถนา ถ้าเป็นโคของคนอื่น เราก็หามีอำนาจที่จะบังคับบัญชาของเขาได้ไม่ การที่บังคับบัญชาไม่ได้นี้ ส่อให้เห็นว่าเป็นอนัตตา

แต่บางคนก็ค้านว่า เบญจขันธ์นั้นที่บังคับได้ก็มี เช่น บังคับให้ทำงาน ให้ยืน ให้เดิน ให้นั่ง ให้นอน ให้กิน ให้พูดเป็นตัวอย่าง

ขอวิสัชชนาว่า ที่บังคับได้เช่นนั้น เป็นการบังคับตามธรรมชาติของเบญจขันธ์ เพราะเบญจขันธ์นั้น เมื่อประชุมกันแล้ว ก็ได้นามว่าคนสัตว์ จิต เป็นผู้สั่งกายวาจาให้ทำงานได้ตามวิสัยของเบญจขันธ์ เช่นเดียวกับโรงสีไฟ เมื่อเขาปล่อยเครื่องแล้วย่อมทำงานได้ฉะนั้น การบังคับได้เช่นนั้นจะว่ามีเหนืออำนาจเบญจขันธ์หาได้ไม่ จะพูดได้แต่เพียงว่าเป็นคราวที่เขายังไม่ขัดข้องเท่านั้น ถ้าถึงคราวขัดข้องแล้วจะไม่ยอมเลย เช่นคราวป่วยไข้เป็นต้น ถ้ามีอำนาจเหนือแล้ว ก็ต้องบังคับโดยมีอำนาจ บางอย่างจะบังคับไม่ได้เลย เช่น ชรา มรณะ ตลอดจนพยาธิ ไม่ให้เกิดมีขึ้นหาได้ไม่ เพียงนี้เห็นได้ว่า เบญจขันธ์ไม่เป็นไปตามอำนาจบังคับบัญชาของผู้ใด เพราะเป็นอนัตตา ปราศจากตัวตน

หากมีคำสอดถามเข้ามาว่า ถ้าเบญจขันธ์เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตนแล้วจะเป็นอะไร ก็จะมีคำวิสัชชนาว่า เป็นโลกอันหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า ขันธโลก ธรรมดาว่าโลก ต้องเป็นของกลาง ดังโลกที่เราอาศัยกันอยู่นี้ ย่อมทั่วไปแก่คนทุกชาติทุกภาษา แขกฝรั่ง จีนญี่ปุ่นก็อยู่ในโลกนี้ ไทย ลาว พม่า มอญก็อยู่ในโลกนี้ ดิรัจฉานก็อยู่ในโลกนี้ นอกจากอยู่อาศัยแล้ว ยังถือเอาบางอย่างที่มีอยู่ในโลก บริโภคเป็นอาหารอีก แม้อุจจาระปัสสาวะก็ถ่ายทิ้งไว้ในโลก การคมนาคมก็เป็นไปในโลก ไม่ชอบกันก็วิวาทกัน ฆ่าฟันกันอยู่ในโลก เมื่อป่วยไข้ก็นอนเจ็บร้องครวญครางอยู่ในโลก เมื่อตายแล้วศพนั้นก็ฝังหรือเผาไว้ในโลก เพียงนี้พอเห็นได้แล้วว่าโลกที่เราอยู่กันนี้เป็นของกลางทุก ๆ อย่าง สาธารณะแก่มนุษย์และสัตว์ทุกประเภท

ส่วนเบญจขันธ์ที่ได้นามว่าขันธโลกนั้น เป็นของกลางเช่นเดียวกัน คือเป็นที่อยู่แห่งหมู่กิมิชาติต่างชนิด เป็นต้นว่า ตัวไส้เดือน พยาธิปากขอ ตัวหิด ตัวเหา ตัวกราก ตัวเกลื้อน เป็นต้น อาหารของสัตว์พวกนั้น ก็คือเลือดเนื้อ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งขันธโลก อุจจาระปัสสาวะของสัตว์พวกนั้น ก็ถ่ายรดไว้ในขันธโลก เมื่อไม่ชอบกันก็กัดกัน ฆ่ากันอยู่ในขันธโลก เมื่อป่วยไข้ก็นอนเจ็บดิ้นรนในขันธโลก เมื่อตายก็ทิ้งซากศพไว้ในโลกนี้ทั้งนั้น

เมื่อวิจารณ์ดูแล้วจะเห็นได้ว่า เบญจขันธ์เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ไม่ใช่ของใคร เป็นของกลางปราศจากเจ้าของ เมื่อตายแล้วยิ่งเห็นเด่นใหญ่ ถ้าไม่เก็บศพนั้นให้มิดชิด ก็เป็นอาหารของกาบ้าง แร้งบ้าง ของเหยียของจะกวดบ้าง ต่อไปก็กระจัดกระจาย ส่วนดินไปตามดิน ส่วนน้ำไปตามน้ำ ส่วนไฟไปตามไฟ ส่วนลมไปตามลม ลงท้ายเป็นดินน้ำไฟลมไป่หมดหาตัวตนไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ จะเข้าใจว่าเป็นเรา เป็นของเราอย่างไรได้ ของกลางแท้ ๆ เห็นประจักษ์อยู่อย่างนี้

อนึ่งเบญจขันธ์ที่เป็นอนัตตานั้น จะเป็นของเที่ยงยั่งยืนหรือเป็นความสุขหาได้ไม่ ข้อนี้ต้องด้วยนัยแห่งขันธวิภัชชนปาฐดังนี้ว่า ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ ยํ ทุกฺขํ ตํ อนตฺตา สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์สิ่งนั้นเป็นอนัตตา เมื่อเพ่งตามปาฐะนี้แล้ว ได้ความชัดว่า สิ่งที่เป็นอนัตตาต้องมีไม่เที่ยงเป็นทุกข์รวมอยู่ด้วย

คราวนี้จงมาวิจารณ์ขันธ์ ๕ ว่า เป็นได้จริงหรือไม่

รูปข้อต้นนั้น ชั้นเดิมเป็นเด็กเล็ก แล้วกลายมาเป็นหนุ่มเป็นสาว ผลสุดท้ายกลายเป็นชรา ตาที่แจ่มก็มัว หูที่เคยไวก็ตึง ผิวพรรณเคยงามก็เหี่ยว

ส่วนเวทนาเล่า บางคราวสบาย ต่อมาก็ป่วย บางคราวป่วยนั้นก็หาย บางคราวก็ตายเลย เอาแน่นอนไม่ได้

สัญญานั้น บางครั้งก็จำแม่นยำ บางครั้งก็ลืมหลง

สังขารเล่า บางครั้งก็ปรุงจิตดี เป็นบุญผ่องใส บางครั้งก็ไถล กลายเป็นบาปมัวหมอง

วิญญาณทั้ง ๖ มีจักขุวิญญาณเป็นต้น บางคราวก็ดี บางคราวก็ตรงกันข้าม โดยนัยนี้จึงเห็นได้ว่า เบญจขันธ์ที่เป็นอนัตตานั้น ต้องเป็นอนิจจัง เป็นทุกข์ด้วย ดังกล่าวแล้วเหตุนั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสถาม ปัญจวัคคีย์ว่า ตํ กึ มญฺญถ ภิกฺขเว ภิกษุทั้งหลายเธอสำคัญข้อความนี้เป็นไฉน เบญจขันธ์เป็นของเที่ยงหรือไม่เที่ยง ปัญจวัคคีย์ทูลว่า อนิจฺจํ ภนฺเต ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปอีกว่า ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วา ตํสุขํ ว่า ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า ปัญจวัคคีย์ทูลว่า ทุกฺขํ ภนฺเต เป็นทุกข์พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปอีกว่า ยมฺปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ กลฺลํ นุตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม เอโสหมสฺสมิ เอโส เม อตฺตา ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ปัญจวัคคีย์ทูลว่า โน เหตํ ภนฺเต ไม่ควรเห็นเช่นนั้น พระเจ้าข้า

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค ทรงทราบว่า ปัญจวัคคีย์มีความเชื่อมั่นในเบญจขันธ์แล้วว่าเป็นอนัตตา พร้อมทั้งไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวน จึงทรงประมวลเบญจขันธ์นานาชนิดมาแสดง เพื่อให้ปัญจวัคคีย์เห็นแจ้งตามเป็นจริง โดยละเอียดยิ่งขึ้นไปดังนี้ว่า

ตสฺมาติห ภิกฺขเว เป็นอาทิ

ความว่า เพราะเหตุนั้นแหละภิกษุทั้งหลาย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่ล่วงไปแล้วก็ดี ยังไม่มาถึงก็ดี กำลังปรากฏอยู่เฉพาะหน้าก็ดี ของเราก็ดี ของคนอื่นก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี อยู่ในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ก็ดีทุก ๆ อย่างล้วนเป็นแต่สักว่ารูป สักว่าเวทนา สักว่าสัญญา สักว่าสังขาร สักว่าวิญญาณเท่านั้น ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา

เอวเมตํ ยถาภูตํ

สมฺมปฺปญฺญาย ทฏฺฐพฺพํ

ท่านทั้งหลายพึงเห็นตามเป็นจริง ด้วยปัญญาอันชอบอย่างนั้น

ครั้นพระองค์ทรงสอนปัญจวัคคีย์ ให้พิจารณาเบญจขันธ์ทุก ๆ อย่าง โดยวิปัสสนานัยไม่จำกัดเบญจขันธ์ชนิดไหนแล้ว จึงทรงแสดงอานิสงส์สืบต่อไปดังนี้ว่า

เอวํ ปสฺสํ ภิกฺขเว สุตฺวา อริยสาวโก

ภิกษุทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว มาเห็นแจ้งตามเป็นจริง ดังที่ได้แสดงมา ย่อมเกิดความเบื่อหน่ายในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร แลในวิญญาณ เมื่อความเบื่อหน่ายเกิดขึ้นแล้ว ตัณหาคือความยินดี ที่เคยมีอยู่แต่เดิมก็ดับไป เมื่อตัณหาดับแล้วทุกข์ทั้งปวงก็เป็นอันดับไปด้วยประการฉะนี้

ธรรมดาคนที่ดี เมื่ออาศัยเรือนท่านผู้ใดอยู่ ก็ต้องบริหารรักษาเพื่อสุขภาพและอนามัยของตน ไม่ยอมปล่อยให้เลอะละรุงรังสกปรกฉันใด แม้ท่านที่มีญาณแจ่มใส เห็น

เบญจขันธ์เป็นของกลาง ก็พยายามบริหารขันธ์ ด้วยการให้อาบน้ำ ให้บริโภค ให้เปลี่ยนอิริยาบถตลอดจนเอาใจใส่รักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ ฉันนั้น

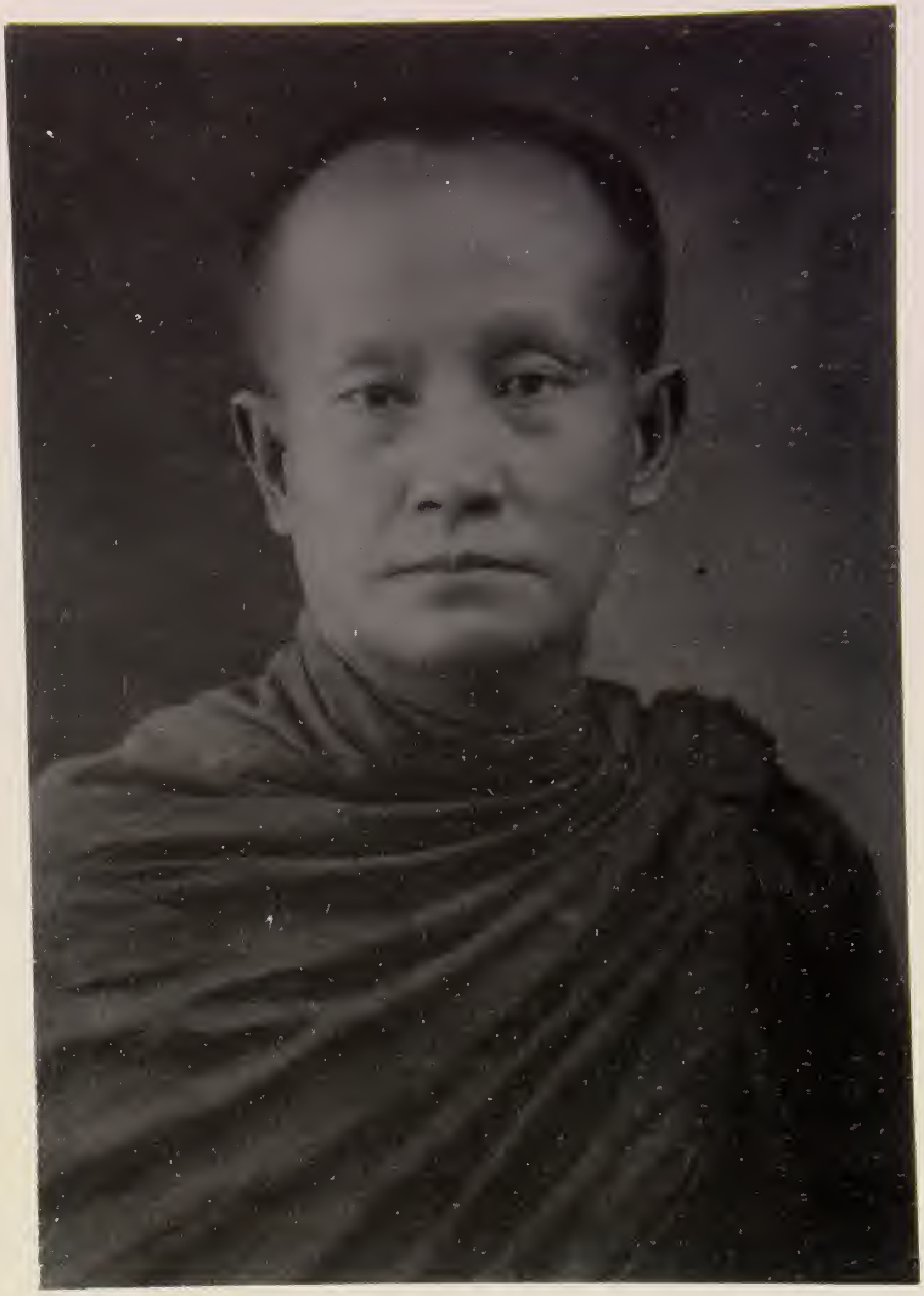
ท่านที่รู้ความจริงเช่นนี้ ใจของท่านย่อมเป็นสุข มีความเบาใจเย็นจิตอยู่เสมอ แม้ร่างกายจะแก่ จะเจ็บ จะตาย ก็เป็นแต่เพียงอาการของขันธ์ แก่เจ็บตายนั้นหาเข้าไป ถึงใจของท่านไม่ ท่านเช่นนี้แหละ ชื่อว่ามีใจพ้นแล้วจากแก่ จากเจ็บ จากตาย อันเป็นทุกข์ที่สรรพสัตว์หวาดเสียวยิ่งนัก ใจของท่านเช่นนั้น แม้ไม่มีใครบอกก็เป็นอันรู้ได้ว่าเป็นบรมสุข เหตุดับต้นทุกข์คือกิเลสมีตัณหาเป็นต้นได้สิ้นเชิง ชื่อว่าท่านเป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์เสร็จกิจที่จะต้องทำอีกต่อไป

เมื่อพระผู้มีพระภาค ทรงแสดงอนัตตาลักขณสูตรจบลงแล้ว

ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ

อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิ - สูติ

จิตต์ของพระเบญจวัคคีย์ ก็พ้นแล้วจากอาสวะกิเลสทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ดังที่ได้พรรณนามาด้วยประการฉะนี้ ฯ

พระราชเมธากร
ถ่ายเมื่อสมัยเป็นพระครูสัญญาบัตร
เจ้าอาวาส ชั้นตรี
ที่ "พระครูพรหมเทพาจารย์"

อาทิตฺตปริยายสุตฺตเทศนา

โดย

พระราชเมธากร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ หน)

สพฺพํ ภิกฺขเว อาทิตฺตํ กิญฺจ ภิกฺขเว สพฺพํ อาทิตฺตํ จกฺขุํ ภิกฺขเว อาทิตฺตํ รูปา อาทิตฺตา จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิตฺตํ จกฺขุสมฺผสฺโส อาทิตฺโตติ

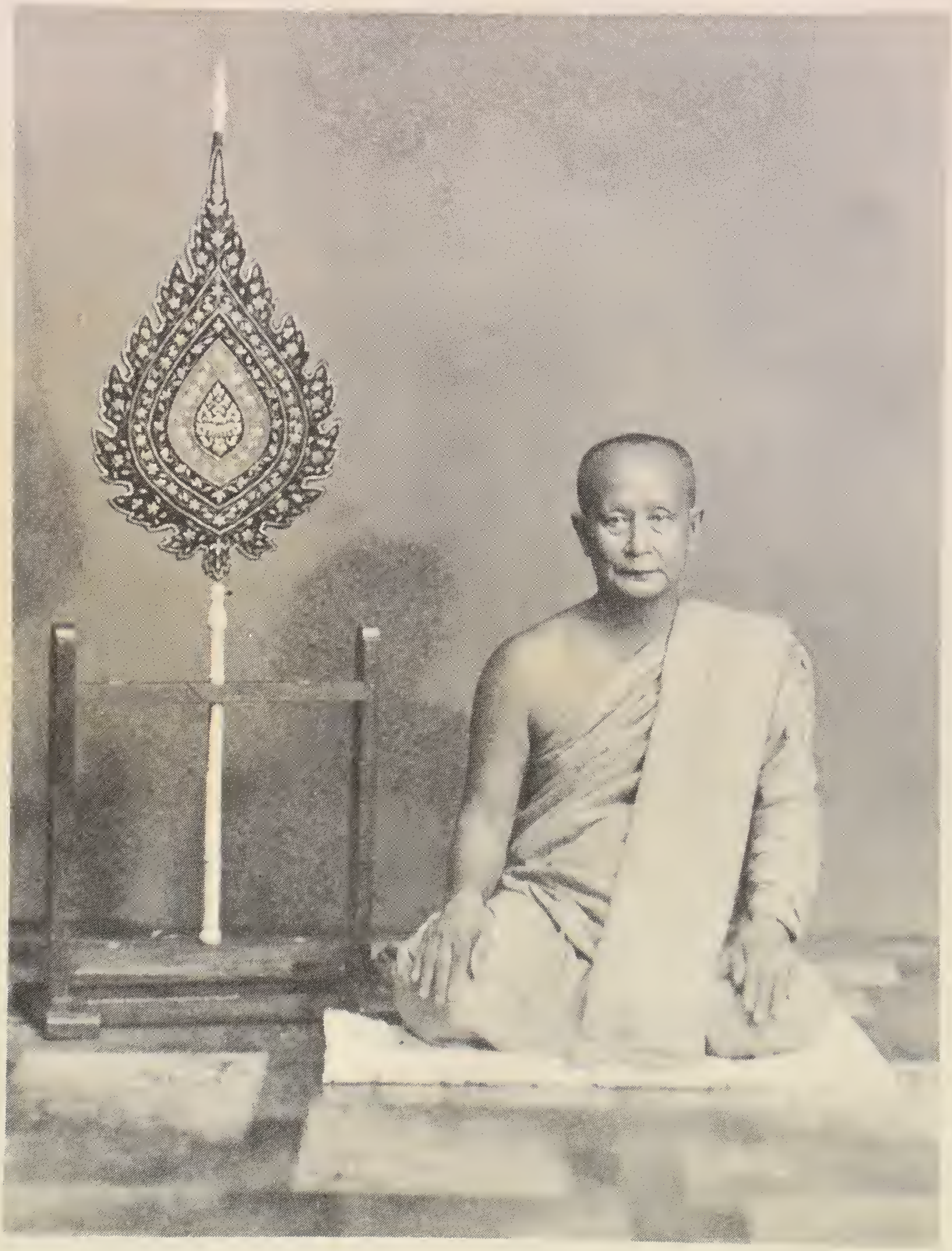
บัดนี้จะได้แสดงพระธรรมเทศนา ในอาทิตตปริยายสุตตคาถา โดยสังขิตถนัยพอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีสัมมาปฏิบัติ แก่บรรดาพุทธบริษัททั้งหลายพอสมควรแก่เวลา

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ ณ คยาสีสะประเทศ ทรงเรียกภิกษุทั้งหลาย ๑๐๐๐ รูป มายังที่เฝ้าแล้วตรัสว่า สพฺพํ ภิกฺขเว สพฺพํ อาทิตฺตํ ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน กิญฺจ ภิกฺขเว สพฺพํ อาทิตฺตํ สิ่งทั้งปวงที่เป็นของร้อนนั้นเป็นไฉน ครั้นตรัสเป็นกเถตุกามยตาปุจฉา ฉะนี้แล้ว จึงวิสัชชนาด้วยพระองค์เองว่า จกฺขุํ ภิกฺขเว อาทิตฺตํ ภิกษุทั้งหลาย ตาเป็นต้น เป็นของร้อน มีอธิบายว่า อายตนะภายใน ๖ มีตาเป็นต้น หมวด ๑ อายตนะภายนอก ๖ มีรูปเป็นต้นหมวด ๑ วิญญาณ ๖ มีจักขุวิญญาณเป็นต้น หมวด ๑ สัมผัส ๖ มีจักขุสัมผัสเป็นต้น หมวด ๑ เวทนา ๖ มีจักขุสัมผัสชาเวทนาเป็นต้นหมวด ๑ แต่ละอย่างล้วนเป็นของร้อน ธรรม ๕ อย่างดังกล่าวมานั้น ถ้าจะย่อให้สั้นแล้วได้ ๒ ประการ คือ รูปประการ ๑ นามประการ ๑ ในที่บางแห่งทรงยกรูปนามขึ้นแสดงว่าเป็นอนัตตา ดังอนัตฺตลกฺขณสูตร แต่บางแห่งทรงยกรูปนามนั้นว่า เป็นของร้อน ดังอาทิตตปริยายสูตร ที่ทรงแสดงเช่นนั้น เพราะมีพุทธประสงค์จะให้สรรพสัตว์เกิดนิพพิทา คือเบื่อหน่ายในรูปนาม จะได้ไม่ยินดีรักใคร่ อาลัยยึดถือรูปนามนั้น เมื่อทำกิจร่วมกันแล้ว ก็ได้สมมุติว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เพราะพูดจาเดินเหินได้ ที่แท้ก็คือสัตว์บุคคลที่พระองค์ตรัสมาแล้วในตอนต้นว่าเป็นของร้อน ความร้อนนั้น เกิดมีขึ้น

ได้ เพราะมีปัจจัยอื่นมาแผดเผาเหล็กจะเกิดร้อนขึ้นได้ ก็เพราะถูกเพลิงเผาฉันใด สัตว์บุคคลจะเกิดร้อนขึ้นได้ ก็เพราะถูกเพลิงเผาฉันนั้นฯ เพลิงที่เผาสัตว์เผาบุคคลให้ร้อนกระวนกระวายนั้น จะได้ทรงหมายเอาเพลิงภายนอก ดังไฟที่เผาเหล็กให้ร้อนก็หามิได้ ทรงมุ่งหวังเอาเพลิงภายใน ๒ ประการ เรียกเป็นศาสนโวหารว่า กิเลสคฺคิ เพลิงคือกิเลสประการ ๑ และทุกขัคคิ เพลิงคือทุกข์ประการ ๑ เพลิง ๒ ประการนี้มีอาคตสถานในบาลีแห่งอาทิตตปริยายสูตรดังนี้ว่า อาทิตฺตํ ราคคฺคินา โทสคฺคินา โมหคฺคินา เรากล่าวว่าร้อนด้วยเพลิงคือราคะ ด้วยเพลิงคือโทสะและด้วยเพลิงคือโมหะ อาทิตฺตํ ชาติยา ชรามาเณน ร้อนด้วยชาติ ชะรามรณะตลอดจนโสกะ ปริเทวะ ทุกขะโทมนัสส์และอุปายาสเพลิงเหล่านี้แหละเผาสัตว์บุคคลให้ร้อนรนกระวนกระวาย มิได้สร่าง หากมีคำสอดถามเข้ามาว่าถ้าคนสัตว์ถูกเพลิงคือกิเลสเช่นนั้นเผาให้เร่าร้อนแล้ว ไฉนจึงไม่วิ่งโดดโลดเต้นเหมือนถูกไฟจี้เล่า บางท่านกลับไปหัวเราะเฮฮา สนุกสนานในโรงมหรสพเสียอีก ซึ่งส่ออาการให้เห็นว่าร่าเริง เยือกเย็นสะบายเป็นการตรงกันข้าม ก็จะมีคำวิสัชชนาว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะถูกเพลิงราคะเผาเข้าแล้วจึงร้อนรนจนอยู่บ้านไม่ติด ต้องออกไปสถิตอยู่นอกบ้าน มีโรงหนัง โรงลิเกเป็นต้นฯ ทราบว่าเด็กบางคน ร้อนจัดจนถึงร้องไห้ ในเมื่อผู้ใหญ่ไม่พาไปโรงมหรสพ เพียงนี้เห็นได้ชัดว่า ตาก็ร้อน เพราะอยากดู หูก็ร้อนเพราะอยากฟัง ใจก็ร้อนเพราะจะรีบไปเร็ว ๆ เป็นต้น ส่วนเพลิงโทสะนั้น เมื่อเผาผู้ใดก็ทำให้ผู้นั้นให้โกรธเคือง ฉุนเฉียว ด่าคนโน้น แช่งคนนี้ ถ้าเป็นคนมีผิวพรรณดี ก็สิ้นศรีหมดสวยการกระทำดังกล่าวมานั้น บางประการก็ผิดกฎหมาย เป็นเหตุให้ต้องโทษ มีจำขังเป็นต้นนอกจากนั้นก็เป็นเหตุให้มีเวรมีภัย เมื่อดับขันธ์แล้ว ยังต้องไปอบายอีก เช่นนางมาคัณฑิยาเป็นอุทาหรณ์ ส่วนเพลิงคือโมหะนั้น เมื่อเผาผู้ใด ก็ทำให้ผู้นั้นให้โง่เขลา เบาปัญญาเข้าใจผิดคิดไม่ทันรู้ถึง ย่อมยังการงานที่ตนทำให้ผิดพลาดเสียหาย ผลสุดท้ายกลายเป็นคนเคราะห์ร้าย มีเวรมีภัย จะมากน้อยเท่าไรนั้น แล้วแต่กรรมที่ตนทำ ในข้อนี้พึงเห็นพระเจ้าอชาตสัตตุราชเชื่อฟังคำยุแหย่ของพระเทวทัตต์ และประพฤติตาม ในที่สุดถึงกับทำปิตุฆาฏกรรม ซึ่งเป็นกรรมอันหนัก ทั้งนี้ก็เพราะโมหะทำให้โง่เขลาเบาปัญญาดังกล่าวมาแล้วฯ เพลิงกิเลส ๓ กอง มีราคะเป็นต้น สมเด็จพระทสพลสอนให้ละเสีย ดังพุทธ

ภาษิตที่มาในปหานภาวนาสูตรว่า อกุสลํ ภิกฺขเว ปชหถ ท่านทั้งหลายจงละอกุศลเสียเถิด ดังนี้ฯ เมื่อพระศาสดาทรงแสดงเพลิงกิเลสจบลงแล้ว จึงแสดงเพลิงทุกข์ต่อไป เพลิงทุกข์นั้นได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า ชาติ ชรา มรณะ ตลอดจน โสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสส์ อุปายาสฯ ชาตินั้นแปลว่าความเกิด ท่านแสดงไว้ในที่บางแห่งว่า เป็นที่รวมทุกข์ โดยอธิบาย ของท่านว่า เมื่อชาติปรากฏขึ้นแล้ว ชรา และมรณะก็ตามมาด้วย นอกจากนี้แล้ว ยังมีทุกข์เกี่ยวกับการบริหารการอาชีพอีกมากมาย ไม่อาจนำมาแสดงให้สิ้นสุดได้ เพียงเท่านี้พอเห็นได้แล้วว่าชาติเป็นทุกข์ที่สำคัญประการหนึ่งโดยแท้ เมื่อพระศาสดาทรงแสดงเพลิงกิเลสทุกข์จบลงแล้วภิกษุ ๑๐๐๐ รูป มีอรุเวลกัสสป เกิดปัญญาแสงสว่างเห็นแจ้งตามเป็นจริงว่าสิ่งทั้งปวง ที่เรียกว่า สพฺพํ สิ่งทั้งปวงในเบื้องต้นนั้น ล้วนเป็น อาทิตฺตํ คือเป็นของร้อนทุกประการ เมื่อท่านเห็นแจ้งตามเป็นจริงเช่นนั้นแล้ว นิพฺพินฺทติ ก็ย่อมเบื่อหน่ายหมดอาลัย หายยินดี ในที่สุดก็ได้สำเร็จอรหัตตผลทั้ง ๑๐๐๐ รูป ณ อาสนะนั้นด้วยประการฉะนี้

รับประทานวิสัชชนาในอาทิตตปริยายสุตตคาถาโดยสังขิตกนัยย่นย่อ พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาของสัปปุรุษ พุทธบริษัททั้งหลายทั่วหน้า จึงขอสมมุติยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พระราชเมธากร
ถ่ายเมื่อสมัยเป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ
ที่ "พระพรหมเทพาจารย์"

เวรสันติกถาเทศนา

โดย

พระราชเมธากร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ว่า ๓ หน)

น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมนฺตีธ กุทาจนํ

อเวเรน จ สมฺมนฺติ เอส ธมฺโม สนนฺตโนติ

บัดนี้จะได้แสดงพระธรรมเทศนา ว่าด้วยเรื่องสงบเวร เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ตั้งใจฟังแล้วปฏิบัติตาม ใจความว่า

มนุษย์เราจะอยู่โดยลำพังแต่ผู้เดียวไม่ได้ จำต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมวดหมู่มากบ้างน้อยบ้าง ถ้าใครอยู่นอกหมวดนอกหมู่ดังกล่าวแล้ว ก็จะต้องเดือดร้อนนานาประการ ด้วยภัยเกิดจากถูกข่มเหงบ้าง และอย่างอื่นเช่นป่วยไข้เป็นต้นบ้าง ทั้งไม่รู้ว่าจะหันหน้าไปพึ่งใคร ถ้าอยู่กันเป็นหมวดเป็นหมู่ก็อบอุ่นใจ แม้จะมีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้น ก็ยังหวังพึ่งคนในหมู่ได้ นอกจากนั้นแล้วยังเป็นเหตุให้คนภายนอกเกรงกลัวไม่กล้าดูหมิ่น ถ้าภายในของเรา มีความสามัคคีกันดี ก็จะได้รับอานิสงส์ คืออยู่เย็นเป็นสุขดังกล่าวแล้ว ถ้าพวกเราเกิดกินแหนงแคลงใจกันขึ้น ไม่รีบแก้ไขให้ทันท่วงที ก็จะลุกลามใหญ่โตถึงกับแตกแยกกันเป็นก๊กเป็นเหล่า พระบรมศาสดาทรงเห็นเหตุนี้ จึงทรงชี้ทางให้รีบแก้ไข การแก้ไขนั้นต้องแก้ไขตนเป็นข้อสำคัญ จะซัดทอดให้คนอื่นแก้ไข ส่วนตนไม่แก้ไข เพราะเข้าใจว่าตนเป็นคนดี ไม่มีผิด ถ้าเข้าใจอยู่เช่นนี้หมู่ก็จะตั้งอยู่ไม่ได้ เมื่อว่ากันในทางที่ถูกแล้ว ต้องเป็นหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่จะแก้ตนเอง หลักที่จะแก้ตนจากชั่วไปหาดีโดยลำดับนั้น พระบรมศาสดาได้แสดงไว้หลายประการด้วยกัน จะนำมาแสดงเพียงเป็นบางประการ ซึ่งมีใจความว่า

คนเราตั้งแต่สองขึ้นไป ย่อมต้องมีการกระทบกัน การกระทบนั้นถ้าเราไม่เข้าไปผูกใจเจ็บเข้าไว้ ก็คงไม่มีอะไร กระทบกันแล้วก็ผ่านไป เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ที่จะเกิดเป็นเวรภัยขึ้น ก็เพราะมุ่งคิดจะทำลายล้าง สิ่งของหรือบุคคลที่เข้ามากระทบ ซึ่งเป็นที่ไม่พอใจ การที่มุ่งร้ายหรือผูกใจเจ็บต่อบุคคลที่ทำให้ไม่พอใจนั่นเอง เรียกว่าเวร เมื่อจะกล่าวโดยทั่วไป เวรจะเกิดขึ้นก็เพราะเข้าไปผูกใจเจ็บเข้าไว้ ต้องตามนัยพุทธภาษิตว่า

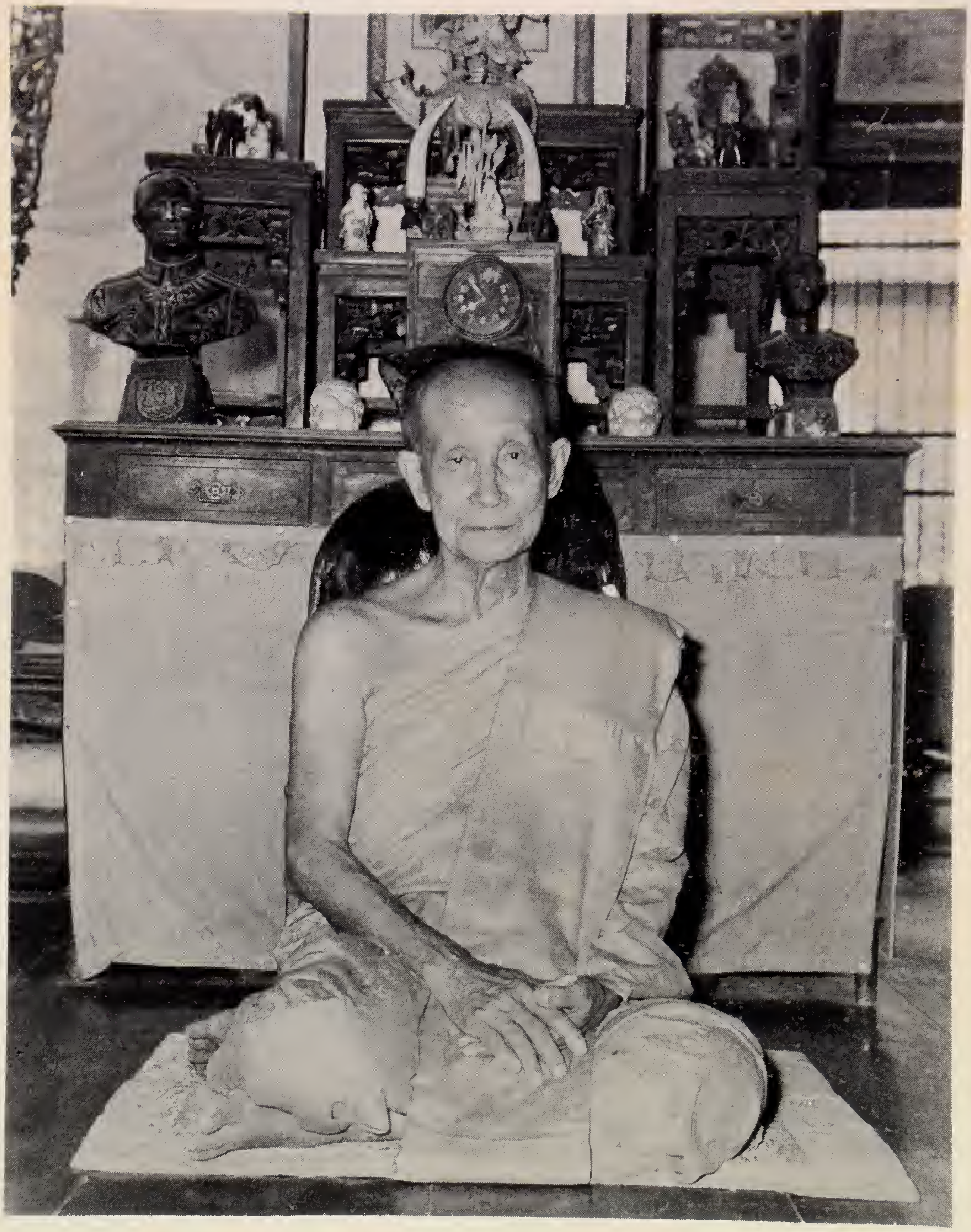
อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ อชินิ มํ อหาสิ เม
เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ เวรํ เตสํ น สมฺมติ

แปลว่า ก็ชนทั้งหลายเหล่าใด ย่อมเข้าไปผูกความโกรธไว้ว่า เขาได้ว่าเราแล้ว เขาได้ตีเราแล้ว เขาได้ผจญเราแล้ว เขาได้ลักของ ๆ เราไปแล้ว เวรของชนทั้งหลายเหล่านั้นย่อมไม่ระงับได้

ตามพระพุทธภาษิตนี้ได้ความว่า เวรไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่เกิดขึ้นเพราะเราเข้าไปยึดเอามาไว้ เวรจึงเกิดขึ้น คำว่าเวรนั้น ถ้าจะพูดด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ๆ ก็คือความคิดชั่วของจิตนั่นเอง คือจิตคิดผิดทาง เมื่อจะกล่าวต้นเหตุที่จะให้เกิดเวร ก็เกิดมาจากความรู้สึกว่า เรามีฝ่ายหนึ่งกับมีเขาอีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อความรู้สึกทั้งสองประการนี้มีอยู่ในใจแล้ว เรื่องราวอื่น ๆ ก็ติดตามมา ไม่มีที่สิ้นสุดจนกว่าจะตาย ตามปกติของคนที่ยังมีกิเลส มีความเห็นเข้าข้างตนเสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มักจะชอบเพ่งโทษและความผิดของคนอื่น ไม่ค่อยจะเห็นความบกพร่องของตน การมองคนอื่นเห็นง่าย เพราะตาของคนมองไปนอกตัวอยู่เสมอ แต่จะดูตัวเองเห็นยาก บางแห่งต้องใช้วัตถุ เช่น กระจกช่วยจึงจะมองเห็นตัวเอง ถึงอย่างนั้นก็ยังเข้าข้างตัวอยู่เสมอ ดังคำกลอนตอนหนึ่งของพระเถระรูปหนึ่งผูกไว้ว่า โทษคนอื่นมองเห็นเป็นภูเขา โทษของเรามองเห็นเท่าเส้นขน เป็นต้น นี่แสดงว่า คนเราชอบมองคนอื่นแต่ในแง่เสียแต่มองตัวเองในแง่ดี และการมองคนอื่นด้วยการคิดจะคอยเพ่งโทษนั้น ท่านว่าอาสวะ คือความชั่วที่หมักดองอยู่ในสันดานของคนนั้น ๆ มีแต่จะมากขึ้นสำหรับผู้มีหน้าที่ต้องปกครองคนอื่น ก็มีหน้าที่จะมองดูคนอื่นเหมือนกัน แต่เรามองดูเขาด้วยความหวังดี เห็นผิดพลาดจะได้ตักเตือนว่ากล่าวสั่งสอนด้วยเมตตาจิต มองดูคนอื่นอย่างนี้ไม่มีโทษ ไม่ผิดหลักธรรม แต่ก็ไม่ควรถือจนเกินขอบเขต เช่นเมื่อว่ากล่าวสั่งสอนแล้ว เขาดื้อดึงไม่ทำตามก็ไม่ควรจะลงโทษโกรธแค้น จนเป็นภัยแก่ตนเอง

เหตุที่จะก่อให้เกิดเป็นเวรอีกประการหนึ่ง คือ คำนินทาว่าร้ายกัน คำนินทาว่าร้ายนี้ เป็นเครื่องกระทบใจของคนถูกว่า แต่คนที่เกิดมาในโลกจะไม่มีถูกนินทาว่าร้ายเป็นไม่มีที่เป็นดังนี้ก็เพราะหลักความจริงมีอยู่ว่าในโลกนี้ ถ้าจะแบ่งคนออกไป ก็มีอยู่เพียงสองประเภท คือคนดีกับคนชั่ว เมื่อเราทำความดี คนชั่วก็ติเตียน เพราะเราไม่ทำความชั่วเหมือนเขา ถ้าเราทำชั่ว คนดีเขาก็ติเตียน เพราะไม่ทำดีเหมือนเขา หลักความจริงมีอยู่เช่นนี้ เราเกิดมาในโลก จึงจะหลีกเลี่ยงจากการถูกนินทาติเตียนไม่พ้น ที่จริงคำนินทาว่าร้าย ก็ไม่ได้สาปให้เราชั่วร้ายเสียหายอะไร เราจะเป็นคนชั่วเพราะเราทำชั่วต่างหาก คำยกย่องสรรเสริญก็ไม่ได้มาเสกให้เราเป็นคนดิบคนดีอะไรขึ้นมา เราดีขึ้นเพราะเราทำความดีต่างหาก เพราะฉนั้นคำนินทาว่าร้ายกับคำยกย่องสรรเสริญ พระท่านว่ามีราคาเท่ากัน เมื่อเราทำใจของเราให้มารับรู้เห็นความจริงในข้อนี้ จะได้ไม่ใส่ใจต่อคำนินทาว่าร้าย อันจะทำให้เกิดความเจ็บใจจองเวรขึ้น คำนินทาว่าร้ายเสียอีก กลับจะมีประโยชน์ คือเมื่อถูกนินทาว่าร้าย จะได้ระมัดระวังกวดขันตัวของตัวยิ่งขึ้น และควรจะขอบใจเขา ที่อุตส่าห์มาช่วยดูแลความประพฤติให้เรา ส่วนความยกย่องสรรเสริญ ถ้าไม่ระวังให้ดีก็จะสำคัญผิด คิดว่าเรานี่ดีเสียแล้ว ทำให้มัวเมาหลงให้ลืมตัวเลย ทำให้หมดโอกาสที่จะทำความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็เมื่อเราไม่สามารถจะหลีกให้พ้นไปจากการถูกนินทาเช่นนี้แล้วเราจะทำอย่างไร ก็มีทางที่จะพึงปฏิบัติอยู่ทางเดียว คือ ต้องอดทนต่อคำนินทาว่าร้ายเหล่านั้นแม้พระศาสดา พระองค์ก็ทรงอดทนมาแล้ว และทรงชักชวนพุทธบริษัทให้ปฏิบัติตาม ดังพระพุทธภาษิตบรรหารว่า อหํ นาโค ว สงฺคาเม จาปาโต ปฏิตํ สรํ อติวากฺยํ ตีติกฺขิสฺสํ ทุสฺสีโลหิ พหุชฺชโน แปลความว่า เราจักอดกลั้นซึ่งความล่วงเกิน เหมือนช้างเข้าสู่สงคราม อดทนต่อลูกศร อันตกไปจากแหล่ง ฉนั้น ด้วยเหตุว่าชนเป็นอันมาก เป็นคนทุศิล ดังนี้ ฯ เพราะตามธรรมดาช้างที่เข้าสู่สงครามย่อมไม่สะดุ้งหวาดหวั่นต่อลูกศร ที่ข้าศึกยิงมา ย่อมมุ่งชัยชนะเป็นเบื้องหน้า คนที่เกิดมาในโลกก็ไม่พึงหวาดหวั่นต่อคำนินทา เพราะคนในโลก ส่วนมากเป็นคนทุศิล คือไม่มีศิล จึงพูดใส่ร้ายคนอื่นได้ง่าย เราจึงต้องมุ่งหมายเอาชัยชนะด้วยความดี สมเด็จพระชินสีห์ทรงชี้อุบายให้บุคคลถึงชัยชนะไว้ว่า อกฺโกเธน ชิเน โกธํ อสาธุ สาธุนา ชิเน ชิเน กทริยํ ทาเนน สจฺเจนาลิกวาทินํ พึงชนะคนโกรธได้ ด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีได้ด้วยความดี

พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลได้ด้วยคำจริง ก็อุบายให้ถึงความชนะของพระองค์ ไม่เหมือนชัยชนะที่ชาวโลกนิยม เพราะชาวโลกนิยมชนะกันด้วยการทำร้ายตอบใช้เล่ห์เหลี่ยม ไหวพริบตลบแตลง แต่พระพุทธเจ้าสอนให้ชนะด้วยความดี การจะเอาความชั่ว ไปชนะความชั่ว ย่อมชนะไม่ได้ ถึงจะชนะได้ ก็ไม่ใช่ความชนะที่แท้จริง สู้เอาความดีชนะไม่ได้ เพราะความชนะเช่นนั้น เป็นความชนะที่แท้จริง แต่การจะชนะถึงขั้นเด็ดขาด ก็คือความถอนความยึดถือว่าเราว่าเขาออกเสีย ให้นึกว่าเป็นเพียงสมมุติ เพราะคนจะก้าวล่วงภูมิแห่งความเป็นปุถุชน ก้าวขึ้นสู่ภูมิแห่งความเป็นอริยบุคคล จะต้องถอนสังโยชน์ ๑๐ ประการ และในสังโยชน์ ๑๐ ประการนั้น ตัวที่ ๑ จะต้องถอนด้วยสักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวออกไป ถือเพียงสมมุติ เพราะความจริงตัวเราก็ไม่จริงไม่จังอะไร ประเดี๋ยวก็ต้องแยกสลายไป เมื่อเราถอนความยึดมั่นถือมั่นในตัวของเราออกได้แล้ว เวรภัยที่จะเกิด เพราะกระทบกับคนอื่นก็มีไม่ได้ นับว่าเป็นอุบายที่ถูกต้องโดยไม่ต้องสงสัย ต้องตามนัยพุทธภาษิต ที่ได้ตั้งไว้ ณ เบื้องต้นว่า นหิ เวเรน เวรานิ สมฺมนฺตีธ กุทาจนํ อเวเรน จ สมฺมนฺติ เอส ธมฺโม สนนฺตโน ในโลกนี้แต่กาลไหน ๆ มา เวรทั้งหลายหาระงับด้วยเวรไม่ แต่ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็นของเก่าแก่ดังนี้ ซึ่งมีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

พระราชเมธากร
ถ่ายเมื่อพรรษา ๕๘ อายุ ๘๐ ปี
(สมัยเป็นพระราชาคณะชั้นราช)

ทิฏฐธัมมิกัตถกถา

โดย

พระราชเมธากร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ว่า ๓ หน)

อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโต

ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ โย จตฺโถ สมฺปรายิโกติ

บัดนี้จะได้แสดงพระธรรมเทศนา ในทิฏฐธัมมิกัตถกถา พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศี แก่สัปบุรุษสาธุชนผู้ใคร่ในธรรมปฏิบัติ โดยสังขิตนัยพอสมควรแก่เวลาสืบต่อไป

ก็แลพระพุทธภาษิตที่ได้ยกไว้เบื้องต้นนั้นว่า อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ เป็นอาทิ แปลความว่า บัณฑิตผู้ไม่ประมาท ย่อมถือเอาประโยชน์ทั้ง ๒ ไว้ได้ คือทั้งประโยชน์ในชาตินี้และชาติหน้า ดังนี้เฉพาะในวาระนี้จะแสดงแต่ประโยชน์ในชาติปัจจุบันเท่านั้น

มนุษย์ทุกรูปทุกนาม มีธรรมดาแต่งมาให้ต้องใช้จ่ายทรัพย์บำรุงตนและครอบครัว มิฉะนั้นก็เป็นอยู่ไม่ได้ โดยเหตุนี้มนุษย์ทุกคน จึงต้องแสวงหาทรัพย์สมบัติไปตามกัน พระศาสดาทรงเห็นเหตุนี้ จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาสอนพุทธบริษัทของพระองค์ ให้รู้จักหาทรัพย์โดยธรรม ซึ่งอำนวยคุณประโยชน์ให้เห็นทันตา ๔ ประการ คือ ประการที่ ๑ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันหาทรัพย์ ประการที่ ๒ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา ประการที่ ๓ กัลยาณมิตตตา ความมีมิตรเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว ประการที่ ๔ สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ทั้ง ๔ ข้อนั้น มีอัตถาธิบายเป็นลำดับสืบต่อไป

อุฏฐานสัมปทา ข้อต้นนั้น แปลว่า ถึงพร้อมด้วยความขยัน ไม่ย่อท้อต่อการงาน แม้จะมีหนาวร้อนหิวกระหายอยู่บ้างก็พอจะทำได้ ไม่ทอดทิ้งต่อกิจการงานที่ประกอบอยู่นั้น หากมีคำสอดถามเข้ามาว่า งานที่พระศาสดาสอนให้พุทธบริษัททำนั้น เป็นการงานชนิดไหน

ก็จะมีคำวิสัชชนาว่า จะเป็นงานชนิดไหนก็ตามถ้าไม่ผิดศีลธรรมแล้ว เป็นการงานที่ใช้ได้ทั้งนั้น เช่นชาวนาก็ทำนา ชาวสวนก็ทำสวน พ่อค้าแม่ค้าก็ทำการค้าขาย ข้าราชการก็ทำงานราชการ เป็นต้น เมื่อขยันหมั่นเพียรโดยรอบคอบแล้ว ทรัพย์ก็จะพึงบังเกิดขึ้นในชาติปัจจุบันทันตาเหตุฉะนี้ เมื่อทรัพย์เกิดขึ้นแล้ว ไม่ทำการพิทักษ์รักษาให้มั่นคงและปลอดภัย ในไม่ช้าทรัพย์ซึ่งหามาได้นั้นก็จะพลันหมดไป พระองค์ทรงเห็นเหตุนี้ เมื่อแสดงอุฏฐานสัมปทาจบแล้ว จึงทรงแสดงอารักขสัมปทาข้อต่อไป

อารักขสัมปทา ข้อที่ ๒ นั้น พระองค์ทรงสอนให้รักษาทรัพย์ด้วยความไม่ประมาท เพื่อให้พ้นจากภัยต่าง ๆ มีโจรภัยเป็นต้น นอกจากนั้นแล้ว ผู้รักษาทรัพย์จะมุ่งให้ทรัพย์สมบัติวัฒนาถาวร ต้องเว้นสิ่งที่ควรเว้น เช่นเว้นจากการดื่มน้ำเมา เว้นการเที่ยวกลางคืนเป็นต้นและยังต้องทำในสิ่งที่ควรจะทำอีก เช่นการเก็บงำสิ่งของ ถนอมของ ซ่อมแซมของที่ชำรุดทรุดโทรมรู้จักเสียดายของ และรู้จักทำของให้มีผลิตผลต่อ ๆ ไปอีก คุณสมบัติเครื่องประกอบของอารักขสัมปทาดังกล่าวมานี้ ผู้ใดนำมาปฏิบัติแล้วจะทำการจ่ายทรัพย์น้อยลงเป็นอันชื่อว่าได้ประหยัดทรัพย์อีกส่วนหนึ่ง การจะมีทรัพย์จะมากมายเพียงไร ถ้าไม่มีพวกพ้องก็ยังไว้ใจไม่ได้ เพราะเหตุนี้ไซร้พระศาสดาจึงสอนให้หาพวกพ้องชั้นกัลยาณมิตร คือคนดี มีศีลธรรม ไม่เป็นภัยเป็นเวรกับผู้ใด มีทุกข์เกิดขึ้นก็ช่วยไม่ทอดทิ้ง กัลยาณมิตรนี้เมื่อจะแยกออกก็คงได้เป็น ๔ ประเภท คือ ๑. มิตรมีอุปการะ ๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๓. มิตรแนะประโยชน์ ๔. มิตรมีความรักใคร่ มิตรดังกล่าวมานี้จัดเป็นกัลยาณมิตร คือมิตรที่ดีเป็นคนซื่อตรง มีศีลธรรมอันดีงาม เป็นคนรักศรีรักเกียรติ ในข้อนี้พึงเห็นนายนิจยมิตต์สหายที่รักของอนาถบิณฑิกะ เป็นตัวอย่าง มีเรื่องเล่าว่า สหายของอนาถบิณฑิกะคนหนึ่งชื่อนายนิจยมิตต์เป็นคนซื่อตรง วันหนึ่งอนาถบิณฑ์จะไปธุระบ้านนอก ก่อนไปได้มอบบ้านเรือนทรัพย์สมบัติให้นายนิจยมิตต์สหายดูแล วันหนึ่งพวกโจรรู้ข่าวว่า อนาถบิณฑ์ไม่อยู่จึงเตรียมการปล้นด้วยอาวุธยุทโธปกรณ์ สหายอนาถบิณฑ์ ก็เตรียมเครื่องต่อสู้ล้วนไปด้วยประทีปน้อยใหญ่ ซึ่งมีแตรสังข์ปี่พิณพาทย์ลาดระโพน ฝ่ายโจรยกพวกมาใกล้แล้ว สหายของอนาถบิณฑ์ก็จุดประทีปพร้อมทั้งมีการเล่นเช่นเครื่องดีดสีตีเป่า ร้องรำทำเพลง พวกโจรเห็นแสงไฟสว่างจ้า พร้อมทั้งเสียงดนตรีดีดสีตีเป่า และร้องรำทำเพลงต่าง ๆ พวกโจรได้

เห็นได้พึ่งเช่นนั้น ก็เข้าใจว่าอนาถบิณฑ์กลับมาแล้ว ต่างก็กลัวเกรงพากันกลับ เรื่องนี้ก็เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การมีมิตรที่ดีนับว่าเป็นศรีสวัสดิมงคล หากมีเพื่อนไม่ดีก็นับว่าตรงกันข้าม ฉะนั้นพระศาสดาจึงทรงสอนให้คบเพื่อนที่ดี เพื่อนที่ดีนั้นใครคบแล้ว แม้จะยังมิได้ทำประโยชน์อันใดให้ปรากฏ ก็ยังนับว่าเป็นเกียรติเป็นศรีที่ได้มีคนดีเข้ามาเสวนะด้วย บางคนมีทรัพย์สมบัติพร้อมทั้งกัลยาณมิตร แทนที่จะมีจิตสงบ กลับตรงกันข้าม กล่าวคือ มีการเลี้ยงชีวิตในทางที่ไม่เหมาะสม เช่นมีรายได้น้อย แต่ใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อมากเกินตัว อันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลัง เพราะเหตุฉะนี้ พระบรมศาสดาจึงได้ทรงแสดงธรรมเทศนา ข้อที่ ๔ ว่า สมชีวิตา คือการเลี้ยงตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ โดยไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟูมฟายนัก โดยอธิบายย่อ ๆ ว่า ทรัพย์สมบัติที่หามาได้นั้น มิใช่หามาเก็บไว้เฉย ๆ ถ้าเข้าใจเช่นนั้นคงประสบโจรภัยเข้าสักคราวหนึ่ง ในเรื่องนี้ พระองค์ทรงสอนให้พุทธบริษัท ให้นำทรัพย์ที่หามาได้นั้นมาบำเพ็ญประโยชน์ โดยให้มีการเลี้ยงตัวเอง มารดาบิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่บริวารให้เป็นสุขเป็นต้น เมื่อพุทธบริษัททราบเช่นนี้แล้ว ควรปฏิบัติตามพระพุทธโอวาท เท่าที่จะทำได้ เพราะฉะนั้นตั้งแต่ได้ชี้แจงแสดงมาจึงได้เป็นธรรม ๔ ประการด้วยกันคือ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นหาทรัพย์ ประการ ๑ อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ ประการ ๑ กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว ประการ ๑ สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ ประการ ๑ รวมเป็นธรรม ๔ ประการด้วยประการฉะนี้

รับประทานวิสัชชนาพระธรรมเทศนาในทิฏฐธัมมิกัตถกถา โดยสังขิตนัยย่นย่อพอได้หลักธรรมปฏิบัติ แก่สัปบุรุษพุทธบริษัททั้งหลายทั่วหน้า จึงขอสมมุติยุติจบพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

ผู้รับเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลสวดพระอภิธรรม

ศพ พระเดชพระคุณ พระราชเมธากร (หลี สิกขากามเถระ)

แต่วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๑๖ ถึง วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๑๖

วันอาทิตย์ที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๑๖	คุณนายนวม บุญญานิตย์ คุณชัยศรี คุณวิจิตร บุญญานิตย์
วันจันทร์ที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๑๖	พุทธสมาคมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันอังคารที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๑๖	นายวรวิทย์ รังสิโยทัย และคุณนาย (อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา)
วันพุธที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๑๖	คณะวัดสว่างอารมณ์ และคณะบ้านสวนพริก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันพฤหัสบดีที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๑๖	คณะข้าราชการตำรวจภูธร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คณะหลานๆ พระราชเมธากร พระราชธรรมโมลี วัดสิริจันทรนิมิตร ลพบุรี, คณะวัดทองบ่อ บางปะอิน อยุธยา
วันศุกร์ที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๑๖	แผนกศึกษาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, คณะยุวพุทธิกสมาคมจังหวัดอยุธยา
วันเสาร์ที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๑๖	คณะสงฆ์, คณะศิษย์, คณะอุบาสกอุบาสิกา วัดเสนาสนาราม จัดบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร ๗ วัน เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารแด่ภิกษุสามเณรทั้งหมด เวลา ๑๓.๓๐ น. เจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร ประทานพระธรรมเทศนา เวลา ๑๕.๓๐ น. ทำพิธีปิดศพ

วันอาทิตย์ที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๑๖	นายละเอียด นางบุญชู ชมชื่น นายชลอ นางสกุลตลา หวังวีระ
วันอังคารที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๑๖	เจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ พร้อมด้วยภิกษุสามเณรวัดราชบพิธ กรุงเทพฯ
วันเสาร์ที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๑๖	คณะภิกษุสามเณรวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ บางปะอิน อยุธยา
วันศุกร์ที่ ๖ เมษายน ๒๕๑๖	นายปุ๋ย นางเสน หาญพานิช โรงสีบ้านคล่อวัฒนา บางปะหัน อยุธยา
วันเสาร์ ที่ ๗ เมษายน ๒๕๑๖	นายชลิต คุณนายละเมียด เผ่าวิบูล
วันเสาร์ ที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๑๖	อาจารย์วิโรจน์ กมลพันธุ์
วันอาทิตย์ที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๑๖	คณะภิกษุสามเณรวัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
วันเสาร์ที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๖	คณะศิษย์ ของพระราชเมธากร ทุก ๆ รุ่น
วันเสาร์ที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๑๖	คณะวัดธรรมยุต ในเขตอำเภอลาดบัวหลวง อยุธยา
วันพุธที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๑๖	คณะอุบาสกอุบาสิกาวัดเสนาสนาราม
วันเสาร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๑๖	จัดบำเพ็ญกุศล ปัญญาสมวาร (๕๐ วัน) คณะวัดสิริจันทรนิมิตร จังหวัดลพบุรี มีท่านเจ้าคุณพระราชธรรมโมลี เป็นประธาน และคณะหลาน ๆ ของพระราชเมธากร เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหาร แด่ภิกษุสามเณรทั้งหมด เวลา ๑๓.๓๐ น. พระเดชพระคุณ พระมหารัชชมังคลาจารย์ แสดงพระธรรมเทศนา

วันอาทิตย์ที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๑๖ คุณนายบื่น คล้ายสังข์ พร้อมด้วยบุตรธิดา
วันพฤหัสบดีที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๖ เจ้าคณะอำเภอบางไทรและวัดในสังกัดคณะธรรมยุต
วันเสาร์ที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๑๖ การไฟฟ้าเขต, การไฟฟ้าแขวง, การไฟฟ้าจังหวัด–
พระนครศรีอยุธยา
วันอาทิตย์ที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๑๖ จ่าย้อย คุณนายจัด นวมทอง พร้อมด้วยบุตรธิดา
วันจันทร์ที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๑๖ คุณปรีชา นางแฉล้ม สินประเสริฐ
คุณปรีชา คุณทัศนีย์ บุญมี
วันเสาร์ที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๑๖ คณะตึกรุ่น ๒๔๙๘ คุณชูศักดิ์ จันทน์วิไล
คุณเกรียงศักดิ์ อิ่มเอิบ คุณพิศิษฐ์ อิ่มเอิบ
วันเสาร์ที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๑๖ ภิกษุสามเณรคณะพระครูพรหมเทพาจารย์
วัดเสนาสนาราม
วันเสาร์ที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๑๖ คุณนายมาลัย ดั้นเมฆ พร้อมด้วยบุตรธิดา
วันพุธที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๑๖ ขุนสุทธธรรมประภาษ และคุณนาย
วันเสาร์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๑๖ คณะภิกษุสามเณร วัดเสนาสนาราม จัดบำเพ็ญกุศล
ทักษิณานุปทานถวาย
วันอาทิตย์ที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๑๖ เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป
สวดพระพุทธมนต์
เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารแด่ภิกษุสามเณร
ทั้งหมด
เวลา ๑๓.๓๐ น. เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษา–
จารย์ ประทานพระธรรมเทศนา
วันเสาร์ที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๑๖ นายฟุ้ง เสถียรศักดิ์
วันเสาร์ที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๑๖ คณะภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา จัดบำเพ็ญกุศล
ทักษิณานุปทาถวาย สตมวาร

วันอาทิตย์ที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๖	เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์
	เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารแด่ภิกษุสามเณรทั้งหมด
	เวลา ๑๓.๓๐ น. พระเดชพระคุณพระสาสนโสภณ แสดงพระธรรมเทศนา
วันอาทิตย์ที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๑๖	คณะภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา จัดบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานถวายปัญญาสมวารที่ ๓
วันจันทร์ที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๑๖	เวลา ๑๐.๓๐ น. พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์
	เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารแด่ภิกษุสามเณรทั้งหมด
	เวลา ๑๓.๓๐ น. พระเดชพระคุณ พระพรหมมุนี แสดงพระธรรมเทศนา.

ผู้รับเป็นเจ้าภาพถวายพระในรายการต่าง ๆ

ในการบำเพ็ญกุศล และพระราชทานเพลิงศพ พระราชเมธากร

วันที่ ๑๖ - ๑๗ - ๑๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๖

พระแสดงพระธรรมเทศนา

คุณชลิต คุณนายละเมียด เผ่าวิบูล	๒,๐๐๐.๐๐ บาท

พระสวดพระพุทธมนต์

นายทองดี นางพริ้ง ทรงผาสุข	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายทองหล่อ บูรณสมภพ	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
พลตรีสิทธิ คุณนายประจวบ จิรโรจน์	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณนายสายใจ ตระกูลปาน พ.ท.เปรื่อง ตระกูลปาน (บุตร)	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
ร.ต.ท.ธวัช คุณนายล้วน ประสพศักดิ์	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายสง่า คุณนายทิม เธียรอุทัย	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายจุมพล คุณครูยุพิน เมฆดี	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณถวิล อาจารย์อังสนา ผาสุกหัช คุณอุบล ผิวนวล	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณสุพจน์ คุณสุมล พูลสวัสดิ์	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายทวี ธรรมมานุรักษ์ และภรรยา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายศิริ วรฉา ณ จันทบุรี คุณสาลิณี คุณสุวลี (ธิดา)	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณนายทองอยู่ จินดายะพานิช (ร้านศรีสมบูรณ์ อยุธยา)	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณนายมาลัย ดั้นเมฆ พร้อมด้วยบุตรธิดา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณยายบู่ สิโณทัย คุณนายลออทิพย์ สังข์ประไพ พร้อมด้วยบุตรธิดา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายสมนึก นางง่วยเอ็ง สุนทรภัณฑ์ (ร้าน ส. สังฆภัณฑ์ อยุธยา)	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายเทียบ คุณนายถวิล สอนรักษ์	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายทองศุข นางเฮง รุจิมิตร	๑,๐๐๐.๐๐ บาท

นายเชื่อ สินประเสริฐ คุณปรีชา นางแฉล้ม สินประเสริฐ	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นายสี นางเม้า บุญมี คุณปรีชา คุณทัศนีย์ บุญมี	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นางอู๋ สุขประเสริฐ พร้อมด้วยบุตรธิดา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณอุดร สุบรรณพงษ์ และภรรยา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณไพฑูรย์ พจน์รังษี และภรรยา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณครูอุดม คุณครูปราณี เทียมวรรณ	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณบรรเทิง เทียมวรรณ และภรรยา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณมานพ นางอรสา กาญจนวิไล	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณวิชัย นางลัดดาวัลย์ กาญจนวิไล	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณเสริมเกียรติ คุณรัตนาภรณ์ เถียรมิตตะภาพ	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
คุณชูศักดิ์ จันทนวิไล	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
นางฮักงิ้ม แซ่ลิ้ม พร้อมด้วยบุตรธิดา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท
โรงพิมพ์เทียนวัฒนา อยุธยา	๑,๐๐๐.๐๐ บาท

พระสวดธรรมบรรยาย ๔ รูป

คุณสอาด คุณนายมะลิวัลย์ กลิ่นสุคนธ์		๕๐๐.๐๐	บาท
คุณครูสำเริง คุณนายทองเจือ ภาคลักษณ์		๕๐๐.๐๐	บาท
นายชื้น สุขพัทธี		๕๐๐.๐๐	บาท
ไวยาวัจกรของสามเณรสรศักดิ์ สำอางค์ญาติ		๕๐๐.๐๐	บาท
นายวรวิทย์ คุณนายจรัสศรี รังสิโยทัย (อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา)	รับถวายย่าม ๑๒๕ ย่าม	๕,๐๐๐.๐๐	บาท
พุทธสมาคมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	รับถวายย่าม ๕๐ ย่าม	๒,๐๐๐.๐๐	บาท
พระราชธรรมโมลี วัดสิริจันทรนิมิตร จ.ลพบุรี	รับปั่กพัดถวาย ๕ เล่ม	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
นายพิง กาญจนวิไล และภรรยา	รับปั่กพัดถวาย ๕ เล่ม	๑,๐๐๐.๐๐	บาท
ตระกูลพิศวง ต.บางหลวง อ.บางบาล	รับปั่กพัดถวาย ๕ เล่ม	๑,๐๐๐.๐๐	บาท

คุณประเสริฐ โค้ววารินทร์	รับถวายย่าม	๕ ย่าม	๒๕๐.๐๐	บาท
นายพิศิษฐ อิ่มเอิบ	รับปั๋กพัดถวาย	๑ เล่ม	๒๐๐.๐๐	บาท
นายสงวน นางขึ้น รักศรี	รับปั๋กพัดถวาย	๑ เล่ม	๒๐๐.๐๐	บาท
คุณวิมล ผึ่งผาย	รับปั๋กพัดถวาย	๑ เล่ม	๒๐๐.๐๐	บาท
คุณบุญส่ง ประจวบพร	รับปั๋กพัดถวาย	๑ เล่ม	๒๐๐.๐๐	บาท
คุณประสงค์ คุณอุไรวรรณ ทรงผาสุข	รับถวายย่าม	๒ ย่าม	๑๐๐.๐๐	บาท
คุณทัศศะ คุณลัดดาณี ทรงผาสุข	รับถวายย่าม	๒ ย่าม	๑๐๐.๐๐	บาท
นายอุทัย รักศรี	รับถวายย่าม	๑ ย่าม	๕๐.๐๐	บาท

โรงเรียนอยุธยานุสสรณ์มูลนิธิ และ โรงเรียนสตรีอยุธยานุสสรณ์มูลนิธิ รับเป็นเจ้าภาพเลี้ยงเครื่องดื่ม ในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านเจ้าคุณพระราชเมธากร

คุณอนันต์ เตชะดิลก	รับพิมพ์หนังสือ	๕๐๐.๐๐	บาท

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เทียนวัฒนา ข. ๗/๑ ถนนป่าโทน (สาย ๔)
นายเทียน โค้ววารินทร์ ผู้พิมพ์ โฆษณา
โทร. ๕๐๕๗๘

แก้คำผิด

หน้า	บรรทัดที่	คำว่า(ผิด)	แก้เป็น
๔	๙	เจตนากววม	เจตนากรรม
๕	๑๐	ำหนด	กำหนด
๑๕	๑๑	สุสฺสูสฺ	สุสฺสูสํ
๑๕	๑๕	ประ	จาก
๑๗	๒	่	ที่
๑๙	๑๓	๑๖ พรรษา	๖๑ พรรษา
๒๗	๔	ิวอน	วิงวอน
๓๐	๒๓	๊	ก็
๓๘	๑๗	่อ	ต่อ
๔๘	๑๔	บับ	นับ
๕๓	๑๑	ใทม่	ใหม่
๖๓	๕	พระศาสนาเล็งเห็น	พระศาสดาเล็งเห็น
๖๘	๘	ตน	ต้น
๖๘	๒๐	ัน	กัน
๗๒	๑๙	เกวลปรฺปุณฺณํ	เกวลปริปุณฺณํ
๗๒	๒๑	เลร	เลย
๘๔	๑๖	เพระ	เพราะ
๘๗	๗	โปรง	โปร่ง
๙๕	๑๐	กัน	กับ
๙๕	๑๗	ทสสํวจฺฉรุตฺตรปญฺจสตาธิกานิ	ทสสํวจฺฉรุตฺตรปญฺจสตาธิกานิ
๙๕	๑๘	ปจฺจุปนฺกาลวเสน	ปจฺจุปนฺนกาลวเสน
๙๗	๘	อาสวชัย	อาสวขัย
๑๐๕	๑๗	คหปตนี	คหปตานี
๑๐๘	๒๑	แน่	แต่
๑๑๖	๑๑	วิมุจฺจิ-สูติ	วิมุจฺจีสูติ

ขออภัยที่ไม่สามารถจะนำรายนามผู้รับเป็นเจ้าภาพในรายการต่าง ๆ มาลงในที่นี้ได้ เพราะมาติดต่อกับเจ้า- หน้าที่ ในขณะที่จัดพิมพ์หนังสือเสร็จเรียบร้อยแล้ว.

คณะศิษยานุศิษย์